

M HUMEK

MARTIN

11 240224

SPITTAL, 1947

D II 546554

II 546554

IN = 030006244
ID = 123/111 936

11483

DOMAČI VRT

U V O D

I. TEMELJNI POJMI O ŽIVLJENJU RASTLINE

1. Zunanji organi rastline.

V vrtnarstvu gojimo rastline, ki jih botaniki prištevajo k cvetnim rastlinam. Edino šampinjon (pečurka), ki ga tu in tam goje po vrtovih, spada med brezcvetne rastline.

V našem spisu se bomo pečali izključno le s cvetnimi rastlinami.

Vsaka rastlina obstoji iz delov ali organov, ki so za njeno življenje in njen trajni obstanek potrebni. Vobče razločujemo podzemeljske in nadzemeljske dele. Podzemeljski deli so korenine. Nekatere rastline imajo v zemlji tudi organe, ki pravzaprav niso korenine, ampak deli stebela, (korenika, čebula, gomolj). Nad zemljo imajo rastline s t e b l o. Ako je leseno in večletno, ga imenujemo tudi deblo, ki nosi liste in c v e t. Iz cvetja se razvije plod, ki zakriva seme.

K o r e n i n e naših vrtnih rastlin imajo jako različne oblike. Največ je rastlin z eno samo srčno korenino, iz katere se cepijo stranske korenine (solata itd.). Veliko je med zelenadjo tudi rastlin s korenastimi (korenje, repa) in z nitastimi koreninami (čebula, česen itd.).

Korenina je organ, ki sprejema v vodi raztopljeno hrano in jo oddaja drugim rastlinskim delom. Korenine sprejemajo hrano le na koncu najmlajših izrastkov, kjer so obrasli s tankimi, nežnimi dlačicami, s tako zvanimi korenskimi kosmatinkami. Te so v najtesnejši zvezi z drobnimi delci zemlje. Skozi sižno nežno in tanko mrežico teh dlačic pronica vlaga, ki ima v sebi redilne snovi. Na ta način dohaja v rastlino potrebna hrana. Dlačice na koreninah pa izločajo od znotraj na ven kislino, ki razjedajo rudnine in na ta način pomagajo pripravljati hrano. Rastline sprejemajo po koreninah tudi zrak (dihajo).

Poleg tega pa je vsaka rastlina s koreninami zasedrana v zemlji, da trdno stoji na svojem mestu (vihar). Razvoj korenin je v najtesnejši zvezi z življenjem rastline in z razmerami v zemlji (v suhi zemlji globoke korenine, v močvirju plitve).

S t e b l o (deblo) prevaja redilne snovi, ki jih sprejemajo rastline, v njih oddaljene dele. Zato nosi vse druge njih organe in jih nekako dviga od zemlje v zrak in proti svetlobi. Nekaj naših vrtnih rastlin ima enoletno steblo, ki že poleti ali na jesen dozori in usahne. Mnogo zelenjadnih rastlin ne tvori stebela v prvem letu (repa, korenje), nekatere pa samo spodnji del (zelje, kolerabe) in se šele drugo leto razvijejo v popolno rastlino (dvoletnice). Stebla vrtnih rastlin so večinoma mesnata in polesene nekoliko šele proti koncu rastne dobe, ko rastline dozorevajo. Nekatera stebela so tudi votla (korenje, čebula). Navadno so okrogla (zelje), druga pa tudi voglata (buče). Nekatera stebela so tršata in močna (solata, zelje, špinača), druga so mehka in šibka, da jih moramo opirati

(paradižniki, grah), zopet druga so dolga in motvezasta in se ne nosijo sama, ampak se ovijajo po kolih ali se pa oprijemajo z viticami (fižol, grah). Naposled imamo tudi take rastline, katerih stebila se plazijo po tleh (buče, kumare). Steblo uživamo pri belušu, kolerabi i.dr.

L i s t i so organi, ki usvajajo surovo ružnijsko hrano s pomočjo svetlobe in listnega zelenila, to se pravi, listi pretvarjajo neorganske snovi, ki jih dobiva rastlina iz zemlje in zraka, v organske proizvode. Listi so dalje dihala rastlin. Skozi listne režo sprojemajo namreč kisik iz zraka in oddajajo ogljikovo kislino. Listki izhl. pevajo slednjič tudi vso preobilo vodo, ki jo rastlina dobiva iz zemlje, pa je ne uporablja.

Vsi ti važni pojavi se vrše neovirano le tedaj, ako so listi zdravi in ako jih obdaja od vseh strani zrak in ako jih naravnost obsevajo sončni žarki. Zato v senci in zatohlih krajih ne uspevajo rastline. Vnanja oblika listov vrtnih rastlin je jako različna.

Nekatere vrtno rastline gojimo samo zaradi listov (solata, špinata, zelje), ki se posebno krepko razvijajo v škodo drugih organov.

C v e t je organ, ki proizvaja seme in skrbi na ta način za potomstvo. Večina zelenjadnih rastlin ima popolne cvete; v vsakem cvetu se namreč na eni in isti rastlini vsi listveni deli (kapusnice, solate, korenke, paradižniki). Imamo pa tudi take zelenjake ki imajo ločene prašne in pestične cvete, a na isti rastlini. To so **enodolne** rastline (buče, kumare), naposled pa rastejo tudi take zelenjadne rastline, kjer so prašni in pestični cveti ločeni tudi na dve rastlini (špinata).

Nekatere zelenjadne rastline istega plemena in raznih sort se med seboj kaj rade plode in tako nastajajo navadno malovredne križanke. Za seme moramo saditi posamezne vrste daleč narazen (po več sto metrov), ako hočemo, da sorta ostane čista. Nekaj zelenjadnih rastlin cvete takoj prvo leto (solate, stročnice). To so **enoletnice**. Veliko jih je pa, ki se razvijajo šele drugo leto (kapusnice, korenke). Tem pravimo **dvoletnice**. Trajnice pa cveto in rade seme vsako leto.

Vsaka živa stvar je od narave zmožna, da se ohrani. Rastlina doseže to s **s e m e n o m**, ki ima v sebi potrebno podlago za novo rastlino istega plemena.

Seme cvetnih rastlin ima kličo, jedro in kožico. Bistven del je kliča, ki ima koreninico in brst. Važno je tudi jedro, ker iz njega črpa mlada rastlinica prvo gradivo, preden si more usvajati hrano iz zemlje in zraka. Čin popolneje je seme razvito, tem lepša in popolnejša bo rastlina. Zato je zlasti pri vrtnarstvu zelo važno, da sejemo najboljše seme.

2. N o t r a n j i r a z v o j i n h r a n i t b a r a s t l i n.

S t a n i c a. Rastlinsko telo ni enotna tvarina kakor kamen ali železo, ampak je sestavljeno iz silno najhnik teles, ki jih imenujemo stanice, prav tako kakor je zgrajena hiša iz opeke. Stanice imajo jako različno obliko: so kroglaste, kockaste, valjaste itd. Vsaka stanica je sama zase živo bitje, ker sprejema hrano in se množi. Najnižje rastline, kakor alge in bakteriji, sestojijo iz ene same stanice, više organizirane rastline so pa sestavljene iz neštetihih stanic.

Vsaka živa stanica ima tri bistvene dele, in sicer od zunanaj jako tanko **m e m b r a n o**, ki jo obdaja od vseh strani. Ta

nehudček je napolnjen s sluzavo, drobnozrnato tekočino, s p r o t o p l a z m o. Nekatere v protoplazmi pa plava stanično jedro ali zrna, ki je v bistvu iz drugih snovi nego protoplazma. V protoplazmi so tudi rastlinske barvila, izmed katerih je najvažnejše zelena ali klorofil, ki ga imajo vsi zeleni deli rastline.

Stanična mrenica je sestavljena večinoma iz lesnine (celuloze). V protoplazmi dorasle stanice se nahirajo beljakovina, škrob in tolšča. Ako se iz protoplazme izloči veliko vode, se strdi, a ne odmrje (n.pr. v semenu). Dokler je protoplazma tekoča, se v njej prelijeva po stanici.

Mlada stanica je polna protoplazme. Ko pa se postara, se protoplazma skrči in v njej nastanejo navidezne votline (vakuole), ki pa so napolnjene s staničnimi sokom. To je vodena tekočina, v kateri so raztopljene rudninske snovi, ki jih rastlina potrebuje za tvorbo novih stanic. To raztopino sprejema rastlina po koreninah in potem potuje po njej od stanice do stanice na ta način, da pronica skozi nežno kožico posameznih stanic.

Stanice se razmnožujejo z delitvijo. Najprej se jedro dorasle stanice loči v dva dela. Med njima nastane ločilna mrenica, ki razdeli prvotno stanico v dve. Tako se stanice razmnožujejo v njej tako dolgo, dokler rastlina raste.

Ako dobivajo stanice dovolj soka, se napno in razširijo in vsa rastlina kaže tudi na zunanost čvrstost. Kadar pa primanjkuje soka, chlapneje in rastlina veno.

Vsaki višje organizirane živo rastline si moramo misliti kot strogo urejeno organizacijo sestavljenih stanic. V tej organizaciji so stanice razdeljene v razne skupine, ki jim je vsaki zase odločen poseben posel. Skupine enovrstnih stanic v rastlini imenujemo tkanine.

Snovi, iz katerih je sestavljena rastlina, so jako različne. Nekaj jih rastlina sprejema iz zemlje, nekaj iz zraka. Znano je, da so vsi deli žive rastline prepojeni z vodo (do 90%). Druga, suha tvarina se da ločiti v dva glavna dela. Ako jo namreč sežgemo, zgore vse organske snovi, preostane le pepel, ki obstoji iz neizgorljivih rudninskih snovi. V izgorljivih delih rastline je največ ogljika, tudi veliko dušika v raznih dušičnatih spojinah, v pepelu pa so žveplo, fosfor, kalij, apno, magnezija, železo, najtrij in klor. Ogljik sprejema rastlina iz zraka v obliki ogljikove kisline, vse druge snovi (tudi dušik) pa navadno iz zemlje, edino pri stročnicah sprejema iz zraka tudi dušik.

Vse zgoraj naštetih snovi, iz katerih zraste rastlinsko telo, so pa neorganske izvora. Rastlina jih pretvarja v organske snovi. To pretvarjanje imenujemo usvajanje ali asimilacijo. Rastlinski listi so tisti organi pri vsaki zeleni rastlini, ki izvršujejo usvajanje. Pri usvajanju odhaja kisik, ker se iz neorganskih snovi, polnih kisika, tvorijo organske snovi, ki imajo malo kisika (ogljikovi vodani).

Pri usvajanju sodelujeta svetloba in listno zelenilo. V senci je usvajanje zelo pomanjkljivo, v temi (ponoči) pa preneha popolnoma. Zato silijo rastline z listi k svetlobi in obračajo listne ploskve proti soncu.

Rastline so posredovalci med rudninostvom in živalstvom. One izpreminjajo rudninske tvarine v organske snovi, ki služijo za hrano ljudem in živalim. Brez rastlin bi oboji ne mogli živeti.

Iz sprejete hrane se tvori zlasti škrob, ki se pretvarja v sladkor, staničnino, beljakovino, tolšče, olje in druge snovi, ki jih rastlina tvori iz neorganske hrane. Imenujemo jih hranilni

sok. Iz listov se pretaka hranilni sok po vsej rastlini in jo re-
di. Nekaj te hrane pa rastlina nakopiči za prihranek v raznih
rastlinskih delih in semenu. To prihranjeno hrano uporabljajo
rastline takrat, ko še ne morejo usvajati nove hrane.

PRVI DEL

SPLOŠNO VRTNARSTVO.

I. UREDBA DOMAČEGA VRTA

1. Pomen in važnost

Vrt zeleni, cvetoči vrt domači je sre-
ča, ki je še tako mnogi nič ne pozna-
jo.

Domači vrt ima praktičen, estetičen in idealen pomen. Na
njem pridelujemo razno zelenjavo, ki jo potrebujemo v kuhinji, z
njim krasimo hišo in vrt nam je v veselje in zabavo.

Na dobro urejenem in umno obdelanem vrtu moramo pridelo-
vati vsaj toliko zelenjavi, kolikor je potrebujemo za domače go-
spodinjstvo. Ako je pa vrt nekoliko večji in imamo zanesljive ku-
povalec, nam je tudi lahko vir stalnih dohodkov, zlasti v bližini
mest, obrtnih in industrijskih krajev.

Vrt pa krasi tudi hišo, okolico in pokrajino sploh. Delo
na njem je tudi marsikomu v prijetno zabavo, razvedrilo in odih.
Baš v tem oziru je ni naprave, ki bi tako očitno pričala o estetič-
nem čutu gospodinje in stanovalec in ki bi tako ugodno vplivala
na vso okolico kakor lepo urejen in s cveticami okrašen vrt poleg
hiše. Prav tako lahko tudi trdimo, da ga ni opravila, ki bi tako
blagodejno vplivala na duha in na telo kakor raznovrstna opravila
od rane pomladi do pozne jeseni. Blagor mu, ki ima priliko, da mo-
re vsaj kako uro na dan na vrt, kjer ima dovolj prilike za čisto
veselje, razvedrilo in pobudo. To velja posebno za stanove, ki o-
pravljajo svoje posle v zaprtih prostorih in ki sploh malo zaha-
jajo v prirodu.

2. Kako velik naj bo domači vrt

Velikost domačega vrta se ravna po številu družinskih čla-
nov in po raznih drugih okoliščinah, zlasti pa po delavnih močeh.
Vobče velja pravilo, da je veliko bolje, da imamo majhen, pa dobro
obdelan, nego velik, a zanemarjen vrt.

200 do 500 m² obsegajoč vrtiček je baš primeren za manjšo
družino. Obdeluje ga lahko ena oseba poleg drugega običajnega po-
sla, ako se le kako uro na dan s pravim razumom in ljubeznijo bavi
z njim.

Kjer je primeren svet, dovolj gnoja in delavcev in kjer po-
rabimo ali pa lahko prodamo mnogo zelenjavi, tam okoli 10 arov velik
vrt ni preobširen. Vendar pa je treba pri toliki obsežnosti že več
strokovnega znanja in večje točnosti za obdelovanje.

Vrtove, ki merijo 10 - 20 arov, prištevamo že k velikim.
Znašajo samo tam, kjer so vsi pogoji za vzdrževanje in obdelovanje
ugodni. Sicer pa na večjih vrtovih poleg navedene zelenjave pride-
lujemo tudi rani krompir, fižol ali kak drug poljski sadež, ki ga
ni treba kaj posebno obdelovati. Pridelovanje špargljev tudi obilo
donaša. Vobče so vrtovi po kmetih premahni, menda zato, ker naš

kmetovalec marsikake zelenjadi sploh ne pozna, oziroma ne uporablja (špinaža, paradižniki itd.), kar pa potrebuje, prideluje iz večine na polju. Na domačem vrtu goji spomladi sadike, pozneje kako solato ali kumare; na poletje in jesen pa endivijo. Mnogo je hiš, ki sploh nimajo vrta.

3. K a k š n o l e g o n a j i m a v r t

Vrtno lego presojamo z raznih stališč.

Predvsem prihaja v poštev lega zemljišča z ozirom na položnost. Najprimernejše so ravne ali le malo nagnjene lege. V stminah prehitro odteka deževnica, nalivi pa odnašajo zgornjo obdelano zemljo. Količkaj atrme lege je moči uporabiti za vrt le tedaj, ako jih izterasiramo, to delo pa je precej drago.

Vse kulturne rastline, zlasti pa povrtnina potrebujejo mnogo sonca in zraka. Zato naj bo lega domačega vrta kolikor mogoče sončna in zračna, obenem pa zavetna. Senčne, od poslopja ali visokega drevja zaprte lege niso ugodne. Dobro pa je, ako je zemljišče zavarovano proti mrzlim vzhodnim in severnim vetrovom. Končno naj bi bil vrt v bližini hiše, kjer je tu bolj varen tatov, ker ga lažje obdelujemo in ker imamo takoj pri rokah zelenjad, kadar je potrebujemo.

Večina vrtnih rastlin potrebuje mnogo vlage, pa ne samo v zemlji, ampak tudi v zraku. Zato so najugodnejše lege za vrt v bolj vlažnih nižavah, nasprotno pa kaj neprimerne v suhih, vročih legah. Taka zemlja ugaja samo nekaterim ranim kulturam. Poleti pa jih moramo prav močno namakati. Najidealnejša lega za domači vrt je za vzhodnim jugovzhodnim ali južnim zidom hiše, hleva ali kakega poslopja.

4. Z e m l j a

Za pridelovanje vrtnih rastlin je najboljša zemlja komaj dosti dobra. Izkušnja uči, da je zelenjad nežna in okusna le tedaj, ako hitro zraste in se popolnoma razvije. To je pa mogoče samo na globoki (najmanj 40 cm), rodovitni, razmeroma lahki, črni vrtni zemlji. Pri presojanju zemlje moramo vedno imeti pred očmi zgornjo rodno (kulturno) in spodnjo mrtvo plast. Na pustem, plitvem, prodnatem svetu svetlejše barve ne dosežemo posebnih uspehov, če se še toliko trudimo. Dobra vrtna zemlja je temna (črnica), drobna, taka zemlja se hitro ogreje, na površju kmalu osuši, v notranjosti pa dolgo drži potrebno vlago. Na površju take zemlje se ne dela skorja in plinaste redilne snovi ne uhajajo rade iz nje.

Pa tudi spodnja mrtva plast je važna. Neogibno potrebna je taka sestava, ki prepušča deževnico, kolikor jo je preveč, na drugi strani pa da jo tudi zadržuje kot rezervo za potrebo.

Seveda vrtno zemlje ne najdemo nikjer v prirodi, ampak si jo moramo šele pripraviti tekom let z umnim obdelovanjem ter z obilnim gnojenjem s hlevskim gnojem, s kompostom in sploh z dodajanjem trohnečih rastlinskih in živalskih snovi. Največkrat imamo opraviti s pretežno zemljo. Poleg obilnega gnojenja s hlevskim gnojem in s kompostom zelo izboljšamo zemljo, ako jo na vsako drugo ali tretjo jesen pognojimo z živim apnom. Primes dobrega peska in pepela je tudi priporočena. Posebno pa izboljšamo težko zemljo, ako jo vsako jesen temeljito prekopljemo in jo pristimo čez zimo v kepah, da se na globoko navzame vlage in čim globlje premrzne.

Prepeščeno in prelahko zemljo izboljšamo najhitreje z obilnim gnojem in s kompostom.

Z močnimi (umetnimi) gnojili se zlasti težka vrtna zemlja v fizikalnih lastnostih ne le nič ne izboljša, ampak celo poslabša.

Prezračer ali celo nočviren svet nikakor ne sedi za vrt. Ako podtalnica (podzemna voda) nima odtoka, se zemlja skisa in je vsaka vrtna kultura na taki zemlji nemogoča. Tu ne pomaga nobeno gnojenje in nobeno obdelovanje. Svet je treba najprej osušiti, šele potem prideta do veljave gnoj in obdelovanje. Kjer ni mogoča pravilna drenaža (podzemsko odvajanje vode), vsaj z jarki izluščajmo odstraniti preobilno vodo. Toda brez primerne padca tudi to delo ne uspe. Vsekakor so pa odprti jarki na vrtu jako nepriljubni, ker ovirajo kretanje in obdelovanje.

Kulturna zemlja, ki ima potrebne sestavine v pravem razmerju, je zmožna, da v s r k a v a i n p r i d r ž u j e najvažnejše redilne snovi (kalijeve, fosforne in amonijeve spojine). Prav tako se navzame plinastih snovi, kakor zraka, ogljikove kisline, vodnih hlapov itd. Vse te snovi ugodno vplivajo na razkroj rudninskih sestavin v zemlji.

Dobra zemlja je l u k n j i č a v a. Iz spodnje plasti se dviga venomer voda proti vrhu in varuje rastline, da ob hudi suši ne poginejo.

Vrtna zemlja mora sprejemati in držati mnogo vode. Najrodovitnejše so tiste zemlje, ki imajo propustno spodnjo plast, pa so vendar tako sestavljene, da razmoroma dolgo drže vodo.

Tudi b a r v a zemlje je nerodajna. Čim temnejša je zemlja, tem boljša, toplejša je, zato ugodnejša za vrtno namene. Temna barva kaže že na zunaj, da je v zemlji veliko sprstenine, ki pripravlja tvarine za razkrajanje rudninskih snovi v zemlji (soliterna kislina, ogljikova kislina,). Obenem pa zemljo fizikalno izboljšuje, ker jo rahlja (zrak, voda, korenine), g r e j e (kemiške preosnove) in p o s p e š u j e r a z v o j bakterij v zemlji. Kulturna plast vrhnje zemlje naj bi bila najmanj 25 - 30 cm globoka. Plitvine jako občutijo sušo, in je težko na njih doseči dobre uspehe.

5. O g r a j a

Domači vrt mora biti ograjen, ker bi imeli sicer sočni in okusni pridelki razne nepovabljenе goste. Pa tudi iz estetičnih razlogov je ograja potrebna kakor okvir pri sliki. Lepa ograja zelo ugodno vpliva na splešen vtis.

In ako vrt uporabljamo tudi za razvedrilo in zabavo, smo radi ločeni od zunanjega sveta, da se kretamo, kakor nam drago, da nam ni treba paziti na obleko, da hodimo lahko bosí itd.

Najboljša ograja je brez dvoma primerno močna mreža iz pocinkane žice, pritrjena na železne ali hrastove stebriče. Ako zmoremo tudi betonski podzidek, je tem lepše in tem boljše.

Jako lepa je pa ž i v a m e j a, toda povzemlje mnogo prostora, traja več let, preden jo vzgojimo, in nikdar ni popolnoma zanesljiva. Poleg tega pa dela senco, izmозgava zemljo in daje zavetje raznemu mrčesu (polži). Prezreti tudi ne smemo, da je treba živo mejo gojiti in obrezovati, ako hočemo, da je lepa. Primerna je tudi le za večje vrtove. I e s e n e o g r a j e niso lepe, pa so tudi drage in premalo trpežne. Najtrpežnejše lesene ograje si napravimo iz gladko obeljenih okroglih kobilic iz smrek, ki so se zažušile v gostih mladih nasadih (tako imenovani sušci). Trpežnost lesene ograje povečamo, ako jo večkrat namažemo s karbilinejem.

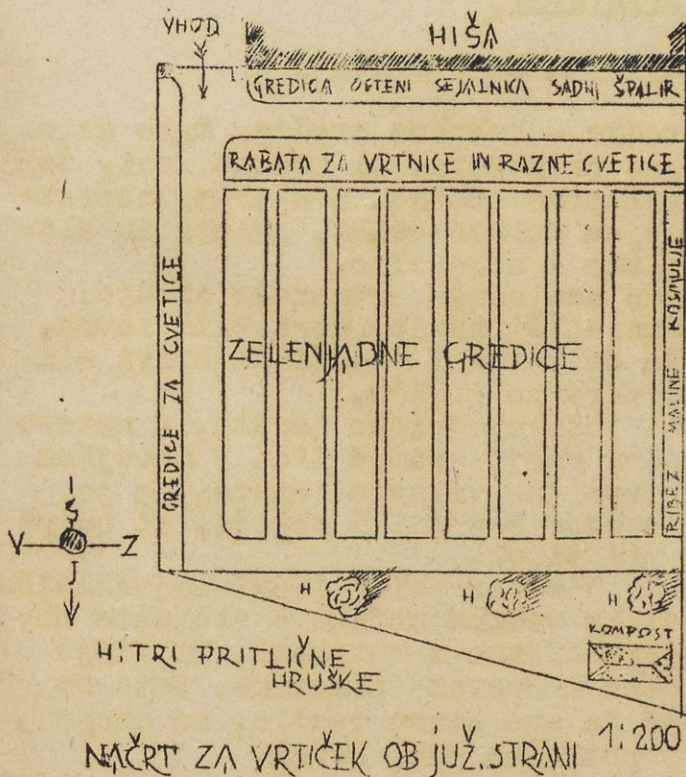
Z i d a n a o g r a j a je jako zanesljiva, toda draga in dandanes skoro ne hodi v poštev, razen po mestih.

6. Razdelitev

Vrt ni tako kakor njiva, kjer sejemo ali sadimo obširne ploskve ene in iste rastline. Na vrtu gojimo najraznovrstnejše rastline, drugo poleg druge na razmeroma najhujih ploskvah ali gredicah, zato je že iz praktičnih razlogov potrebno, da ga razdelimo enkrat za vselej v večje ali manjše predele ali parcele. Pa tudi iz estetičnih ozirov je razdelitev vrta zelo važna, ker šele pravilna razdelitev mu daje prikupljivo zunanje lice, ki je tem večjega pomena, čim bolj uporabljamo vrt tudi za zabavo in razvedrilo.

Vrt razdelimo v posamezne predele z vrtnimi stezami. Vobče razločujemo ravnočrtno in krivočrtno razdelitev. Za naš namen hodi v poštev samo ravnočrtna ali pravokotna razdelitev. Le prav velike vrtove (parke) delimo z vijugastimi potmi v okroglaste oblike. Preden se lotimo razdelitve in urejevanja potov, je treba dobro preudariti lego zemlje in razne druge okolnosti. Predvsem je pomisliti, da vrtni poti jemljejo veliko prostora, ki ne le nič ne prinaša, ampak povzroča mnogo neplodnega dela in da zamenjane poti jako kaze dober vtis. Zato se držimo pri razdelitvi vrta temeljnega načela: malo potov, a tisti v vsakem oziru dobri, čisti in snažni!

Glede razdelitve ni mogoče podati točnih navodil, ker je odvisna od oblike in lege za vrt namenjenega zemljišča. Vendar pa lahko rečemo, da mora imeti vsak vrt od vhoda po vsej svoji dolžini ali širini 120 - 160 cm širok glavni pot. Koliko ima pa stranskih potov (0.60 - 1.20 m), je zavisno od obsežnosti in oblike njegove. Leži naj kakih 10-15 cm nižje od površine gredic in naj bô nekoliko napet, da se sproti odteka deževnica.

NAČRT ZA VRTIČEK OB JUŽ. STRANI 1:200

Sl. 1. Mali vrtiček ob steni.

Tik ob ograji ne sme nikdar voditi pot. Od ograje naj ga loči najmanj pol metra široka gredica. Poti morajo imeti trdo, kamenito podlago. Posuti morajo biti z drobnim peskom. Izvrstna tvarina za obdelavo potov je premogov pepel. Vsak vrtni pot naj bo na kak način stalno obrobjen, da se črta ne izpreminja in da je vtis poti bolj očiten. Obrobek je potreben tudi zato, da se zemlja z gredic ne posipava in ne ruši poti.

Najlepši obrobek je zelen (zelenika, trata, bršljan itd.) Toda treba ga je gojiti. Obrobek iz okroglih kamnov, betona, opeke itd. ni tako prikupljiv, a je praktičen, ker ne da toliko dela. Obrobki iz desk niso lepi in tudi kmalu strohniijo.

O razdelitvi bô končno še omenili, da odločimo pri majhnih vrtovih vse parcele med poti za obdelovanje. Čim pa je vrt le 10 - 15 arov velik, in zlasti če ima nepravilno obliko, pa pustimo kak košček za trato, kjer je tudi prostor za vrtno lopo.

Najbolj oddaljeni in skriti katiček odločimo za kompost.

Predele namenjene za pridelovanje zelenjadi razdelimo v gredice, ki naj bodo po 1 m 20 cm široke. Med gredicami so vrtno stezice, ki jih prehodimo ob napeti vrvi.

Kdor hoče vrt pravilno razdeliti, naj si najprej naredi po vzorcu tu pridejanih obrazcev primeren obris. Ako sam ni zmogel, naj si poišče koga, ki mu to izvrši po praktičnih in estetičnih načelih. Majhni stroški, ki bi jih imeli z načrtom, se izplačajo, ker nam načrt delo olajša in poceni. Na ta način se že v naprej izognemo poznejšemu predelovanju in stroškom, in kar je glavno, vrt nam bo v veselje in razvedrilo. Ako pa delamo kar na slepo, bomo imeli pa le jezo in zlo voljo.

7. V o d a

Brez vode na vrtu je vrtnarstvo skoro nemogoče. Res je sicer, da imamo v našem podnebnju vobče mnogo padavin, toda žal, da niso tako razdeljene, da bi prihajale enakomerno in po potrebi. Za dolgotrajni deževni dobami nastopa večkrat tudi pri nas huda suša (l. 1921. ni bilo dežja 3 mesece) in redke je leto, da bi lahko vrt opravljali brez zalivanja.

Najboljša voda za zalivanje je deževnica, rečnica in po- točnica, neprimerna pa sveža in mrzla studenčnica in najslabša na- ravnost iz vodovodov in globokih vodnjakov zajeta.

Malo je vrtov, kjer bi imeli v neposredni bližini že od prirode primerno vodo za zalivanje, zato imajo povsod po vrtovih večje zbiralnike (bazene), kjer se nabira voda s streh ali jo na- točimo iz vodovoda, da se ogreje in izgubi prvotno trdoto.

Za majhen vrtiček zadostuje lesena kad, ali sod, ki ga po- stavimo nekoliko v zemljo. Na večjih vrtovih so v navadi beto- nasti štirioglati ali okrogli zbiralniki.

8. V r t n a r s k o o r o d j e

Kakršen delavec, tako orodje - kakršno orodje, tako delo. To sta stara, pa še danes veljavna pregovora, ki hočeta reči, da je za dobro delo potrebno tudi primerno orodje. S slabim, neprak- tičnim, težkim, zanemarjenim orodjem delano težko, počasi in sla- bo. Vrhu tega se pa jezimo in delamo z nejevoljo.

Na vsakem vrtu potrebujemo naslednje vrtnarsko orodje:

L o p a t a za prekopavanje (štihanje) mora biti ravna, lahka in zlasti v vratu močna, da se v težki zemlji ne krivi ali celo zlomi. Najboljše so jeklene z ravno ploščo,

Na vrtu potrebujemo večkrat tudi upognjeno lopato, s katero premetavamo zemljo, kompost, drobni gnoj, gramoz itd. V novejšem času uporabljajo zlasti v težkih zemljah vilaste lopate. To je malce skrivljeno, vilam podobno orodje s 4 ali 5 roglji, ki so pa ploščati in mnogo močnejši nego pri vilah.

Razne motike in k o p u l j e so poleg lopat najvažnejše vrtno orodje. Pri nas so v navadi iz večine motike s srčkasto ob- liko. Bolj temeljito pa zemljo prerahljamo z motikami, ki imajo široko rezilo. Goste rastline težko okopavamo z motiko. Zato so najpripravnije kopulje, ki imajo na eno stran rezilo, na drugo pa viličast podaljšek. Včasih je potreben tudi kramp.

Z g r a b l j a m i rahljamo in poravnavamo vrtnjo plast. Za lahko zemljo so najprimernejše srednje goste l e s e n e grablje. Težko ilovnato zemljo pa lažje poravnavamo z jeklenimi grabljami, ker so take močne, da z njimi lahko drobimo kepe. Je- klene grablje z 12 - 14 zobmi so najpriladnejše. Na večjih vrto- vih je treba imeti obe vrsti grabelj.

V r t n a v r v i c a, ki naj bi bila do 20 m dolga, spada tudi med najpotrebnejše vrtnarsko orodje. Ob njej prehodimo stezice med posameznimi gredicami ter sejemo in sadimo zelenjad v vrstah. Vrtna vrstica je primerno debel, trdno spleten konopni motvoz, pritrjen na dva 30 - 40 cm dolga zašiljena klina iz trdega lesa, Kadar je motvoz moker, ga moramo najprej dobro posušiti, potem šele naviti na klin.

Za presajanje zelenjadnih in cvetličnih sadik potrebuje mo s a d i l n i k l i n . Navadno ga vrtnar naredi sam. V to svrhu vzame kljukast kos trde veje, ki jo primerno obreže in en konec zašili. V vrtnarskih trgovinah pa dobimo tudi kline, ki so okovani z jeklenimi tulci.

Pri presajanju potrebuje mo večkrat najhno l o p a t i = c o, da z njo privzdiguje mo rastline iz sejalnice, da ne leti zemlja s korenin. Neogibno potrebno pa to orodje ni. Za silo si naredimo tako napravo tudi iz lesa.

V r t n a š k r o p i l n i c a je v vrtnarstvu tako potrebna, da ne moremo delati brez nje. Na količkaj večjem vrtu bi naj bili vsaj dve. Navadne okrogle škropilnice, ki jih izdelujejo naši kleparji, so slabe in nerodne. Praktična škropilnica mora biti od strani stisnjena (ovalasta) in mora imeti velik locen. Škropilnico je treba vselej, ko nehamo zalivati, povezniti, da izteče iz nje vsa voda in da se posuši, sicer ima kmalu na dnu luknjo. Navadno snamemo tudi razpršilnik in ga nataknemo na klin v shranbi.

Za vsak količkaj obsežnejši vrt je neprecenljive vrednosti ročno kopalo (planet) z enim ali z 2 kolesona. S takim kopalom opravljamo najrazličnejša dela (plitvo rahljanje zemlje, osipanje, zatiranje plevela) in to neprimerno hitreje nego z drugim orodjem. Zelo praktično je razno Wolfovo orodje.

Čim večji je vrt, tem večja trba orodja, ker dela hkrati po več delavcev in je silno neprijetno in zamudno, ako mora delavec čakati orodja. Zlasti je treba več lopat, motik za okopavanje, grabelj in škropilnic. Po vsakem delu je treba orodje osnažiti in takoj shraniti v posebno shranbo, kjer je na suhem in varno tatov.

Slab je vrtnar, ki po končanem delu zmeče blatno orodje vse križem v kak kot in se ne zmeni zanj, dokler ga zopet ne potrebuje. Še slabše pa je, ako bi puščali orodje razmetano po vrtu na dežju. Vse vrtno orodje naj bo vedno dobro. Takoj, ko se kaj pokvari, je treba popraviti. Vrtnar naj se navadi, da vsa popravila, kolikor le mogoče opravlja sam.

9. G n o j n a a l i t o p l a g r e d a

Rana zelenjad je najbolj zaželena in zato najdražja. Ako pa hočemo pridelati zelenjad prav rano, moramo tudi rano sejati, da si vzgojimo potrebno sadike. Na planem pa to pri nas navadno ni mogoče, ker je zemlja konec zime, čeprav kopna, premrzla. Pomagamo si z g n o j n o a l i t o p l o g r e d o, kjer zemljo ogrejemo z gnojem in sončnimi žarki. Vrtnarji pa na toplih gredah pridelujejo tudi rano zelenjad, zlasti solato, redkvico in kunare.

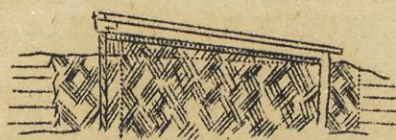
Kdor nima vrtnarja, sam pa tudi ne utegne, da bi se kolikor toliko intenzivneje pečal z vrtnarstvom, in le prilično tu in tam malo pogleda na vrt, naj se ne ukvarja s toplo gredo, ker bi imel le stroške in jezo. Toplo gredo moramo vedno nadzorovati, da moremo uravnavati toplino, svetlobo in zrak.

Za toplo gredo odločimo najbolj senčni, zavetni prostorček na vrtu. Lege ob južnem ali jugovzhodnem zidu so v to svrhu kaj prikladne. V senci in na zbrisih ni za toplo gredo.

Posebno je paziti na podtalno vodo, ki ne sme na mestu, namenjenem za tople grede, segati nikoli previsoko. Ob visoki gladini podtalnice je uspeh povsem izključen.

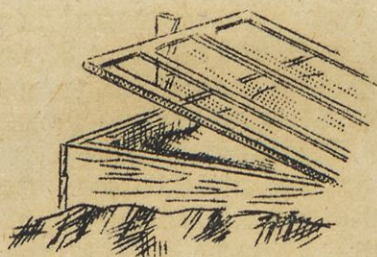
Velikost toplih gred se ravna po velikosti vrta. Za nava= den, najhen domači vrtiček zadostuje topla gredica z dvema ali tremi okni. Seveda se je navadno ozirati tudi na stroške, ki so dandanes, ako je steklo tako drago, že vsako okno precejšnji.

Vzemimo, da hočemo napraviti najpreprostejšo toplo gredo z dvema oknom. V to svrhu izkopljemo na izbranem prostoru pri=

lično kakih 1.50 do 1.70 m široko, 2 m dolgo in 60 - 70 cm globoko jamo. Ob njenem robu postavimo obod iz debelih, najbolje hrastovih plohov, in sicer ta= ko, da se spodnji robovi utope vsaj za kakih 10 cm v jamo. Zgornja (severna)

Sl.2. Prerez tople grede. stran oboda noli za kakih 25 cm, spodnja (južna) stran pa prilično 15 cm iz zemlje. S povprečnim rem= ljem razdelimo obod v dve enaki polovici, ki merita na širino po 95 cm, po dolgem pa 150 cm. Obe okni morata biti tako umerjeni, da popolnoma pokrivata obe po 150 krat 95 cm obsežni odprtini. Za pokrivanje oken potrebujemo tudi dve slamnici in pa iz tanjših

Sl.4. Lesena opora za počlaganje.

desk zbita pokrova. Sl.3. Zračenje tople grede

Betonaste tople grede so sicer jako trpežne, a precej mr= zlejše. Vendar bi jih na domačem vrtu bolj priporočal nego lesene.

Najboljša snov za toploto je svež konjski gnoj. V tako majhno gredo gre 800 - 1000 kg konjskega gnoja, ki ga moramo z vi= lami znetati v jamo, popolnoma enakomerno raztrositi po njej in nazadnje poteptati, da se primerno stisne.

Zelo dobro je, ako moremo med gnoj vložiti par plasti li= stja, ki ga zmočimo s toplo vodo. Tako prirejena topla greda daje zelo enakomerno in stanovitno toploto. Gnoj moramo vlagati v to= plo gredo ob lepem vremenu. Paziti je, da ne pridejo vnies sneg a= li, koščki ledu. Tak gnoj bi se ne ugrel in grada bi ostala mrzla.

Ko je jama napolnjena z gnojem, ki naj sega 10 - 20 cm pod rob oboda (pozneje se nanreč zelo sesede), ga pokrijemo z okni in s slamnico. Čez nekaj dni se gnoj segreje, in ko najhujša vročina nekoliko izpuhti, ga še enkrat pohodimo zlasti ob robu oboda in v kupih. Sedaj šele denimo nanj 20 - 25 cm debelo plast preseja= ne in dobro razkrojene kompostne zemlje, jo poravnajmo z grab= ljami in takoj obsejmo. Dokler seme kali, naj bo topla greda za= prta in s slamnico in pokrovom tudi čez dan.

Ko seme kali, je treba toplo gredo vsak dan vetrirati, si= cer se vse zniči. Vetrjenje in zalivanje je najtežja reč pri topli gredi. Kdor pretirava ali pa zamudi eno ali drugo, ne bo inel ve= selja s to sicer jako koristno napravo. Izpočetka, dokler so

rastline majhne, in ob mrzlem vremenu privzdigujejo okna na gorenji strani le toliko, da podlagamo 2 - 3 cm debel kos lesa. Pozneje, ko se rastline čim bolj razvijajo in je od dne do dne toplejše, ali ob toplih sončnih dneh privzdigujejo okna više. Podpladano nazobčan kos lesa, kakor kaže podoba. Zjutraj malce privzdigujejo, proti poldnevu vedno več, proti večeru zopet manj, ob sončnem zahodu pa zapirajmo. Veter ne sme nikdar prihajati v to plo gredo. Zato privzdigujejo okna od nasprotni strani, nego piha veter. Da toplota ne uhaja, oblože vrtnarji ves obod, kolikor ga gleda iz zemlje, s svežim gnojem ali vsaj z listjem. Pozneje aprila meseca, ko se zemlja ogreje, lahko to obklado odstranimo.

Glede zalivanja toplih gred je pomniti, da je mnogo bolj škodljivo, ako zalivamo preveč nego premalo. Prevelika vlaga jih hladi in obenem pospešuje bolezni (gnilobo). Ob slabem, deževnem ali mrzlem oblačnem vremenu sploh ne smemo zalivati. Manj nevarno je zalivanje ob jasnem sončnem vremenu gnojnih gred spomladi nikdar ne zalivamo zvečer, ampak samo dopoldne in sicer vedno s prestanto toplo vodo.

Proti koncu aprila, ko so rastline že velike, jih je treba polagoma navaditi na zrak in jih utrditi. V to svrhu privzdigujejo okna vedno više, nazadnje jih ob lepem vremenu za nekaj ur na dan popolnoma odstranimo.

Zadnje tedne, preden so sadike godne za presajanje, moramo pa okna odstraniti tudi ponoči. To velja pa seveda le za tiste tople grede, v katerih vzgajamo same sadike. Ako hočemo gojiti v njih tudi kumare ali celo melone, jih pokrивajmo ponoči do ranega poletja. Zato nikakor ne kaže, da bi gojili sadike navadne, neobčutljive zelenjadi skupno s kumarami. Ako bi tedaj botele ineti dobre, utrjene sadike, bi propadle kumare, ako pa bi bolj skrbeli za kumare, bi pa sadike bile premehkužne in bi propadle, ko bi jih presadili na plano.

Na domačem vrtu prirejamo tople grede od srede februarja do konca marca meseca, kakor je vreme in kakor jih hočemo uporabljati.

Za vzgojo sadik navadnih zelenjadnih rastlin zadostuje tudi tako zvana hladna greda. Pravzaprav je v to svrhu primerna vsaka zavetna in na predsončju ležeča gredica z dobro kompostno zemljo, ki jo ogradiamo z deskami in pokrijemo z okni.

Pripravimo in obsejmo jo v drugi polovici marca meseca (okrog sv. Jožefa). Sadike iz take gredice so mnogo čvrstejše in bolj utrjene nego iz tople grede. Ker se zemlja razgreva le od sončnih žarkov brez gnoja.

10. Vrtna lopa

Na večjih vrtovih je vrtna lopa ali hladilnica, bodi si kakršna koli, jako pripravna, ne le za oddih in za posedanje ob neideljah ali prostem času, ampak tudi zato, da imamo streho, da smo lahko na vrtu tudi ob deževnem vremenu in da imamo kam stopiti tudi ob vročini ali nenadnem dežju. Primerna vrtna lopa je tudi vrtu v kras, zlasti ako je obrasla z zelenjem (z divjo trto, rožami, vzpenjalkami ali enoletnimi ovijalkami).

Najnavadnejšo in najcenejšo, pa vendar lepo vrtno lopo napravimo iz preprostih tramičev v obliki četverokota, ali pa je tudi okrogla. Streha naj bi bila iz desk. Ogrodje na redko izpolnimo s povprečnimi ali pokončnimi remeljci, zasadimo s prej imenovanimi rastlinami, ki jo ščasoma nagosto prerastejo. Lopo lahko

zasadino tudi s špalirji drevja, s hruškami, ki niso samo za o-
kras in za senco, ampak tudi obilo rode.

Lopo postavimo vedno na takem kraju, da je v skladu z dru-
gimi poslopji in v skladu z velikostjo in razdelitvijo vrta ter z
okolico sploh. Razkošne, drage lope, ki so zaprte od vseh strani,
ne spadajo na majhen, preprosto razdeljen praktičen vrt na kmetih.

II. P R I P R A V A Z E M L J E I N G N O J E N J E

1. N a l o g a z e m l j e

Zemlja je neposredna mati vsega rastlinja in po rastlinju
posredna mati vseh živih stvari. Njena glavna naloga je, da pre-
skrbuje in podaja rastlinam najvažnejšo h r a n o. V zemlji i-
majo rastline tiste organe, ki hrano sprejemajo. Takoj, ko se rast-
linica rodi (ko seme skali) in dokler živi, je s koreninicami v
najtesnejši zvezi z zemljo. Le za prav kratko dobo smemo to zvezo
prekiniti brez znatne škode (ko rastline presajamo), in čim popol-
neje ločimo korenino od zemlje, tem večja je škoda za rastlino.
Le večletne rastline, ki pozimi počivajo (sadno drevje), vzamemo
iz naročja zemlje, ne da bi poginile. Zemlja je pa rastlinam tudi
opora, ki jih drži trdno na mestu. Čim večja in višja je rastlina,
tem tesneje je spojena z zemljo, da more uspešno kljubovati vsem
vremenskim in drugim neprilikom. S kakšno silo so rastline pritr-
jene v zemlji, izkušamo že pri pletvi. In kako uspešno se bore
proti silam, ki jih hočejo premakniti ali podreti, ločiti od zem-
lje, lahko opazujemo ob vsakem viharju.

2. S e s t a v i n e z e m l j e

Prvotno je bilo vse suho površje zemlje ogromna skalina. Ta
skalina se je začela sčasoma od vode in mraza drobiti v vedno manj-
še drobce. Hudi nalivi so jih odnašali v nižine, kjer so se zbira-
li v bolj ali manj debele plasti. Na ta način je tekom daljših dob
nastalo rudninsko (neorgansko) ogrodje, ki je glavna sestavina
vsake zemlje.

Pozneje, ko se je začelo na tej čisto rudninski podlagi
(zdrobljenih skalinah) razvijati prvotno rastlinje, in še pozneje,
ko so s posredovanjem rastlinja začele oživljati svet razne živa-
li, so se pričeli primešavati zemlji razni ostanki odmrlih rast-
lin in živali - torej o r g a n s k e s n o v i, ki so v zemlji
trohnele in jo izboljševale, da je bila bolj in bolj sposobna za
nežnejše in občutljivejše rastlinje. Tako je nastala kulturna zem-
lja kot proizvajalka kulturnih rastlin.

Sprstenina (humus), so to v zemlji trohneče organske sno-
vi, je zlasti v vrtnarstvu velevažna sestavina, ker le na primer-
no sprsteninasti zemlji ppoljno uspeva zelenjad in daje glede na
množino in kakovost dovoljen pridelek.

Kulturna zemlja mora biti tudi primerno vlažna. Voda je
rastlinam neoprebno potrebna, ker je njih glavni sestavni del in
ker ne morejo sprejemati nobene druge hrane nego v vodi raztoplje-
no. V debeli, globoki zemlji sega voda precej na globoko. Med de-
jem izpolnjuje praznine med posameznimi delci. Kmalu pa se poraz-
gubi v globino in ko je usehla, obdaja posamezne delce zemlje v
obliki pretanke prevlake, ki se tem bolj tanjša, čim dalje traja
suho vreme.

Ako spodnje zemeljske plasti prepočasi propuščajo vodo
(težka ilovica) ali ako so sploh neprodorne (glina), zastaja v
zgornji plasti in zemljišče je zamočvirjeno.

Trezokra ali celo močvirnata tla niso za vrt, preden jih ne osušimo (drenaža). Marsikje je pa tik pod kulturno plastjo debela prodnata plast. Ta plast pa prehitro propušča vodo in zgornja plast je vobče presuha. Tak vrt je treba jako zalivati.

Rastline potrebujejo neposredno in posredno tudi zraka v zemlji, kar dihajo in kar se brez njega ne morejo razkrajati redilne snovi.

Zrak napolnjuje praznine med posameznimi drobci zemlje. Čim debelejši so in čim rahlejša je zemlja, tem večje so praznine in tem več zraka je v zemlji in obratno.

Jako važen je zlog (sestava, struktura) vrtno zemlje. Neobdelana celina ima zrnčast zlog. S temeljitim obdelovanjem in gnojenjem pa dosežemo grudčast zlog, ki je vsem vrtnim rastlinam najugodnejši.

Do katere globine sega zrak, je zavisno od zloga in vlažne zemlje. Ob deževju izpodriva voda zrak iz zemlje. Ko pa se preobila voda umakne deloma v globino, deloma izpuhti, takoj izpolni praznine zrak, ki je v grudčastem zlogu med posameznimi grudicami. V močvirni zemlji primanjkuje zraka. V taki zemlji rastejo samo močvirne rastline.

Propustna spodnja plast je najvažnejši pogoj za uspešno rast zelenjadnik in sploh kulturnih rastlin. (Zakaj morajo imeti cvetlični lončki luknje?)

V vsaki kulturni zemlji so v zgornji plasti tudi živali. Poleg raznih živali so posebno važni bakterije v zemlji brez katerih je rrtva, nerodovitna. Ti bakteriji sodelujejo pri razkrajanju redilnih snovi. Njih razvoj posebno posepujejo sprsténina, primerna vlaga, toplota in zrak.

(Zakaj se imenuje spodnja plast zemlje mrtva?)

3. Snovi, ki jih v zemlji primanjkuje

V prven poglavju, ko je bil govor o notranjosti astroja in ohranitbi rastline, smo povedali, katerih snovi potrebuje rastlina za življenje in razvoj. Snovi, ki jih rastlina črpa iz zraka, (oglj. kislina, kisik in deloma dušik), je v zraku toliko, da jih nikdar ne bo zmanjkalo. Drugače je pa s tistimi redilnimi snovmi, ki jih rastlina dobiva iz zemlje. Sicer so tudi tu nekatere, ki jih je v normalnih razmerah dovolj in se nan ni treba prav nič brigati zanje (vodik, žveplo, železo, klor, magnezija). Nekaterih snovi, ki jih rastline potrebujejo posebno obilo, pa bolj ali manj primanjkuje v vsaki zemlji, zlasti ako že dalje časa odnašamo z nje razne pridelke. Po mnogoletnih izkušnjah in temeljitih znanstvenih preizkavah je dokazano, da naši zemlji primanjkuje najvažnejših redilnih snovi, dušika, kalija in fosforjeve kisline, ponekod tudi apna. Najbolj primanjkuje dušika, pa tudi kalija in fosforove kisline je malo kje toliko, da bi zadostovalo za daljšo dobo. Potrebno je dalje, da so te redilne snovi v zemlji v praven razmerju. Nič ne koristi, ako je dvoch izmed naštetih treh snovi obilo v zemlji, tretje pa premalo. Pridelak se ravna vedno le po tisti snovi, ki je je v zemlji najmanj (zakon manjšine). Kajti če primanjkuje le ene, se tudi druge ne uveljavljajo, ako bi jih bilo še toliko.

4. Gnojenje in gnojila

Iz prej povedanega je takoj uvidno, kakšen namen ima gnojenje, predvsem hočemo z gnojenjem nadomeščati v zemlji tiste redilne snovi, ki jih odnašamo z zemljišča s pridelki, oziroma hočemo zalagati zemljo s snovmi, ki jih prinanjkuje. Seveda se vrši to navadno precej po enem kopitu brez pravega umevanja in preudaraka, kar na slepo. Ljudje navadno niti ne vedo, za katere snovi tu gre. Pa ko bi to tudi vedeli, ne morejo naravnost in z gotovostjo spoznati, česa zemlji manjka, česa je pa v njej dogolj. Le primereno spoznavanje vsaj temeljnih pojmov o sestavi zemlje in hranitvi rastlin, večletna izkušnja, zlasti pa pazljivo opazovanje rastlinstva nas pouče, da moremo presoditi, katerih snovi v zemlji primanjkuje in kako je torej treba gnojiti.

Pomanjkanje posameznih redilnih snovi se da presoditi po nekaterih zunanjih znamenjih na rastlinah.

Medla runcnkasta barva listov in sploh zanikrn razvoj rastlina kaže, da primanjkuje **d u š i k a**. Zato je te snovi posebno veliko treba rastlinam, ki jih gojimo zaradi listov (solata, špinača, zelje itd.).

Bolehavost rastlin, razne bolezni, škodljivci, pozeba itd. kažejo, da primanjkuje **k a l i j a** in **a p n a**. Oba pospešujeta in uravnava preosnovno redilnih snovi in izravnava vplive raznih škodljivih spojin v zemlji, zato sta v zadostni množini neogibno potrebna prav vsem rastlinam.

Fosforova kislina pa posebno pospešuje tvorbo semena, zato je zlasti važna za tiste rastline, ki jih gojimo zaradi plodov in semena (stročnice).

Gnojenje pa vpliva še na drug način ugodno na razvoj rastlin. Gnojila namreč izboljšujejo zemljo tudi v fizikalnem oziru, ker jo grejejo, rahljajo, pospešujejo razvoj bakterij v zemlji, pridržujejo vlago, jo zračijo itd.

a) N a r a v n a g n o j i l a

Najvažnejše gnojilo za vrtove je in ostane **ž i v a l s k i g n o j**. To so odpadki domačih živali, s katerimi je ponešana in prepojena vsakovrstna stelja. Senkaj bi lahko prišteli straniščnik, ki ga najbolje uporabimo, ako ga ponešamo med živalski gnoj. Goveji, konjski in svinjski gnoj imenujemo tudi **h l e v s k i g n o j**.

G o v e j i g n o j je izmed vseh živalskih gnojil najboljši, posebno za zelenjavni vrt. V njem so vse redilne snovi v najboljšem razmerju. Učinkuje trajno in je primeren za vsako zemljo, zlasti pa za lahko puhlico. Tudi v fizikalnem oziru jako ugodno vpliva na zemljo, ker jo greje, a ne preveč.

K o n j s k i g n o j učinkuje jako hitro. Izvrsten je za težko zemljo, kjer jo rahlja in greje. Glede redilnih snovi tudi ni slabjši nego goveji. Ko se razkrajaja, razvija mnogo toplote, zato ga uporabljamo za gnojake (tople grede). Svež konjski gnoj ni prida za gnojenje, ker suši zemljo in silno pospešuje razvoj raznih škodljivcev.

S v i n j s k i g n o j je najmanj vreden, ker je prevoden in penezel. Najbolje ga uporabimo, ako ga zmešamo z govejin in konjskim gnojem. Vrednost svinjskega gnoja se pa ravna po krni. Čim boljše krno dobivajo živali, tem boljše je tudi gnoj.

O v č j i g n o j je jako vroč in učinkuje naglo. Sam zase je uporaben le, za težko zemljo. V peščeni in suhi zemlji je prevroč. Najboljše je, da ga ponešamo med druga živalska gnojila.

K u r j i g n o j ima sicer mnogo redilnih snovi, toda sam zase je prevroč. Ponešan med druga gnojila deluje izvrstno.

Ako ga raztopimo v vodi, je jako učinkujoče tekoče gnojilo.

S t r a n i š č n i k največ zaleže in ga najprimerneje izrabimo, ako ga pomešamo med druga gnojila. Samega zase uporabljamo le pozimi ali rano na pomlad, da se pravočasno razkroji. Tudi pri napravi mešanca ali komposta je važna primes. Med letom ga nikdar ne uporabljajmo za direktno gnojenje, Preobilo in trajno gnojenje s sanitarnim staniščnikom lahko pokvari zemljo in pospešuje razne bolezni na rastlinah. Kjer le mogoče, prinesejmo stranskiščniku pred uporabo šotnega zdroba, pepela, travnate ruše, lesnega drobirja, žaganja, sadre itd.

Svež živalski gnoj, naj si bo od katere koli živali, je vobče neprimerno gnojilo. Gnoj mora več mesecev ležati, da se razkroji. Šele tekom daljše dobe se zgodi, t.j., posamezne redilne snovi se pretvorijo v tako obliko, da jih rastline lahko uživajo. Za pomladno ali poletno gnojenje bi morali vzeti vedno razkrojen (uležan) gnoj. Kdor pa gnoji jeseni, kar je posebno dobro, sme vzeti tudi svež gnoj, ki se potem čez zimo v zemlji razkroji in ugodno predela.

v 100 kg uležanega (razkrojenega) gnoja je povprečno 74 kilogramov vode in 20 kg organskih snovi. V takem gnoju je pol kg dušika, 1/4 kg fosforove kisline, nekaj nad pol kg kalija in 7/10 kg apna.

K o m p o s t ali mešanec je tako važno gnojilo, da si količkaj urejenega vrtnarstva sploh ne moremo misliti brez njega. Vobče je kompost mešanica najrazličnejših organskih (živalskih in rastlinskih) odpadkov (tvarin), ki jih kopičimo daljšo dobo in ki v dveh, treh letih popolnoma sprstene.

Na kompost spadajo predvsem vsi odpadki z vrta, torej plevel, trebež od zelenjadi, listje, travna ruša, trava, mah, gnoj iz gnojakov, prst iz cvetličnih lončkov itd., vsi odpadki iz kuhinje in gospodinjstva; smeti, lesni pepel (ne od premoga!), saje, ostanki jedil, olupki, perje, dlaka, dalje gnoj od perutnine, zajcev, koz, pa tudi iz hleva, potem trebež iz jarkov, smeti iz gospodarskih poslopij, slammati in seneni ostanki, listje, drobir iz drvarnice, odpadki od usnja, kri, živalska drobovina itd.

Vse te in enake snovi odlagamo izprva na primernem senčnem in po možnosti skritem prostoru na kup. Ko je teh snovi že večja množina, jih šele nakopičimo v pravilen, gladko obrezan, do 1 m visok nasip, ki naj ne bo nad poldrugi meter širok in se proti vrhu nekoliko zožuje. Dolžina je neomejena in se ravna po množini materiala in po prostoru. Površina takega nasipa naj bo podolgem nekoliko kadunjasto vdrtá, da jo lahko zalivamo z gnojnico.

Pri napravi komposta je jako dobro, da primešavamo enakomerno med razno šaro nekoliko živega apna, ki je razpadlo v prah, ali pa vsaj zdrobljene stare zidine. Apno jako pospešuje razkrajanje organskih snovi v kompostu. Isto dosežemo, ako vzamemo na mesto apna posušene ostanke iz karbidnih svetilk. Gnojilno vrednost komposta zelo pomnožimo, ako ga večkrat polivamo z gnojnico.

Kompost pa moramo najmanj dvakrat na leto (enkrat poleti, enkrat pozimi) premetati. Pri tem delu je paziti posebno na to, da vse tvarine prav dobro premešamo in da pridejo snovi, ki so bile prej znotraj, na ven, oziroma na vrh, če so bile prej spodaj. V dveh, kvečjemu treh letih je na ta način oskrbovani kompost goden. Izpremeni se v temnorjavo ali rjavocrno, rahlo, sprsteninasto, jako rodovitno prst, ki je prava zabela za vsako vrtno zemljo in zlasti za zelenjad in cvetlice neprecenljive vrednosti.

To napravo bi si morali tako urediti, da bi imeli vsako pomlad na razpolago kup godnega komposta. V to svrhu bi bilo treba imeti vedno tri kompostne kupe, in sicer enega godnega za uporabo, enega od prejšnjega leta, enega bi pa šele pripravljali.

Kompost je najboljše vrtno gnojilo, ker pomnožuje sprstenino v zemlji in ker so vse redilne snovi v njem razkrojene in v taki obliki, da jih rastline takoj lahko uporabljajo.

Gnojilca, bodisi iz gnojnih jam ali iz greznice, je izvrstno tekoče gnojilo, ki ima razmeroma veliko dušika in kalija. Najboljša je goveja in konjska gnojnica. Ako nimamo naravnih gnojnic, si jo lahko pripravimo sami. V primeren sod (n.pr. od petroleja) naliže do polovice vode. Vanjo denemo toliko kravjakov in suhih ter zdrobljenih kurjakov, da nastane, ko vse skupaj temeljito premešamo, redkemu močniku podobna tvarina. Potem napolnimo sod do vrha in pustimo, da tekočina pokipi. Dobro je, ako jo vsak dan večkrat premešamo s kakim drogom. Čez teden dni je gnojnica godna in jo lahko rabimo. Na liter te mešanice pa moramo vzeti 5 litrov vode.

Z gnojnic zalivamo samo ob deževnem vremenu, ko je zemlja skozi in skozi premočena.

b/ Močna ali umetna gnojila

Ta gnojila hodijo v poštev v vrtnarstvu le izjemoma kot pomožna gnojila, da z njimi povečamo gnojilno vrednost naravnih gnojil. Nikdar pa močna gnojila ne morejo trajno nadomestiti hlevskega gnoja ali komposta. Z njimi sicer lahko dodamo vse tiste redilne snovi, ki jih v zemlji primanjkuje, toda fizikalno z njimi ne moremo izboljšati zemlje. Nasprotno! Kdor bi trajno gnojil vrt samo z močnimi gnojili, bi zemljo v fizikalnem oziru naravnost pokvaril in bi ne dosegel povoljnih uspehov kljub temu, da bi bila bogato založena z redilnimi snovmi.

Tu in tam pa mora vrtnar vendar le seči po teh gnojilih, zlasti ako mu kako leto primanjkuje naravnih gnojil in ako hoče pomnožiti učinek hlevskega gnoja in komposta.

Pred vsem je treba vedeti, da ni nobenega močnega gnojila ki bi imelo v sebi vse redilne snovi, ki jih potrebuje zemlja, ampak da vsebuje posamezno gnojilo le po eno samo izmed že večkrat imenovanih redilnih snovi. Imamo torej: dušičnata, fosfatna, kalijeva in apnenca močna gnojila. Ako vemo, da primanjkuje zemlji le ene izmed naštetih snovi, ali kadar gnojimo kakih posebnih rastlin, ki potrebuje zlasti veliko ene redilne snovi, sploh kadar hočemo gnojenje s hlevskim gnojem ali s kompostom izpopolniti, takrat bi v posameznih primerih zadostovalo gnojenje z dotičnim gnojilom samim (n.pr. špinači z dušikom; stročnicam s fosfati in s kalijem).

Ako pa uporabljamo močno gnojilo kot nadomestilo za hlevski gnoj, gre pa za to, da založimo zemljo z vsemi snovmi, ki jih vobče primanjkuje. Tedaj moramo pa gnojiti z vsemi tremi, oziroma s štirimi močnimi gnojili, ki jih je treba pa pravilno izbrati z ozirom na kakovost zemlje in kulturo ter določiti količino za dotično zemljišče. Pri tem se je ozirati tudi na čas gnojenja in na način, kako katero gnojilo spravimo v zemljo, n.pr. ali samo zase ali zmehčano z drugimi ali ga samo raztrosimo ali tudi podkopljeno itd.

a) Dušičnata gnojila

Čilski solitor ima 15 - 16% dušika (solitrno-kisli natron). V tej obliki je dušik takoj uporaben, učinkuje torej hitro. Zemlja ga pa ne drži, ampak dežnica ga naglo odplavi v spodnje plasti. Zato ga trosimo po vrhu in med rastjo v najhujših količinah, goste raztopine so silno škodljive tudi nadzemeljskim delom. Paziti moramo torej, da ne pada, ko ga trosimo, na listje.

Amonijeva sulfata (žveplenokisli amonijak) ima 20 do 21% dušika v obliki amonijaka. Učinkuje šele potem, ko

se v zemlji razkroji. Trositi ga moramo kake štiri tedne pred setvijo ali saditvijo. Treba ga je plitvo podkopati.

A p n e n i d u š i k s 16 - 21% dušika učinkuje še počasneje in ga trosimo najbolje jeseni. V zemljo ga spravimo kakih 10 cm globoke.

b) F o s f o r n a t a g n o j i l a

T h o m a s o v a ž l i n d r a ima 15 - 20% fosforne kisline in 50% apna. Učinkuje zelo počasi in trajno. Primerna je posebno za lahka, peščena zemljišča. Trosimo jo že jeseni in pozimi za drugo leto. Podkopljemo jo nekoliko globlje. Zemlja jo drži.

S u p e r f o s f a t ima okoli 15% fosforne kisline. Učinkuje hitro. Rabijo ga torej na pomlad, preden sejemo ali sadimo. Treba ga je plitvo podkopati.

K o s t n a m o k a ima okoli 20% fosforne kisline, ki pa učinkuje bolj počasi nego superfosfat. Zato jo podkopavamo že pozimi ali rano spomladi.

c) K a l i j e v a g n o j i l a

K a j n i t z 12% kalija učinkuje počasi; z njim gnojimo jeseni in pozimi ter ga podkopljemo. Primeren je le bolj za lahko zemljo.

K a l i j e v a s o l s 40% kalija pa deluje hitreje, zato jo uporabljamo lahko tudi spomladi. Nje uporaba je v današnjih razmerah bolj gospodarska nego gnojenje s kajnitom.

L e s n i p e p e l je gnojilo, ki ima 3 - 5% fosforne kisline, 6.12% kalija, okrog 30% apna, pa nič dušika. Najbolje ga uporabimo, ako ga pomešamo med kompost ali ga pa potresemo po zemljišču pozimi ali pa prav rano spomladi ter podkopljemo.

d) A p n e n a g n o j i l a

Najboljše apneno gnojilo je živo apno, ki ga naložimo na kup in pokrijemo 10 cm na debelo s prstjo ali s travno ruševino. V par tednih ali še prej je primerno ugašeno, da razpade v prah. Nato ga potrosimo po zemljišču in takoj podkopljemo, in sicer najbolje jeseni. Učinkuje več let. Popolnoma ugašeno apno, kakor ga uporabljajo zidarji, ni tako primerno za našo rabo.

Glede množine močnih gnojil je razvidno vse potrebno iz razpredelnice.

Nekatera močna gnojila lahko mešamo med seboj, preden jih trosimo. Neprimerno mešanje bi pa jako kvarno vplivalo na njih vrednost.

Za uporabo na vrtu so posebno priporočena a m o n i j e v s u l f a t, s u p e r f o s f a t in k a l i j e v a s o l. Ta gnojila smemo tudi mešati in trositi obenem.

Svariti moramo pred nakupom mešanih, tako zvanih "vrtnih gnojil", ker ne vemo nikoli, kakšna je ponujena zmes.

5. O b d e l o v a n j e z e m l j e

Vsako rahljanje, drobljenje, obračanje in razkosavanje zgornje zemeljske plasti označujemo z besedo o b d e l o v a n j e. Neobdelana zemlja (celina) je gosta, trda, ima zrnčast zlog in je torej v fizikalnem oziru neugodna za rastlinsko rast, ker ne propušča zraku, počasi sprejema vodo, ker se prehitro izsuši in ker je mrzla. Pa tudi korenine se po taki zemlji ne morejo širiti.

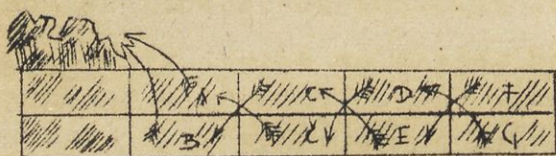
Čim bolj je zemlja obdelana, tem bolj delujejo nanjo prirodne sile in tem ugodnejše je njena fizikalna lastnost. S primer-
nim rahljanjem se zrnčasti zlog izpremeni v g r u d i č a s t e =
g a, ki je ugodnejši za sprejemanje vode in zraka. - Obdelovanje
silno pospešuje razvoj in delovanje bakterij v zemlji in neposred-
no tudi pospešuje razkrajanje in pretvorbo redilnih snovi v njej,
ker lažje delujejo na njo radne sile. V vrtnarstvu je obdelovanje
še tem važnejše, ker tu gojimo razno nežno in občutljivo rastli-
nje, ki zahteva od zemlje mnogo več nego poljske rastline.

Vse vrste rastline zahtevajo i n t e n z i v n o in
m o č n o obdelovanje, ker le na ta način dosežemo z ozirom na
množino in kakovost pridelka popoln uspeh.

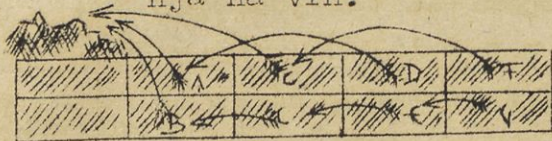
a) G l o b o k o o b d e l o v a n j e a l i r i g o l a n j e

Najbolj temeljito obdelamo zemljo, ako jo 40 - 50 cm glo-
boko p r e k o p l j e m o - izrigolamo. Pri novih vrtovih je ta-
ka pripava zemlje posebno važna, zlasti ako imamo oprayka z ne-
obdelano in nerodno zemljo. Rigolamo jeseni in pozimi. Čez zimo
leži zemljišče v grudah in ga šele na pomlad pred setvijo po =

ravnamo. Zelo urodno je, ako
pri rigolanju podkopljemo bolikor
mogoče mnogo hlevskega gnoja,
(komposta, šotnega zdroba ali
podobnih organskih tvarin), zato
da pridobimo na ta način v zemlji
več sprstencine. Enkratno rigol-
lanje zadostuje za mnogo let.
Rigolamo lahko na dva načina.
Ali zemljo 40 - 50 cm na glo-
boko popolnoma obračamo ali pa
rigolamo čez jarek, tako da o-
staneta oble plasti vsaka na
svojem mestu. Prvi način bi u-
perabljali samo na jako dobri,
debeli zemlji. Pri drugem nači-
nu, ki je za vrtnarske name-
ne bolj običajen, pa ostane
zgornja kulturna plast nasvo-

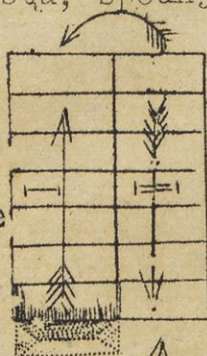
Sl. 5. Navadno rigolanje v pre-
rezu. Gor. plast pride na dno, spod-
nja na vrh.

Sl. 6. Rigolanje čez jarek v pre-
rezu. Spodnja plast ostane na
dnu in se samo zrahlja.

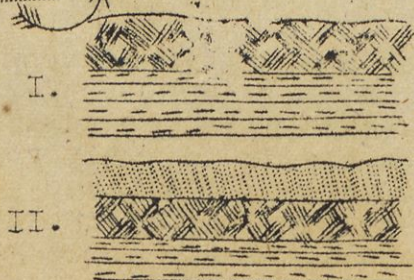
jem mestu, spodnjo pa samo zrahljamo.

Sl. 7.
Načrt
za ri-
golanje

Ako je treba rigolati večje zemljišče,
si delo olajšamo na ta način, da ga raz-
delimo na dve enaki polovici, ki ju ri-
golamo vsako zase v nasprotni smeri. Ta-
ko nam ni treba prevažati zemlje v zad-
nji jarek. Glej prereza.

Rigolanju se precej približamo, ako
štihamo za dve lopati na globoko,

Sl. 8. Kako spravimo gnoj v
zemljo. I. Pravilno po zgor.
plasti porazdeljen gnoj.
II. Napačno pokopan gnoj.

b) Prekopavanje (štihanje)

Bolj plitvo obdelovanje je običajno prekopavanje. Na ta način zrahljamo zemljo 20 - 30 cm na globoko. Vrtarji prekopavajo navadno z ravno vrtnarsko lopato. Temu delu se je pa treba priučiti. Izurjen delavec reže zemljo navpično in jo obrača ter primerno razsekava in drobi. Čim bolj poševno zabadamo lopato v zemljo, tem manj globoko reže in tem bolj površno in manj vredno je delo. Obenem, ko prekopavamo, navadno gnojimo. Pri tem moramo paziti, da gnoj lolkor mogoče enakomerno porazdelimo po zemlji in da ga na zakopljemo p r e g l o b o k o. Ko prekopavamo, moramo skrbno izbrati iz zemlje debelejšje korenje in druge predmete, ki ne spadajo vanjo, posebno pa izbirajmo korenine trajnih plevelov. Tako najbolj temeljito zatremo nadležni in škodljivi plevel.

Pomniti je naposled, da pričenemo prekopavati vsako leto na drugem koncu, da se nam časovna lega zemljišča ne izpremeni.

Ko parcelo preštihamo in z grabljami poravnamo, jo navadno takoj razdelimo na gredice, ki naj bodo vse enake, in sicer po 1 m 20 cm široke, taka širina je baš prava, da z obeh strani dosežemo do srede, ko sadimo, okopavamo in plevemo in nam ni treba stopati v gredo. Ob glavnih potih pustimo navadno o b r o b n o g r e d i c o ali r a b a t o za grmičje ali cvečlice.

Naši vrtarji prekopavajo zemljo navadno spomladi in po potrebi tudi vse leto. Malo jih je pa, ki bi prazne parcele prekopali jeseni, da bi tem lažje delovale na zemljo prirodne sile, zlasti vlaga in mraz. Posebno za težko, ilovnato zemljo je tako jesensko temeljito obdelovanje pravi blagoslov. Kdor zemljo jeseni prekoplje, naj jo obenem tudi pognoji in pusti zemljišče v grudah. Na pomlad, pred setvijo nikakor ni treba gredic na novo prekopavati, ampak jih poravnamo kar z grabljami. Na tako pripravljenih in jeseni pognojelih gredah dosežemo mnogo lepše uspehe nego na zemljišču, ki ga prekopljemo in pognojimo spomladi tik pred setvijo. Kar pa obdelamo šele spomlad, navadno tako takoj sproti poravnamo z grabljami. Za težko zemljo so bolj pripravno železne grablje. Lepše pa gredice poravnamo z lesenimi, ne pregostimi grabljami. Poravnano zemljišče mora biti ravno kakor miza, brez kotanj in kep.

c) Okopavanje

Najbolj plitvo obdelovanje zemlje je o k o p a v a n j e, ki je silno važno in v vrtnarstvu še prav posebno potrebno. Z njim zrahljamo strjeno zemljo med rastlinami, da moreta vanjo zrak in voda, da se zatre plevel in da se v zemlji zadržuje vlaga. Redke rastline okopavamo navadno z motiko, gostejše nasade ali setve pa s kopljico. Okopavamo vse leto po potrebi, čim večkrat, tem boljše. Posebno potrebno je, da rastline okopavamo po hudih nalivih, takoj, ko je zemlja osehla in se začne na površju delati skorja.

Nekatere vrtno rastline tudi o s i p a v a m o, t.j. s primernim orodjem pritegnemo zemljo od vseh strani k rastlini, da zaspamo ves ali le del stebela. Na ta način nastanejo grički, v katerih stoje rastline. Obsute rastline stoje bolj trdno in se raje tvorijo korenine.

Zemljo moramo obdelovati vedno ob vodrem vremenu, ko je dovolj osehla in se ne prijema obuvpala in orodja. Vsako obdelovanje ob mokrem vremenu, dokler se zemlja maže, je silno napačno in več škoduje nego koristi. Lahka, peščena puhlica se kmalu po dežju toliko osuši, da se da obdelovati. Ako pa imamo opraviti s težko ilovico, moramo pa čakati več dni, preden jo moremo obdelovati. Prsuha zemlja se pa težko obdeluje in je več dni bolje počakati dežja.

Najugodnejši uspeh dosežemo z vsakim obdelovanjem, ako zadene tako, da se prekopano, okorano ali opleto zemljišče prerasuši. Zelo škodljivo pa je, ako se že med delom ali pa takoj po končanem delu zamoci.

III. GLAVNA VRTNARSKA OPRAVILA

1. Vrstitve v vrtnih sadežev

a) Kolobarjenje

Je od nekdanj je znano, da večina poljskih in vrtnih sadežev opeša, ako jih gojimo po več let na istem prostoru. Drugo leto že gre za silo, tretjič bi bil pa pridelek prav neznaen. Z močnim gnojenjem to neugodnost nekoliko ublažimo, odpraviti se pa nikakor ne da.

Eno rastlinsko pleme uporablja, nekih snovi mnogo več nego drugih. Če raste torej več let na istem mestu, izmolze zemljo enostransko, in ni čuda, ako opeša. Najbrže pa izločajo korenine tudi snovi, ki na poseben način kvarijo zemljo, da je za dotično rastlino čimdalje bolj neugodna. Mogoče je tudi, da se v zemlji, na kateri gojimo dalje časa isti sadež, preveč namnože škodljivi bakteriji, ki bolj in bolj ovirajo razvoj dotične rastline. Izkušnja kaže dalje, da se rastline, ki jih sadimo brez presledka na isto mesto, jako nagnjene k istim boleznim, ker ostajajo kali vsake bolezni v zemlji na istem mestu, kjer je rastla bolna rastlina. Korho je tudi dokazano, da se plevel mnogo bolj razpase, ako gojimo posemerno zelenjadno pleme predolgo na istem mestu.

Vsem tem neprilikom se zanesljivo izognemo, ako pravilno kolobarimo, to se pravi, ako dosledno vsako leto izmenjavamo prostor za vsako zelenjadno pleme. Na ta način izrabljamo zemljo enakomerno in jo ohranimo vseskozi v dobrem stanu. Rastlinam drugega plemena nič ne škodujejo razne škodljive snovi, ki jih je v zemlji pustila prejšnja rastlina. V dveh, treh letih je zemlja zopet popolnoma predelana in z najboljšim uspehom lahko gojimo v njej zopet prvotno zelenjadno pleme.

Pravilno kolobarjenje je v najtesnejši zvezi z gnojenjem, ker se moramo baš pri kolobarjenju ozirati na posebna svojstva posameznih zelenjadnih plemen glede na gnojenje.

V tem oziru delimo zelenjadne rastline v dve glavni skupini. V prvo spada vsa ona zelenjad, ki potrebuje mnogo gnoja in brez kode prenaša obilo gnojenje s hlevskim gnojem. Semkaj prištevamo kapusnice, solate, pinače, zeleno, paradižnike, kumare, buče in blitvo ali mangold. V drugo skupino spadajo ona zelenjadna plemena, ki morajo imeti sicer tudi dobro pregnojeno in udelano zemljo, toda ne marajo za premočno gnojenje, zlasti jim ne ugaja hlevski gnoj. Prija pa jim močno sprsteninasta zemlja, ki ima v sebi dovolj razkrojenih gnojilnih snovi od prejšnjega leta. Zato jih radi gnojimo s kompostom ali močnimi gnojili. Vobče prištevamo semkaj vso korenasto zelenjad, čebulnice, stročnice in krompir. Sloveči nemški vrtnarski večak Böttner šteje v drugo skupino tudi kapusnice, katere gnoji samo z močnimi gnojili, ker je mnenja, da jih na ta način obvaruje raznih bolezni. Krompir prištevava pa v prvo skupino.

Vrtnarji ločijo v drugi skupini naštetih zelenjadnih plemen navadno še v dva dela. Nekoliko več zahtevajo od zemlje korenasta zelenjad in čebulnice, skromnejše pa so v tem oziru stročnice. Ta

razlika pa v bistvu ni velika in v praksi ne hodi baš posebno v poštev. Trditev, da stročnice najboljše uspevajo na pustem, negnojnem svetu, je napačna. Tudi one morajo imeti v zemlji razen kalija in fosforove kisline dušik, ki ga potrebujejo, da se more razviti mlada rastlina. Svež gnoj pa prav tako malo ugaja korenju in čebuli kakor grahu in fižolu.

Najpreprostejše kolobarjenje izvajamo na ta način, da razdelimo prostor, ki je odmerjen za zelenjad, v dva prilično enaka dela in vsako leto eno polovico močnognojimo s hlevskim gnojem ter na njej gojimo zelenjad prve skupine (kapsunice, solate itd.), drugo polovico pa pognojimo z močnimi (umetnimi) gnojili ali s kompostom in pridelujemo na njej zelenjad druge skupine (korenje, peteršilj, grah itd.).

Kakor vsako leto menjavamo gnojenje, prav tako zamenjamo tudi sadeže, ki naj se dosledno držijo tistega dela, ki je njim primerno pogojen.

Kolobarjenja pa ne izvajamo samo z obema skupinama zelenjadnih rastlin, ampak ga izvedemo tudi v vsaki skupini zase tako, da samejamo posamezna plemena v vsaki skupini. Kjer je rasla n.pr. pred dvema letoma korenasta zelenjad, tja posadimo sedaj stročnice in obratno, kjer je bila n.pr. pred dvema letoma solata, tja sadimo sedaj kapsunice itd. Tako dosežemo, da se povrne ista rastlina na prvotno mesto šele v treh, štirih ali celo petih letih - čim kasneje, tem bolje.

Kdor hoče dosledno in do skrajnosti pravilno kolobariti, je neobizno potrebno, da si napravi čez zimo za prihodnje leto načrt. Le tako je izključena vsaka pomota.

Novi vrtove moramo gnojiti nekaj let čez in čez, samo s to razliko, da en del, ki je namenjen za prvo skupino, izmenoma gnojimo močnejše nego drugi.

Ko je pa vrt dobro udelan in ves pregnojen, tedaj ga lahko delimo v tri dele in gnojimo vsako leto prav moč s hlevskim gnojem eno tretjino za kapsunice, solate, kumare itd., drugo tretjino za korenasto zelenjad s kompostom ali z močnimi gnojili, tretjo tretjino za stročnice pa sploh nič ne gnojimo ali samo malo s pelom ali z močnimi gnojili.

Trajnih zelenjadnih rastlin (n.pr. beluša, raznih dišavnih zelišč) ne vpoštevamo pri kolobarjenju, ker so daljšo dobo na istem mestu.

Zanimivo je, da nekatera zelenjadna plemena ugodno vplivajo na zemljo, druga jo pa zelo izrabijo. Za kumarami, bučami, paradizniki, krompirjem, fižolom in grahom ostane zemlja v dobrem stanju, solate, zelena, korenje pa zemljo zelo izdelajo in tudi fizikalno poslabšajo.

b) Načrt

Preden se lotimo kakršnega koli dela, je potrebno, da si naredimo primeren načrt. Tudi pri obdelovanju vira ne gre dobro brez njega. Poti eben je ne samo z ozirom na kolobarjenje, kakor je bilo omenjeno v prejšnjem poglavju, ampak tudi iz drugih razlogov. Določiti moramo namreč že vnaprej, kaj bomo gojili in koliko vsake zelenjave.

Po velikih vrtovih goje navadno vso zelenjad, ki je v dotičnem okraju običajna. Na majhnih prostorih in za začetnika je pa težavno pogoditi pravo. Pred vsem si moramo biti na jasnem, ali bomo pridelovali zelenjad samo za uporabo ali tudi za prodaj. Za dom odločuje gospodinja, za prodaj pa tržne razmere in kupovalci. Za nas je važen dom, ker iz večine bomo pridelovali zelenjad le za lastno po-

trebo, in sicer na majhnih vrtovih.

Najprej si sestavimo seznam vseh tistih zelenjadnih rastlin, ki jih hočemo gojiti, vpoštevaje domače potrebe in pa velikost vrta. Po tehtnem in vsestranskem preudarku določimo potem, koliko prostora bomo obsejali oziroma obsadili s posameznim plemenom ali sorto. Pri nekaterih določimo lahko tudi število rastlin, ki jih potrebujemo (n.pr. paradižnik). Iz malih vrtov izločimo že vnaprej tisto zelenjad, ki slabo uspeva, potem tisto, ki jo lahko pridelamo na polju (n.pr. krompir). Odločimo pa se posebno za tisto, kar se dobro sponaša, kar potrebujemo skoro vsak dan, kar težko dobimo ali je jako drago, in tisto, kar imamo posekno radi. Toliko v splošnem! Sicer pa v tem oziru ni mogoče podati točnih navodil. Treba je za vsako rabo pesebe tehtnega preudarka v vseh podrobnostih in pa večletne izkušnje. Izpočetka so napake neizogibne. To ali ono izpustimo, tega pridelamo preveč, onega premalo, marsikaj si šele pozneje izkaže za potrebno ali nepotrebno itd. Pazljivost, zanimanje, večletna vaja in pa vestno zabeleževanje privedejo domačega vrtnarja polagoma na pravi tir. Nepremišljeno ravnanje, kar nas slepo sajenje, moramo vselej prav drago plačati.

c) V e č p r i d e l k o v n a l e t o

Domači vrt navadno ni velik. Gnojimo in obdelujemo ga lahko prav močno. Zato ga uporabimo pa izkoriščati kolikor največ mogoče. Njiva nam daje iz večine po en sam pridelek na leto. Vrtne grede nam morajo dajati po dva, tri, včasih celo po štiri prideleke.

Star francoski vrtnar pravi, da vrtna greda ne sme biti prazna nikdar čez 24 ur. S tem hoče reči, da moramo gredo takoj iznova obdelati, ko spravimo iz nje en pridelek. Pri veliki raznolikosti zelenjadnega rastlinja to ni težko. Nekatero zelenjadno rastline so razvijajo jako hitro, druge potrebujejo pa daljšo dobo, da dorastejo. Nekatero so neobčutljive za hladno sponladansko in je = sens o vreme. Sejemo ali sadimo jih lahko prav rano spomladi. Druge so pa občutljive in moramo čakati z njimi do maja meseca, da se zemlja ogreje in da mine doba slane. Zopet druge potrebujejo izpočetka malo prostora, saditi jih moramo pa daleč narazen, ker se pozneje zelo razrastejo. Kdor zna umno izrabljati vse te okolnosti, ne bo trpel prazne grede od rane pomladi do pozne jeseni. Še celo pozim bodo nekatere grede obsejane.

Iz nekaterih praktičnih primerov bo lahko posneti, kako naj razvrstimo prideleke, da dosežemo največji uspeh.

Kumare sadimo šele sredi maja meseca. Napačno bi bilo, ko bi jih do tedaj čakali s prazno gredo. Do srede maja meseca zraste na tisti gredi mnogo redkvic, berivke ali špinace jeseni sejane. To bi bil p r v i p r i d e l e k. Sredi maja meseca gredo izpraznimo, temeljito pognojimo, obdelamo in posadimo kumare, ki bodo na njej do jeseni. Kumare so na ta način glavni pridelek. Ker jih moramo pa saditi zelo na redko in iz početka rastejo počasi, bi ostala greda večinoma prazna 4. 5 tednov ali še dalje. Zato pa posadimo isti dan, ko potaknjemo kumare, v primerni razdalji od njih in ne pregosto kako zelenjad, ki ji ugaja močno gnojenje in ki hitro raste. To bi bila n.pr. koleraka ali solata. V petih, šestih tednih se kumare razkočatijo in pokrijejo gredo, med tem bo pa oni vmes posajeni sadež že goden in ga umaknemo kumaram. Na preprost način smo dosegli na istem prostoru t r i p r i d e l k e. Ko slana pomori kumare, lahko sejeno za njimi korenček ali kako drugo zimsko zelenjad (zimsko solato, motovilec itd.). Prav isto kar velja za kumare, velja tudi za pozno zelje. Pred njim in med njim imamo lahko primeren pridelek.

Prvi grah sejemo že marca meseca. Dora te in ga lahko spravimo konec junija ali vsaj kmalu v juliju. Za grahom vendar ne bomo pustili grede prazne do jeseni, ampak jo takoj obdelamo in ob= sadimo n.pr. z endivijo, kolerabami, peso itd. To bi bil d r u = g i ali z a d n j i p r i d e l e k, ki bi se do jeseni prav lahko dobro obnesel.

Zelje, ohrovt, karfijole, zeleno moramo saditi zelo nara= zen. Ker rastejo ti sadeži iz početka počasi, je med njimi dovolj prostora za hitro solato. Med krompir sadimo grah, fižol; rdečo peso potaknemo med solato, zelje ali za obrobek. Za pritličnim fi= žolom sejemo zimsko solato, špinačo, sadimo še endivijo. Za ranim krompirjem pridelujemo endivijo, repo itd.

Silno važno pa je, da ne zamudimo niti dneva, ko je prostor za drugi ali zadnji pridelek izpraznjen. Včasih je odločilen samo en dan. Tudi je umevno, da je treba za vsak naslednji pridelek te= meljito pripraviti zemljo in jo na novo primerno pognojiti.

2. S e t e v

Veliko večino vrtnih rastlin razmnožujemo s semenom. To velja posebno za zelenjadne rastline. Nekatero zelenjad, zlasti pa prav mnogo cvetlic in drugih vrtnih rastlin (sadno drevje) raz= množujemo tudi z b r s t i. Semkaj spada razmnoževanje s potak= njenci (besen, hren, krompir, pelargonije, fuksije, krizanteme, klinčki), z g r e b e n i c a m i (ribez, kosmulje), z d e = l i t v i j o (drobnjak, trajnice), s k o r e n i n s k i m i i z r a s t k i (jagode, češplje) in deloma tudi s p o ž l a h t = n j e n j e m ali cepljenjem (sadno drevje, rože).

Za navadne domače razmere je razmnoževanje s semenom naj= važnejše.

K a k r š n a s e t e v, t a k a ž e t e v. V nobeni kulturi ni izrek tolike veljave kakor baš v vrtnarstvu. Od kako= vosti semena in od setve sploh je po večini odvisen ves uspeh.

Za dober uspeh setve, najsi bo kateregakoli semena, je tre= ba dobrega semena, pravega časa in vremena, primerne prostora in zemlje, dotičnemu semenu primerne setve in gojitve.

a) S e m e

Kakšno je seme, spoznamo po zunanjih in notranjih znakih. Na zunaj mora biti semensko zrno primerno debelo, polno in kleno, napete kože. Vela, grbasta koža znači nezrelo seme. To ne velja za grahovo in čebulino seme. Pri fižolu znači grbasta koža veliko sta= rost.

Vsako seme ima svoje posebno značilno barvo. Presvetla bar= va je znamenje nezrelega semena. Zdravo, zrelo seme ima poseben lesk ali sijaj.

Vonj po zatočnosti, plesnobi, miših itd. znači pokvarjeno seme.

Seme, ki ima sicer določen, značilen vonj (peteršiljevo itd.) je staro, ako vonj izgubi. Starost semena težko določimo na videz. Nekoliko se pozna po barvi in po lesku.

Notranja znamenja:

Najzanesljiveje spoznamo kakovost semena, ako preizkusimo njegovo k a l i v o s t. V to svrho vzamemo navadno 100 povpreč= nih (ne najlepših) zrn in jih denemo kalit med vlažen pivni papir na primerno topel prostor (v vakurjeni sobi). Pred kalenjem je do= bro, da namakamo seme 6 ur v topli vodi. Ako bi v določenem času skalilo vseh 100 zrn, bi bila to najugodnejša kalitev. Tako seme

bi imelo 100% kalivosti. Navadno jih pa skali samo 50 - 90, torej je kalivost 50 - 90%. Ako pa skali d 100 zrn manj nego 50, je kalivost slaba. Seme z 20,30% kalivosti ni za rabo, razen če ga imamo toliko, da posejemo lahko manjši kalivosti primerno večjo množino.

Čim starejše je seme, tem bolj ga mineva kalivost, nekatero sveda prej, drugo pozneje. Cebulno seme n.pr. je kalivo samo dve leti, bučno in kumarno seme pa 6 - 8 let. Nekatero seme je boljše, ako je starejše nego sveže (kumare).

Teža (absolutna in relativna) je tudi zelo merodajna pri kakovosti semena. Ako tehta 1000 zrn zolnatega semena 5 gramov, je gotovo to seme boljše nego tisto, od katerega tehta isto število zrn samo 4 ali celo 3 grame (absolutna teža). Obojič imamo 1000 zrn, toda v prvem primeru tehtajo 5, v drugem samo 4 grame, torej so v prvem bolj debela in bolj polna in zaradi tega tudi boljše nego v drugem.

Liter graha iste vrste tehta 72 - 84 dkg. Katero je boljše? Gotovo težje blago, ker je bolj kleno in jedrnat. (relativna prostorninska teža).

Vrednost sem na se ceni tudi po čistoti. Ako je med semenom veliko plev, smeti ali celo zanikrnega semena, je manj vredno.

Zelo važna notranja lastnost vsakega semena je pravovrstnost. Žalibog, da je mnogokrat ne moremo spoznati na semenu niti na mladih rastlinah, ko skale. Pravovrstno je seme, ako iz njega prirastejo take rastline, kakršne smo pričakovali ali za kakršno smo ga kupili. Pri debelejših semenih (n.pr. pri fižolu) se pravovrstnost včasih pozna, pri raznih drugih semenih je pa to nemogoče. Seme od raznih, med seboj zelo različnih sort solate n.pr. je popolnoma enako. Isto je pri cvetličnih semenih itd. Pridelovanje semena in trgovina z njim sta stvar vesti in poštenja.

Preden seme shranimo, ga moramo na zračnem prostoru prav dobro presušiti, da se ne pokvari v shrambi. Potem pa ga spravimo na suhen, hladnem in temnem prostoru, kolikor mogoče zavarovano proti zunanjim začnim vplivom. Tako obdrži kalivost najdalje.

Nekaj zelenjadnih rastlin gojimo samo zaradi semena (sočivje), ki nam daje posebno tečno hrano.

b) Č a s s e t v e

Vrtna semena sejemo vobče vse leto od februarja pa do septembra meseca. Največ setve je pa marca in aprila meseca. Kdaj to ali ono rastlino sejemo, je razvidno iz opazk v navodilih o pridelovanju posameznih vrtnih rastlin. Vsekakor pa si je treba letni čas tako urediti, da setev ni prerana, pa tudi ne prepozna. Pri tem se je ozirati posebno na občutljivost posameznih plemen, na mraz in pa na značaj in lastnosti dotične rastline. Vse setve opravljamo pri vedrem, mirnem, po možnosti toplem vremenu, nikdar pa ne ob hudem vetru, zlasti pa ne ob dežju in tudi ne takoj po dežju, dokler se zemlja ne osuši.

c) P r o s t o r i n z e m l j a

Glede odgoje bi lahko delili vse vrtno rastline v dve skupini, in sicer v take, ki jih sejemo vedno na stalno mesto (peteršilj, korenje, stročnice), in v take, ki jih sejemo vedno v sejalnice in šele potem, ko so primerno razvite, presajamo na stalno mesto (kapusanice, večina cvetlic). Nekaj je tudi takih, ki jih lahko sejemo na stalno mesto ali pa tudi presajamo (solata, pesa i.dr.).

Na stalno mesto sejemo v vrste ali pa kar navprek. Setev v

vrste je z malo izjemo (n.pr. motovilec, berivka) bolj priporočena, ker rastline na ta način kaj enakomerno porazdelimo po gredi, ker jih lažje obdelavamo, in ker je tudi v estetičnem oziru bolj prikupljivo, ako stojijo v vrstah.

V sejalnicahtudi lahko sejemo v vrste.. Ker pa gre tu le za majhne prostore, je setev navprek bolj v navadi, zlasti v zelenjadarstvu. Za prav rane spomladne setve (februarja, marca meseca) je najboljša sejalnica mrzla ali topla greda, za poznejše (aprila, maja meseca) pa zadostujejo zavetne in sončne gredice ob kakem južnem ali zahodnem zidu.

Skoraj vsem semenom občutljivejše zelenjadi in cvetic se hoče v sejalnici najboljše, močne sprsteninaste zemlje, pomešana z dobrim kompostom, nikdar pa ne gnojene s svežim gnojem. V to serho uporabljajo vrtnarji najčesteje udelano vrtno zemljo, pomešano z gnojem iz toplih gred. Kdor pa nima še takega gnojila, naj si pa pripravi dobrega komposta ali pa starega, popolnoma preperelega in razkrojenega gnoja, ki ga pomeša z vrtno zemljo. Tudi setvam na stalnem mestu ne prija svež gnoj, ampak kompost ali pa predelan gnoj (gnojna sprstenina).

Vsako gredo, kamor sejemnajsiboprava sejalnica ali pa kakršna koli vrtna gredica, kjer nameravamo sejati na stalno mesto, moramo tik pred setvijo temeljito obdelati po potrebi in rastlinam primerno pognojiti, kepe prav na drobno zdrobiti in z grabljami razgrabititi, da je zemljišče ravno in gladko. Nato ga razdelimo s pomočjo napete vrvice v oddelke ali gredice po 1, 20 cm široke, kakor jih potrebujemo, potem jih šele obsejemo bodisi v vrste ali navprek.

d) R a z d a l j a, s e t e v i n g o j i t e v s e t v e

Začetniki navadno sejejo pregosto. S tako setvijo se oškodujejo na dve strani. Prvič uporabijo preveč dragocenega semena, drugič pa dobe slabe rastline. Pregosta setev na stalnem mestu ni še tako usodna, ker rastline potem, ko nekoliko porastejo, lahko prepulimo. V sejalnici pa to ni tako lahko, ker sadike oškodujemo, ako le preveč brskamo po njih. Pred vsako setvijo moramo torej vsaj približno preračunati, koliko semena gre na določeno ploskev, ki jo mislimo obsejati. Glej razpredelnico!

Drobno seme, ki ga moramo rhu tega sejati redko, je jako težko vsejati tako, da je enakomerno vsajeno po vsej določeni ploskvi. Zato tako seme navadno pred setvijo zmešamo s suho prstjo, peskom, s pepelom, stolčeno kredo itd. in šele mešanico sejemo bodisi v vrste ali navprek. (Solata, peteršilj, korenje itd.).

Debelejša semena navadno polagamo posamezna v jarke, v določenih razdaljah, zrno za zrnom (grah) ali pa v jamice po več zrn skupaj (fižol).

Vsako setev je treba pokriti z zemljo. V toplih gredah, kjer sejemo na majhnih ploskvah, pokrijemo setev s tanko plastjo prsti od komposta, na vrtnih gredah pa seme navadno podkopljemo z grabljami, in si ser na ta način, da prekopljemo vso obsejano ploskev površno in na drobno in jo potem prav po lahko prevlečemo z grabljami. Debelejše seme, ki ga sejemo v jarke in jamice, pa zaspeo z zemljo bodisi z motiko ali tudi z grabljami.

Da more seme kaliti, je treba, da se ga zemlja tesno prijemlje od vseh strani. Zato je važno, da na kak način potlačimo površje posejanega zemljišča. Obsejane njive povaljajo s težkimi valjarji. Vrtnarji pa si navelejo na noge primerne deske ter pohođijo setve. Tudi z lopato dosežemo isti namen, ako z njo malo

potolčemo zemljo. V toplih gredah pa jo navadno potlačimo z ravno desko, na katero pribijemo prilično držalo. Končno mora imeti seme primerno vlago, da kali. V topli gredi vsako setev zalijemo s škro-pilnico, toda tako previdno, da voda prav nič ne raznaša zemlje. Ob suhemvremenu je treba zaliti tudi setve na planem.

Sončni žarki lahko zelo oškodujejo setev, ker prenašlo o-suše zemljo na površju. Zelo koristno in včasih neogibno potrebno je torej, da posejane gredice pokrijemo s smrečino ali s kako dru-go zračno očejo, ki jo moramo pa seveda takoj odstraniti, ko za -cne seme kaliti. To pokrivanje ali obsenčevanje je posebno važno pri setvah v vročem poletnem času (endivija, motovilec). Ako opu-stimo to delo, se lahko primeri, da ne skali niti eno zrno.

Setev je treba tudi primerno gojiti. Najmanj opravka imamo s setvami v toplih gredah. Ko rastline skale, jim moramo poskrbeti dovolj svetlobe in vlage. Toda zalivati jih smemo samo ob suhem, sončnem vremenu. Ob oblačnem ali celo dolgotrajnem deževnem ali mrzlem vremenu je pa zalivanje vedno škodljivo, ker povzroča gni-lobo. Navadne, trdne vrtno rastline (solata, kapusnice) je treba prav kmalu, ko nekoliko odrastejo, polagoma privajati zunanjemu zra-ku, da se pred presajanjem dobro utrde. Tople grede zato vedno bolj in bolj zračimo, iz početka samo podnevi, pozneje tudi ponoči. Še-le, ko so rastline popolnoma utrjene in privajene zunanjemu zraku, so sposobne za presajanje. Pletev je v sejalnica navadno nepotreb-na, ker rasto sadike tako hitro, da se plevel ne more razpasti. Tu in tam pač lahko izpulimo prebohotno lobodo ali kak drug enoleten plevel, toda previdno, da sadik ne spravimo iz naravne lege. Tudi zalivati je treba jako previdno, da rastline ne poležejo.

Setve na planem pa gojimo na ta način, da jih kmalu, ko ne-koliko odrastejo, prepulimo, ako so pregoste (peteršilj, korenje etc.), potem jih pa oplevemo in okopljemo. Nadaljnje obdelovanje je opisano pozneje.

3. P r e s a j a n j e

Mnogo vrtnih rastlin sejemo v sejalnice in jih potem pre-sajamo na stalno mesto (solata, kapusnice, zeleno, paradižnike itd.) ker le tako dosežemo, da se popolnoma razvijejo in dajo dovoljen pridelek.

Najlepše presajamo na zemljišču, ki je v to svrhu prav pri-pravljeno (prekopano in gladko poravnano). Čim dalje je že obdelano, tem bolj se vrhnja plast strdi in tem neugodnejša je za pre-sajanje, zlasti ako jo je prej že večkrat premočil obilen dež. Zato je najbolje, da s pripravo zemlje počakamo dotlej, da so sadike do-volj razvite.

Presajanje se dobro sponese ob vlažnem, oblačnem vremenu a-li ako prav po malem rosi. Kačar pa tako dežuje, da je zemlja blat-na, ne presajajmo! Ob jasnem, sončnem vremenu presajamo proti veče-ru, ko smo podnevi dobro premočili površje. V suho zemljo ni da bi presajali, ker se jamice sproti zasipljejo.

Presajamo s kljukastim in zašiljenim k l i n o m. Ako je konica okovana, gre delo še laže izpod rok, ker se vlažna zemlja ne oprjemlje gladkega železa.

Sadimo vedno v vrstah ob napeti vrvici, kajti najbolj izur-jen vrtnar ne pogaja ravne črte brez vrvice. Ko je zemlja priprav-ljena in vrvica napeta, vzamemo v levico pest sadik, v desnici ima-mo pa klin, s katerim narejamo v zemljo primerne luknje. Nato pri-memo s kazalcem in palcem levice posamezne rastline za list in po-molimo korenine v luknjo, s klinom pa zabodemo tik luknje in pri-tisnemo zemljo h koreninam tako, da ostane poleg rastline jamica za

zalivanje. Ako imajo rastline dolge srčne korenine, odščipnemo vsaki z nohti precejšnji del repka.

Sl. 9. Kako presajamo rastline.

Nekatere rastline presajamo (pikiramo) že v sejalnici in celo po večkrat samo zaradi tega, da se jim bolje razvijejo korenine, preden jih presadimo na stalno mesto. Take pikirane rastline potem ne čutijo presajanja tako neugodno kakor nepikirane, zlasti ako jih presajamo s kepo. Vsaj po enkrat moramo pikirati paradižnike, zeleno, karfijole. Drugih kumpusnic in solate pa n. pr. nikdar ne pikiramo. To drobno delo je posebno važno pri cvetličarstvu.

Ako zemlja ni dovolj vlažna, zlasti pa ob vedrem, jasnem vremenu, moramo sadike takoj, ko smo gredice obsadili, zaliti iz datno h koreninam. To je potrebno, da se zemlja zapere in trdno oprime korenin. Nazadnje pa popršimo rastline z razpršilnikom. Od zalivanja zavisi ob suhem vremenu ves uspeh našega dela. Voda je po vsakem sajenju in pikiranju rastlinam nužno potrebna.

4. P l e t e v

Plevel je najhujši sovražnik v vrtnarstvu in zatiranje plevela - plevel - najvažnejše vrtnarsko delo. Plevel na vsi strani ogroža kulturne rastline. V zemlji jim odjeda hrano, nad zemljo jim pa zapira zrak, posebno pa svetlobo. Poleg tega pa suši zemljo, ker njegovi listi izhlapevajo tudi obilo vlage. Ako ga količkaj puščamo vtiemar, že imamo ogromno škodo in se ga pozneje prav težko iznebimo. Plevel zatiramo vse leto najpogosteje s pletvijo, pa tudi na druge načine.

Razmeroma nedolžen je enoletni plevel. Izrujemo ga čimprej, ko toliko poraste, da ga je mudi prijeti in ločiti od kulturnih rastlin. Nikdar pa ne smemo čakati, da bi ocvetel in obrodil seme. Saj imamo dovolj opravka s tistim plevelom, ki se nam zaseje s tujih zanemarjenih vrtov. Najbolj nadležni enoletni plevel so karja črevca.

Hujšo preglavico delajo vrtnarjem trajni pleveli, to so tiste večletne rastline, ki jim odmirajo vsako jesen nadzemeljski deli, podzemeljska stebila (korenike) pa ostanejo živa in se na vse strani razraščajo in vsako leto iznova ozelene. Semkaj spadajo posebno tele plevelne rastline: pirika ali pirnica, kozje tačke, ošat, plazeča zlatiča, slak, preslica, koprive, hren in še nekaj drugih manj znanih.

Kdor hoče imeti mir pred tem plevelom, ga mora temeljito zatreti, potem pa dobro paziti, da se mu iznova ne zaplodi in razpase. Tu pa sama površna plevel ne zadostuje. Že pri spomladnem obdelovanju zemlje je treba izbrati iz nje sleherno koreninico, ki jo dosežemo, prav tako tudi pozneje pri vsakem obdelovanju. Pri pletvi izderemo korenine tako globoko kolikor mogoče in dosledno vselej, ko se pokažejo zopet novi poganjki. Korenik ne nosimo na kompost, ampak jih razgrnemo na soncu, ki jih prej ali slej umori. Posebne težave dela vrtnarjem plevel med grmičevjem ob ograjah, v živi meji in po vseh tistih prostorih, ki jih ne obdelujemo vsako leto in kjer ne moremo vsako leto izlakke do njegovih korenin.

Če so take razmere, je treba zelenje v poletnih mesecih večkrat temeljito pruvati ali vsaj požeti sproti, ko se pokaže. Na ta način pešajo korenine bolj in bolj ter ščasoma odmrjo.

5. Okopavanje

Površina zemlje, naj si bo še tako dobro pripravljena, se med letom kolikor toliko zgosti in strdi, da zrak ne more izlaziti do korenin. Nasprotno pa strjena površina zelo olajšuje uhajanje vlage iz spodnjih plasti. Zlog zemlje se namreč neugodno izpremeni. To pa jako ovira rast in razvoj rastlin. Zato je treba zemljo med rastlinami večkrat na plitvo zrahljati, da zadobi zopet grudčasti sklad, in tako zraku olajšati pristop vanjo, vodi pa zapreti pot navzgor. Po pravici torej lahko imenujemo okopavanje ključ, ki odpira zraku pot v zemljo, obenem pa zapira vlago pot iz zemlje. Zato je pa okopavanje baš v vrtnarstvu tako važno in potrebno delo, da ga brez občutne škode ne smemo nikdar odlašati ali celo opustiti.

Vrtne rastline okopavamo po potrebi - vobče čim večkrat, tem bolje. Vendar ne smemo ničesar pretiravati, ker potrebuje tudi zemlja nekega odmora, da se morejo razmnožiti v zemlji bakteriji, ki igrajo v življenju rastlin odlično vlogo. Zlasti je potrebno, da zemljo zrahljamo po hudih nalivih ali po dolgotrajnem dežju. Dokler so rastline še majhne in ako so razmeroma goste, okopavamo obenem s pletvijo. Tedaj je najpripravnejše orodje majhna kopuljica z motičico in z dvema rogljena. Ko pa rastline porastejo ali ako imamo redkejšo nasade (kapusnice), okopavamo z večjo motiko in tudi precej globlje. Pri okopavanju skrbno odstranimo ves plevel.

Med dežjem ali takoj po dežju ne smemo nikdar okopavati. Vrtnim rastlinam večkrat tudi škoduje, ako bi jih okopavali ob hudi rosi.

Okopavanje največ zaleže en ali dva dni po dežju, ko je zemlja osehla in se je nadejati trajnega lepega vremena. Ako to delo sproti zaliva dež, skoro več škoduje nego korist.

Nekatere vrtne rastline (paradižniki, kapusnice, grah)(fi = žol, rani krompir) osipavamo, ko so nekoliko porasle. Z osipavanjem jih bolj zasidramo, pospešimo tvorbo novih korenin, to pa ima za posledico bujnejšo rast. Osipanih rastlin navadno ne okopavamo več.

Ako imamo večje ploskve, ki so zasajene v vrstah in bolj na redko pa so brez plevela, se lahko izognemo zamudnemu okopavanju na ta način, da skorjasto zgornjo plast v vrstah med rastlinami raztrgamo z železnimi grabljami. To delo gre hitro od rok, pa je istotako jako uspešno, zlasti ker ga izvršimo lahko večkrat po potrebi.

6. Namakanje

Nežno in okusno zelenjad pridelamo le tedaj, ako je nič ne ovira v rasti. Nobena ovira pa ni tako huda, kakor če ji primanjkuje vlage. Rastline zaostanejo, olesene in hitreje zore in se zaradi tega čimdalje neokusnejše. Suša se pa v naših krajih ponavlja navadno takrat, ko raste zelenjad najbujnejše in potrebuje največ vlage. Brez zalivanja torej vrtnarjevo delo ne more uspevati. Dežnica, požničnica ali rečnica so najboljša voda za zalivanje. Najslabša pa je mrzla in trda voda iz studencev in vodovodov. Taka voda se mora zlasti spomladi pred uporabo ogreti na soncu. Nežnejše rastline (kumare) bi z mrzlo studenčnico zamorili.

Vrtnar zaliva s cevjo žejno zemljo, z razpršilnikom pa škropi rastline. Kadar hoče napojiti izsušeno zemljo, tedaj zaliva s cevjo naravnost do korenine posamezne rastline.

Kadar gre za to, da pokrepča samo vrhovino in liste, pa poprši prodice z razpršilnikom. Nevečji ljudje zalivajo navadno samo površino, tako zmocijo le gorenjo plast kak centimeter na debelo, češ, da zadostuje, ako je zemlja le na površju mokra. Tako zalivanje ne zaleže skoro nič, ker vlaga ne pride do korenin. Neprimerno boljše je, da zalivamo bolj poredko, pa temeljito nego vsak dan, pa površno.

Pri zalivanju s cevjo je paziti, da vodni curek ne izpira in ne odnaša zemlje od rastline. Zato ne smemo zalivati z višja, ampak konec cevi podtehnimo prav do tal in zalivajmo počasi, da voda ne oteka od rastline, ampak tik ob njej v zemljo.

Do konca maja zalivajmo ob jutranjih in dopoldanskih urah, šele pozneje, ko nastopi vročina (od junija meseca dalje) proti večeru in v mraku. Ob hudi vročini na pekočem soncu ne smemo zalivati. Osobito je paziti, da voda, s katero zalivamo, ni premrzla. Čim manjša razlika med toploto vode in toploto zemlje, tem večji učinek bo imelo zalivanje. Preobilo, nepotrebno vsakdanje zalivanje - nekako iz navade - je škodljivo rastlinam in obenem silno mučno in utrudljivo delo. Tudi v tem oziru je treba delati s premišlekom, po potrebi posameznih rastlin.

Prepogostemu zalivanju se lahko izognemo, ako ob hudi poletni vročini pokrijemo zemljo med rastlinami s kompostom, z drobnim preperelim gnojem, s šotnim zdrobom ali s kako podrobno tvačino. Pod tako rahlo, zračno odejo ostane zemlja vlažna in zelenjad je mnogo bolj okusna, nego če bi jo močno zalivali.

Zalivanje z gnojnico je v vrtnarstvu zelo važno. Uporabljamo jo, razredčeno z vodo, za zalivanje takih rastlin, ki potrebujejo obilo dušika (špinača, solata, zelena, kapusnice itd.). Z gnojnico zalivajmo vedno tik pred dežjem ali med njim. Ako ga je pre malo, je dobro, da po gnojnici zalivamo še s čisto vodo.

Gnojnice nikdar ne polivajmo po rastlinah z razpršilnikom, ampak vedno le s cevjo prav pazljivo do korenin, da ne zmocimo listov. Preden zalivamo bodisi z vodo ali z gnojnico, je treba zemljo zrahljati, da more tekočina hitreje vanjo in ne odteka po površju.

7. V a r s t v o

Vrtno rastlinstvo ima mnogo sovražnikov, ki ga na vse mogoče načine zajedajo ter ovirajo v rasti ali ga celo popolnoma uničujejo.

Najnevarnejši so brezštevilni živalski škodljivci, katerih ni varno skoro nobeno zelenjadno pleme. Lažje se je ubraniti rastlinskih zajedalcev, zlasti ako pravilno gnojimo in kolobarimo.

Največ zajedalcev imajo korenine in pa listi. Saj vemo, kakšna nadloga so na vrtu miši, bramorji, ogrci, strune, sovke in pa polži, bolhači, gosenice, stenice, listne ušice itd. Tudi drugače koristni krt nam naredi na vrtu lahko ogromno škodo, zlasti ako zide v sejalnice ali celo na toplo gredo.

M i š i odpravimo z vrta z zastrupljenim zrnjem, ki ga položamo v rove, ali pa jih lovimo v pasti.

K r t e preženemo, ako potaknemo v rove v petroleju ali v karbolineju namočene cunje itd. Drugod jih love in žive odnašajo na zemljišča, kjer ne morejo delati škode. P metni vrtnarji nikoli ne pobijejo krt, dobro vedoč, da jim neznatno škodo poravnava na drugi strani z uničevanjem škodljivcev z obrestmi vred.

Tudi v o h u r je silno neljub gost naših vrtov. Ubaniamo se ga s strupom ali ga pa lovimo v pasti.

B r a m o r j e zatiramo na razne načine. Najbolj jim pri-
demo do živega, ako poiščemo gnezda in uničimo mladi zarod. Lovimo
jih tudi v cvetlične lonce, ki jih razstavimo po vrtnih stezicah do
roba v zemljo in strnemo s palicami, položenimi trdno na zemljo. Se-
veda jih lovimo in pobijamo tudi ob raznih
drugih prilikah, ko obdelujemo zemljo.

O g r c e skrbno pobiramo vse le-
to in ob vsaki priliki, ko zemljo prekopa-
vamo ali ko jih zalotimo pri osehljih rast-
linah. Pokončevati moramo tudi hrošče.

S t r u n e lovimo na solato. Ob-
jedena rastlina zvane. Velost nam pokaže,
kje imamo iskati sovražnika.

G o s e n i c e vrne sovke so sil-
no škodljive, ker najedajo zlasti mlade ka-
pusnice. Vendar pa se dajo razmeroma lahko
pokončati, ker jih najdemo podnevi zvite
v svitek v bližini izpodjedenih rastlin

prav blizu vrha. Tudi gosenice raznih drugih metuljev, zlasti kapu-
sovega belina opustošijo zelnote nasade do golih reber, ako jih o
pravem času ne zatiramo. Najlažje delo imamo, ako junija in julija
meseca večkrat preiščemo zelnote rastline in zmečkamo gosenično za-
lego že v jajčecih, ki so v kupčkih na spodnji strani listov. Kdor
pa čaka tako dolgo, da se gosenice izležejo ali celo porastejo in se
razlezejo po listih, si nakoplje mučno in zamudno delo.

V suhih letih se po nekod po vrtovih pojavljajo v veliki mno-
žini l i s t n e s t e n i c e, ki izsesavajo sok iz listov, vr-
šičkov pa tudi iz plodov (jagode) ter povzročajo lahko ogromno ško-
do, zlasti na kapusnicah in raznih cveticah. Težko jim je priti do
živega, ker so jako gibke in jih zaradi smradu tudi ptice ne marajo.
Kvasijeva brozga, močna milnica ali 2% raztopina tobačnega izvlečka
jih umore, ako jih poškopimo z njimi. Seveda ne smemo škropiti s
temi tekočinami delov, katere menimo uživati. Vsaj ne neposredno
pred uporabo.

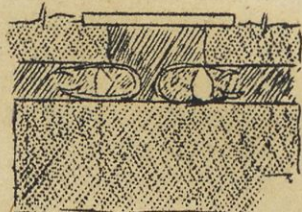
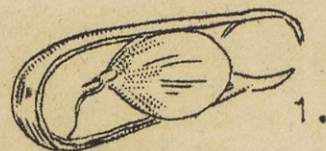
P o l ž i so strašna nadloga po vlažnih, senčnih vrtovih.
Razplode se včasih tako, da uničijo vse zelenje. Drobne slinarje hi-
tro pobero kure, ako jih pustimo na vrt. Velike vrtno polže moramo
pa neumorno pobirati in pokončevati sami. Lovimo jih tudi z vabo v
izdolben krompir, vlažne šope slame, v katere se polži kaj radi za-
lezejo. Če se hočemo polžev popolnoma iznebiti, jim ne smemo nuditi
na vrtu senčnih skrivališč, kakor so žive meje, razno zanemarjeno
lepotično grmičevje, listje itd.

B o l h a č i so ob suhih letih huda nadloga mladim rast-
linam zlasti kapusnicam in repi. Preženemo jih le z vlago, ker lju-
bijo posebno suha, sipka tla. S pepelom, z živim apnom, s sajami a-
li s Thomasovo žlindro potresenih prostorov se tudi ogibljejo.

L i s t n e u š i c e delajo škodo, posebno na sadnem drev-
ju, lepotičnih rastlinah (rože), pa tudi na zelenjadi (bob, fižol).
Ako jih začnemo preganjati takoj, ko se pokažejo, niso baš nevarne.
Najuspešnejše se jih odkrižamo, ako napadene vršičke škropimo z 1 -
2% tobačnim izvlečkom, ki mu primešamo nekoliko milnice (mazavo mi-
lo!). Bobu pošcipnemo ušive vršičke. Listne ušice napadajo zlasti
bolehave rastline.

Beluše uničujeta b e l u š e v a m u h a in b e l u š e v
h r o š č. Zatiranje glej pri opisu beluša.

Bule na zelnih koreninah povzročajo z e l n a m u h a, ki
polaga jajčeca na stebela mladih rastlin. Ličinke se zarijejo v steb-
la, ki zaradi tega nabreknejo. Zelne sadike z nabrekli stebli niso

Sl. 10. Past za voluharja.

za rabo, na ogenj z njim! Enako škodo povzročata zelni rilčkar.

Obeh škodljivcev se ubranimo, ako vsako jesen temeljito in na globoko obdelamo zemljo ter jo dobro pognojimo z živim apnom. Preobilo gnojenje s straniščnikom pa nasprotno veliko pripomaga, da se škodljivca razmnožujeta. Zelo napačno je tudi, ako bi sadili kapusnice več let zapored na istem mestu (kolobarjenje).

Pri nas je jako razširjen rilčkar grahar, čigar ličin=ka leži v svežem grahu. Ko grah dozori, se v njem zabubi in preobrazi. Tak grah ni kaj prida za seme.

Končno moramo omeniti še dve domači živali, ki jih moramo vedno odganjati z vrta, ker sta jako nadležni. Kura in pes sta poletni velika vrtna škodljivca. Na lepo urejenih vrtovih jih ne moremo trpeti.

Vrtno rastlinje boleha tudi za raznimi boleznimi, ki so iz večine posledice glivičastih zajedalk. Vendar pa se vobče teh zajedalcev laže ubranimo nego živalskih. Pred vsem je treba pomniti, da jako pospešuje rastlinske bolezni enostransko in preobilo gnojenje z dušikom (gnojnica, straniščnik) in pa večletno pridelovanje na istem mestu. Zadostna množina kalija in fosforove kisline, zlasti pa apna, poleg tega pa neprestano kolobarjenje so najboljši porok za zdravje in uspešno gojitev vrtnih rastlin.

Preobila moča, pomanjkanje zraka in pa neprimerno obdelovanje tudi jako pospešujejo razvoj rastlinskih bolezni.

Največkrat imamo v vrtnarstvu opraviti z gnilobo (pri krompirju, zelju, solati itd.). Tu in tam opazujemo tudi pikce ali palež, rjo in plesen. Korenine kapusnic včasih nabreknejo (golšasto zelje) skoro tako, kakor bi jih bil zalegel zelni rilčkar ali zelna muha, toda če prerežemo nabrekline, ne najdemo v njih nikakih živali. To je zelna kila (hernija), ki jo povzročata neka glivica. Skoro zanesljivo se je izognemo, ako gnojimo z apnom in pametno kolobarimo.

Proti grahovi plesni je najboljši pripomoček čim zgodnejša setev.

Deset zapovedi v obrambo proti zajedalcem

(Po profesorju Lüstnerju)

1. Sej samo zdrava in popolnoma razvito seme! Razpokano ali kakorkoli skvarjeno seme je sumljivo. V njem so se lahko vgnezdili razni povzročitelji rastlinskih bolezni.

2. Ne sej pregosto! V pregosti setvi so posamezne rastline zanikane in slabotne in zaradi tega bolj podvržene raznim boleznim.

3. Sadike privajaj že iz mlada zunanjemu zraku in vremenskim izpremembam, ki jim bodo izpostavljene pozneje, ko jih prešadiš na plano.

4. Upoštevaj izkušnje drugih in vzgajaj le tisto rastlinje, ki se je izkazalo v tvojem podnebju za najboljše, najodpornejše proti raznim škodljivcem in boleznim. Le take sorte dajo najzanesljivejši pridelok.

5. Pametni kolobarji! Menjavaj vsakoletne setve tako, da iste rastline nikdar ne gojiš po več let zapored na istem mestu. Mnogi škodljivci in povzročitelji bolezni ostanejo v zemlji in čakajo enake setve prihodnjega leta. Ako kolobariš, jim vzameš pogoje za življenje, ker im vsako rastlinsko plemo svoje zajedalce.

6. Pazi na pravilno gnojenje! Premočno z dušikom gnojene rastline rastejo prenglo in prebujno; take rastline so občutljive

za vremenske izpremembe in bolj nagnjene k boleznim. Najboljše gnojilo za vse vrtno rastlinje sta predelan hlevski gnoj in kompost. Tudi močna (umetna) gnojila so v tem oziru večasih še posebno koristna.

7. Daj zemlji po potrebi tudi apna! Apno je zdravilo zemlji in rastlinam. Naravnost pokončuje tudi škodljivce in povzročitelje bolezni.

8. Nikdar ne puščaj po vrtu odpadkov in ostankov zelenjadi! Zdrave odpadke skomposti ali pa zakoplji v zemljo, da segnijejo, bolne in suhljive pa sežigaj! Jeseni prekoplji zemljo! S tem dosežeš, da se preko zime v njej razkrajajo redilne snovi in obenem se uničujejo zajedalci.

9. Zatiraj na vrtu plevel! Z njim vred uničiš tudi mnogo škodljivcev in povzročiteljev bolezni.

10. Glej, da z gnojem in s kompostom ne zaneseš na vrt rastlinskih bolezni in plevela! Zato ne znašaj na kompost bolnih rastlin ali plevela s semenom!

- - - - -

1	2	3	4	5	6
7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24
25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36
37	38	39	40	41	42
43	44	45	46	47	48
49	50	51	52	53	54
55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66
67	68	69	70	71	72
73	74	75	76	77	78
79	80	81	82	83	84
85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96
97	98	99	100	101	102

z najvažnejšimi podatki o setvi, saditvi in

Zelenjad, ki jo sejemo na plano na stalno me= sto	Seme je kali= vo let	Seme vsaki v dneh	Na 10g zrn	Seme na 1 m ² gramov	Kdaj sejemo	Kakšna zemlja
Grah	4-5	6-10	30-60	12-20	marca do maja	prejšnje leto po = gnojena
Tižol	3-4	8-10	10-30 20-50	15-30	v začetku maja	"
Špinača	4-5	4-6	na 1 g 80-120	3-4	sredi mar= ca; od av= gusta dalje	zelo pogno= jena zemlja
Korenček	3-4	18-24	400 - - 600	1	februar, marec	dobra, to= pla zem= lja
Peteršilj	2-3	20-30	800 - - 900	1	v začetku marca	prejšnje leto pognojena
Črne korenine	2-3	10-14	70-80	4-5	"	globok svet
Redvica	4-5	5-8	80-100	2-3	od srede marca na 3 tedne	bolj pušto, vlažna zem= lja
Repa	4-5	4-8	350 - - 500	1/4 - - 1/2	od aprila dalje	dobro, prej= šnje leto pognojena
Rdeča pesa	5-6	10-14	40-90	1	sredi aprila	dobra, topla zem= lja
Čebul	2	10-14	200 - - 250	2	začetkom marca	gnojna zemlja
Por	2	12-18	300 - - 400	6	"	dobra vrtna zem= lja
Kumare	7-8	6-7	40-60	1	sredi maja	močno po= gnojena, to= pla zemlja

D E L N I C A .
obdelovanju novih zelenjadnih rastlin

v kateri razdalji so viste	Koliko tednov raste	Kdaj je godna	O p o m b e
60 - 80 cm narazen	6-8	maja do julija	Visoki grah samo v 2 vrstah na eni strani 6 - 8 cm globoko
graščice 30 - 40 cm, na polih 60 cm	8 - 15	julija do oktobra	Fižol sadimo plitvo 3 - 4 cm
navprek ali v viste po 20 cm	4 - 6	oktobra do junija	Jesenske setev poseb- no priporočeni.
v viste po 20 cm	10-12	junija do novembra	Setev moramo temeljito povaljati ali pohoditi
"	8 - 10	od maja dalje	Izd kalenjem moramo skrbeti za zadržano vla- go, sicer krali seme jako slabo in kasno
v viste po 25 cm	35-40	oktobra do aprila	Pri izlopanju paziti, da se orenine ne ra- nijo
v viste po 25 cm	4-5	od maj dalje	Redkvice ne sme zelo- titi slana, potem gre v cvet
navprek	13-15	od julija dalje	Sejmo zelo redko
v viste po 25 cm	20	od avgust dalje	Posamezna zrna daje- jo po 2 - 3 rastline
v viste po 20 cm	20-25 16-18	avgusta	Čebulo vzgajamo iz se- meha in čebulke. Zelo zgodaj sejmo in pre- sajajmo na dobro po- gnojeno, vlažno zem- ljo
"	20-25	od avgust dalje	
v vrstah po 15 cm narazen, vrste 1.5 m	8-10	julija do septembra	Sejmo na plano ali pa v lončke in pre- sajamo.

Zelenjad, ki jo sejemo v sejnice	Koli-ko let je seje bilo	V koliko dneh vzkali	Koli-ko zrna na 1 g	Koli-ko rastlin na 1 m ²	Kdaj sadimo	Kakšna zemlja
Rano in rdeče zelje	4-5	6-8	250 - - 400	4-6	sredi aprila	dobro pognojena zemlja
Pozno zelje	4-5	6-8	200- - 400	3-5	koncem maja	"
Karfijole	3-5	6-8	280 - - 390	3-5	od aprila do junija	najboljša vlažna vrtna zemlja
Ohrovt	4-5	6-8	280 - - 370	4-6	od srede do konca aprila	dobro pognojena zemlja
Rožni kapus	4-5	6-8	340- - 400	6-8	junija	"
Kolerabe (vrtne)	4-5	6-8	250- -360	12-18	od srede aprila do julija	lahka zemlja
Kolerabe (podzem.)	4-5	5-7	260- - 300	6-8	junija	dobro težka zemlja
Zelena	3-4	20-30	olrog 2000	10-12	v začetku maja	zelo pognojena zemlja
Glavna solata	3-4	6-10	800 - -1200	12- 16	od srede aprila dalje	zelo dobro pognojena zemlja
Endivija	4-5	6-8	800- -900	8-10	koncem julija	najboljša vrtna zemlja
P. radižniki	2-3	6-8	250 - - 300	2-4	od srede do konca maja	zelo pognojena topla zemlja

V kateri razdalji	Koliko tednov raste	Kdaj je godna za rabo	O p o m b e
40 cm	20	julija	Kapusnice sadimo v raznih razdaljah, pozne bolj narazen nego rane. Karfirole so najbolj izbirčne. Najbolje uspevajo na novi zemlji, kjer niso še rasle kapusnice. Zelo gnoje na zemlja in veliko vlage.
50 - 55 cm	20	oktobra, novembra	
60 - 90 cm	20	avgusta do januarja	
60 cm	20	julija do novembra	Hlevski gnoj. Jesensko gnojenje!
60 cm	30	decembra in januarja	Prebije zimo na planem
20 - 30 cm	8	julija do jeseni	Sadimo gosto
35 cm	20	oktobra, novembra	Potrebujejo jako pognojeno zemljo s hlevskim gnojem. - Gnojnica!
40 cm	28 - 30	od septembra dalje	Pogosto okopavanje. Zeleno sadimo plitvo.
15 - 30 cm	8 - 10	od maja do jeseni	Prestare sadike niso za rabo.
30 - 40 cm	8 - 12	sept. do decembra	Setev v sončne gredice.
1 m	20	od julija dalje	Veliko komposta! Sončna topla lega!

MNOŽINA ULITNIH GNOJIL

za uporabo na zelenjadnem ali domačem vrtu

Skupina	Gnojilo	Koliko % redilnih snovi ima	inožina na 1 ar = 100 m ²	Opombe glede uporabe
Dušična = ta umetna gnojila = la.	Čilski soliter	15 %	1 - 1 1/2 gk	Samo povrhu v 2-3 porcijah in sicer samo med rastjo. Učinkuje takoj. Z zemljo se ne veže, ampak se pogubi vanjo kolikor ga rasti, ne ujamajo.
	Amonijev sulfat	20 %	2 kg	Spomladi ga pred setvijo podkopljemo, 1 del ga lahko tudi potrosimo po vrhu.
	Apneni dušik	16-21 %	1-2 kg	Podkopljemo ga pozimi ali rano spomladi. Pozor pri raztrošanju! Škoduje očem.
Fosfor = nata umetna gnojila = la.	Thomasova žlindra	15-20 %	5-8 kg	Podkopljemo jo jeseni ali pozimi. Učinkuje več let, počasi.
	Superfosfat	15%	5 - 8 kg	Podkopljemo ga spomladi. Učinkuje hitaleu.
	Kostna moka	20-30%	5-10 kg	Podkopljemo jo jeseni ali pozimi. Učinkuje počasi.
Kalije = va umetna gnojila = la.	Kalijeve sol 40 %	40 %	3-4 kg	Podkopljemo jo spomladi. Učinkuje hitaleu.
	Pepel		5-10 kg	Zgodaj spomladi
Apnena gnojila	Živo apno	-	25 - 40 kg	Pr eden ga trosimo, ga je treba toliko potrositi, da razpade v prah. Podkopljemo ga jeseni. Učinkuje več let.

Date	Description	Amount	Balance
1890-1-1	To Balance	100.00	100.00
1890-1-15	By Cash	25.00	75.00
1890-1-20	By Cash	15.00	60.00
1890-1-25	By Cash	10.00	50.00
1890-2-1	By Cash	5.00	45.00
1890-2-15	By Cash	5.00	40.00
1890-2-20	By Cash	5.00	35.00
1890-2-25	By Cash	5.00	30.00

D R U G I D E L

P O S E B N O V R T N A R S T V O

A. Z E L E N J A D A R S T V O

I. K A P U S N I C E (z e l j e)

H kapusnicam spadajo razne vrste zelja, ohrovt, karfijola, glavičasti ali kodrasti in listnati kapus, kolerabe in podzemeljske kolerabe. Kapusnice bolje uspevajo v hladnih, meglenih nižavah nego na suhih višavah. V mrzlejšem podnebjju se sploh bolje spenašajo nego v toplem. Hoče se jim globoke, dovolj vlažne, udelane, rodovitne zemlje in po večini preneso obilo gnojenje tudi s svežim gnojem, če jim bolj ugaja predelani gnoj ali kompost.

Vse kapusnice sejemo v sejalnice in jih potem, ko so dovolj razvite (5 - 7 tednov stare), presajamo na stalna mesta.

Za poznejši razvoj je zelo koristno, ako mlade rastlinice, ko v sejalnici narede 2 - 3 liste, presadimo (pikiramo) na druge gredice po kakih 5 - 10 cm narazen.

Kapusnice je treba na stalnem mestu marljivo pleti, okopavati in ob suhem in vročem vremenu zalivati. Pozneje, ko so že precej razvite, jih večinoma tudi osipavamo.

Vročje, suho poletje je kapusnicam zelo neugodno. Zato se nekatere dovoljno razvijejo le spomladi, preden nastopi vročina (kolerabe), druge pa na jesen, ko se zemlja ohladi in ne manjka moče (zelje). Zračna vlaga je vsem jako koristna.

Vse kapusnice so dvoletne rastline. Prvo leto se razvijejo tisti deli, ki jih uporabljamo za žrvež (listi, steblo), drugo leto poženejo pa pravo steblo, cveto in rode seme, (semenske rastline). Za mrzaz večinoma niso zelo občutljive. Nekatere prebijejo vso našo zimo na planem (glavičasti, listnasti kapus), včasih tudi brez jakodeje.

1. Z e l j e (glavati kapus)

Ta kapusnica je pri nas najbolj znana. Goje jo velike množine ne samo po vrtovih, ampak tudi po njivah. Močna, ilovnata in globoko obdelana zemlja ji posebno ugaja, zlasti ako ima dovolj moče. Slabeje se spenaša v lahkih, suhih tleh in v sušnih letih. V sirovi zemlji, najsi bo še toliko pognojena, naredi zelje sicer velike, a puhle glave s trdimi, neokusnimi listi. - Cvrste glave z nežnimi listi zrastejo le na močno pognojeni in obdelani vrtni zemlji. Na zelenjadnem vrtu gojimo iz večine le bolj rano zelje. Pozne sorte sade po njivah (zeljnikih). Rano zelje se razvije v 12 - 14 tednih, pozno pa raste celo do 18 tednov in še dalje. Najranejšo zelje pridelamo, ako ga sejemo sredi septembra meseca. Čez zimo zavarujemo sadike v mrzlem gnojaku, od koder jih presadimo na plano že marca meseca. Godne so konec junija meseca. V toplejšem podnebjju jih lahko že v jeseni posadimo na stalno mesto v plitve jarke. Navadno pa sejemo rano zelje marca meseca, presajamo ga pa aprila. Doraslo je julija in avgusta meseca. Ko so glave dovolj trde, jih je treba kmalu uporabiti, ker v deževnem vremenu rade razpokaajo in gnijejo.

Kako pridelujemo pozno zelje, je splošno znano. Sejemo ga aprila, presajamo maja do junija meseca. Razvije se bolj na jesen septembra in oktobra meseca.

Zelje sadimo v trikotu najraje po dežju ali vsaj ob oblačnem vremenu. Na gredico pridejo navadno po 3 vrste. Rane sorte, ki delajo drobne glave, stoje lahko 35 - 40 cm vsak sebi. Pozno zelje mora biti pa bolj redko (po 50 - 60 cm narazen).

Ako zemlja ni prav močno vlažna, je treba vsako rastlino takoj, ko jo posadimo, zaliti s cevjo, nazadnje popršimo pa še v sosedne gredice.

Poleg ugodne lege in dobre zemlje je treba zelje tudi primerno obdelavati. Kmalu po saditvi ga okoplujemo in par tednov pozneje osipamo. Rano zelje je treba poleg tega pridno zalivati, kjer dela glave v najtoplejšem letnem času. Tudi zalivanje z gnojnico jako pospešuje rast in razvoj glav.

Zelja je mnogo vrst. Skoro v vsakem kraju so udomačene posebne sorte. Vobče razločujemo zeljne vrste po obliki glave, ki je ploščata ali okrogla, podolgasta, koničasta ali stožčasta. Rane sorte inajo navadno drobne, pa jako trde glave. Pozno zelje se pa v ugodnih razmerah razvije v orjaške glave, ki tehtajo do 10 kg. "Erfurtsko-rano" in "kresno", "kaselsko" enkhueicensko zelje so dobre sorte za poletni pridelek. Pozne vrste so: brunšviško, ulmsko, magdeburško zelje in še razne druge domače sorte.

Zeljno seme lahko pridelamo doma. V to svrhu izberemo najlepše glave in jih s korenino vzdignemo iz zemlje ter jih čez zimo shranimo v suhi klet, prisute v pesek. Marca meseca jih nekoliko obereemo in presadimo na vrt. Ako so glave zelo trde, jih od zgoraj navzgor križ nekoliko narežemo, da steblo lažje prodre skozi trdo zgubane liste. Kdor goji seme raznih kapusnic, mora saditi vsako pleme zase daleč od drugega, n. pr. zelje na vrtu, ohrovt na kaki njivi, kolerabe kraj zeljnika itd. Ako stoje semenske rastline sorodnih plemen blizu skupaj, se križajo in tako seme ni za rabo, kjer dobimo ničvredne izprevrške. Tudi semenska repa ali redkev ne smeta biti blizu semenskih kapusnic.

Prav tako kakor navadno, pridelujemo tudi rdeče zelje, ki je po nekih jako priljubljeno, ker dela čvrste in trpežne glave. Posebno pripravno je za zimsko uporabo, kjer ne gnije tako rado kakor navadno.

Zelje, ki ga pridelujemo na vrtu, uporabljamo navadno preseno za razne prikuhe in solate. Zato ga hranimo na razne načine tudi čez zimo. V suhih letih naložimo glave brez kocena na police ali jih obesimo pod strop na vodoravne police. Tu in tam jih nalože tudi v piramide. Vrtnarji hranijo zelje v praznih gnojnikih, kamor ga nogo sto postavijo s koreninami vred, praznine med glavami pa zadelajo s suhim listjem ter gnojnik pokrijejo z okni in lesenimi pokrovi. Tudi v suhih podzemskih jamah dobro prebije zimo, ako ga s koreninami vzdignemo iz zemlje in pokonci prispemo z rahlo prstjo.

2. O h r o v t (vrzina).

Je v vsakem oziru podoben zelju, zlasti glede pridelovanja ni nobene bistvene razlike. Rane vrste sejemo že februarja in marca meseca v gnojake, pozne pa aprila in maja na zavetne lešice (sejalnice) na planem. Ker dela ožje glave, ga sadimo nekaj gostejše nego zelje.

Za rani ohrovt so priporočene posebno te le sorte: rani ulmski, dunajski nizki kodrasti, obloglavi i. dr. Poznejše sorte so

brunšviški, frankfurtski rumeni ohrovt i. dr. K najbolj poznim sortam prištevamo: pozni ulmski, vertus, erfurtski in strasburški ohrovt.

Ohrovt uporabljam samo presen, kjer za kisanje ni primeren. Zato ga hranimo tudi za zimsko porabo. Razmeroma ga pa rabimo veliko manj nego zelja.

3. K a r f i j o l a (cvetača).

Je najžlahtnejša kapusnica in zato tudi najbolj občutljiva in izbirljiva glede lege zemlje in obdelovanja. Imeti hoče močno, bolj vlažno in zelo pognojeno vrtno zemljo, kjer že več let niso rastle kapusnice. Vsekakor pa jim najboljše prija skrbno pripravljena in pregnojena novina. Suhe, vroče lege in prehuda poletna vročina ji zelo ovirajo v razvoju zlasti če je zalivanje pomanjkljivo. Gredice, ki jih obseva le dopoldansko sonce, so manj ugodne. Karfijola daje le tedaj povoljen pridelek, ako raste v tako ugodnih razmerah, da jo vso dobo razvoja nič ne moti ali ovira v rasti. Čim večkrat pa rast preneha bodisi zaradi pomladne vlage ali zaradi presuhe vročine, tem slabši je pridelek. Zato je poleg ugodne lege in primerne zemlje potrebno tudi skrbno obdelovanje, zlasti zalivanje. Karfijola raste razmeroma počasi, kajti potrebuje za popolni razvoj 16 - 20 tednov.

Najranejši pridelek dobimo, ako sejemo karfijolno seme avgusta meseca v mrzle gnojake. Takoj, ko se rastlinice nekoli okrepe, jih presadimo (pikiramo) na drug prav tak gnojak, v razdalji 8 - 10 cm. Ko se prirastejo, odkrijemo gnojak, da se utrde in ostanejo zastavne. Tako naj rastejo do pozne jeseni. Šele, ko začne zmrzovati, jih pokrijemo z okni in odenemo. Tudi okrog gnojaka denimo gnojka, da zemlja v gnojaku ne more preveč zmrzovati. Marca ali aprila meseca, ko se svet ogreje, presadimo sadike s kepo na dobro pripravljeno gredo. Ako gre vse po sreči, imamo godne karfijole že v začetku julija meseca.

Pozne poletne in jesenske karfijole pridelamo, ako sejemo seme v začetku marca meseca v tople ali tudi mrzle gnojake, na plano jih pa presajamo aprila in maja meseca. Karfijola potrebuje mnogo prostora, zato jo sadimo po 60 - 70 cm narazen in samo v dveh vrstah na vsaki gredici.

Vobče obdelujemo karfijole tako kakor zelje, (okopavanje, osipanje). Le z zalivanjem moramo biti veliko bolj radodarni, zlasti v poletnih mesecih, ko pritisne suha vročina. Ob takih časih bi bilo treba zaliti karfijole vsak dan, in sicer proti mraku, ko se zemlja nekoliko ohladi. Jako jim ugaja, ako večkrat na dan popršimo tudi rastline s prestano vodo. Zalivanje z gnojnico posebno pospešuje rast in razvoj.

Ko se začne razvijati roža, (glava, cvet) nalomimo 2 - 3 srednje liste čez njo, da je v senci, ker tako ostane dalje vela in zaprta (trda), na žgočem soncu pa kaj kmalu porjavi, in se razgane.

Karfijol je mnogo vrst. Za rani pridelek je izvrstna erfurtska mala, najranejša karfijola, Hagejeva in Malta. Izmed mnogih poletnih in poznih sort je posebno priporočena frankfurtska orjaška.

Karfijolino seme je zelo drago. Ker ga je težko pridelati. Naše hladno in premokrotno podnebje je za to še posebno neugodno. Vendar pa se da tudi v tem oziru nekaj doseči, če največ dosežemo ako obrnemo za seme nekaj rastlin, ki smo jih čez zimo gojili v gnojaku in ki smo jih marca ali aprila meseca posadili na plano. Rastline, ki do kresa popolnoma razvijejo glavo, obetajo ob ugodnem vremenu dober uspeh. Take karfijole se razcveto julija in avgusta, septembra in oktobra meseca pa dpzore.

V bližini semenskih karfijol ne smemo imeti semenskega zelja ali kake druge cvetoče kapusnice (križnice).

Karfijole, ki se do jeseni nišo še dovolj razvile, vzamemo iz zemlje preden nastopi hujši mraz ter jih s kepo postavimo v toplo gredo, kjer se roža razvija dalje.

Največ karfijolnega semena pridelajo na Holandskem, na Laškem in nekaj tudi v Nemčiji. Kjer karfijola dobro uspeva, tam je mogoče pridelovati tudi njeno seme. Na 1 kg gre 140.000 - 40.000 zrn, na 1 gr 140 - 400. Pri nakupu karfijolnega semena bodimo zelo previdni, kajti le prerado se zgodi, da dobimo slabo, češče povsem nerabno blago. Karfijoli podobne so b r o k o l e, ki pa niso tako okusne in pri nas tudi ne uspevajo. Brokulam je treba še več toplote, zato jih goje po južnih krajih.

4. G l a v i č a s t i a l i r o ž n a t i k a p u s .

Ta kapusnica je pri nas malo znana; dasi je ni težko pridelovati in daje najnežnejšo zimsko zelenjad. Glavičasti kapus sejemo aprila ali maja; junija presadimo sadike, kakih 50 - 55 cm narazen in jih obdelujemo prav tako kakor zelje. Jako koristno je, ako sadike pikramo. Proti jeseni se začne delati za vsakim listom drobna glavica, ki doraste do zime. Razvoj teh glavic pospešimo, ako odrežemo vsaki rastlini srce, toda ne prerano, ker sicer bi zrasle pokocenu (stebelu) na mesto drobnih pa trdih glavic same obširne pa mehke vehe. Opustiti je vsako odstranjevanje razvitih stranskih listov, češ, da se glavice hitreje razvijejo. S tem rastlino le slabimo in dosežemo baš nasprotno, kar želimo.

Pozno na jesen populimo rastline in jih zagrebemo pokonci v gnojak ali na zavetnem prostoru na vrtu. V toplejših legah lahko pustimo glavičasti kapus tudi čez zimo kar na gredah. Pozimi nabiramo glavice po potrebi. Kako rastlino lahko pustimo za seme. Pravi bruselski, herkules in nonplusultra so priporočene sorte. Med glavičastim kapusom lahko pridelujemo solata.

5. K o d r a s t i a l i l i s t n a t i k a p u s

Pri nas ta kapusnica ni v navadi, pač pa je goje v drugih krajih, kjer je jako skromna in neobčutljiva. Kodrasti kapus je podoben ohrovtu, toda se nikdar ne strne v glave. Z mrazom je tako neobčutljiv, da brez škode prebije zimo na plahem, in je potem šele prav okusen, ko ga opari zmrzal. Sejejo ga aprila in maja, presajajo pa junija in julija. Obdelujejo ga kakor zelje. Jeseni doraste in pozimi režejo liste in uporabljajo za razne prikuhe. Priporočene so posebno sorte: erfurtski srednje visoki, modri srednje visoki in zeleni listi. Kodrastemu kapusu podoben, pa še bolj skromen je l i s t n a t i k a p u s, ki ga goje posebno v Dalmaciji.

6. K o l e r a b a

Koleraba je vsaki gospodinji znana in priljubljena zelenjad, ki daje spomladi prvo presno prikuho. Najbolje se obneseta spomladni in jesenski pridelek. Huda poletna vročina je kolerabi zelo neugodna, namreč kmalu ostari in oleseni.

Koleraba mora imeti prav rodovitno, rahlo zemljo in dovolj vlage. Svežega gnoja ne mara. Zelo važno je, da je v rasti nič ne ovira, kajti le tedaj, ako nepretrgoma raste, se razvije povoljno in ostane nežna in okusna.

Rane kolerabe sejemo v pričetku marca na toplo ali mrzlo gredo tako naredko, da ima vsaka rastlina dovolj razstopa. Presajamo

jih na plano šele tedaj, ko se ni bati več hudega mraza. Ako jih opari huda slana, ne bo iz njih nič prida, ker gredo večimoma v ovet.

Spomladne sorte sadimo po 20 - 25 cm, pozne pa 30 - 40 cm narazen. Sadike morajo biti mladične, nežne in rastne. Stare sadike niso za rabo, ker dajo lesnat, neužitni pridelek.

Koleraba raste 6 - 8 tednov, najokusnejša je malo prej, preden popolnoma doraste. Kdor hoče torej imeti vedno nežne kolerabe, jih mora sejati od marca do junija meseca vsak mesec. Za jesensko rabo jih sejemo junija in julija meseca, in sicer na senčno gredico na planem. Večkratno okopavanje in temeljito zalivanje ob suhem vremenu jako pospešujeta razvoj. Ako kolerabo tako odrežemo, da ostane na stebelu nekoliko spodnjega dela glavice, poženo iz očes na tem mestu nove, nežne glavice.

Rane vrste so modra in bela dunajska, modra in bela ulnska, erfurtska, nonplusultra in praška. Pozni vrsti sta: pozna modra in goljat.

Za seme pustimo nekaj najlepših rastlin, ki jih spravimo čez zimo v kleti, da ne zmrznejo.

7. P o d z e m s k a k o l e r a b a

Podzemeljsko kolerabo prištevamo sicer k poljskim rastlinam, vendar jo sade tudi po vrtovih, kjer je uporabljajo za prikuhe. Ta rastlina ne uspeva povsod. Najbolj ji ugajata vlažno, mrzlejšo podnebje in dobro pregnojena, debela ilovnata zemlja. Svežega gnoja ne mara. Seme sejejo v sejalnico na planem aprila in maja meseca, setev rade napadajo bolhe. Ko so sadike dovolj močne, jih presajamo po 40 - 50 cm vsaksebi, navadno za grahom in za rano solato. Poznejša saditev je boljša nego prerana. V hladnem in vlažnem jesenskem vremenu se podzemeljske kolerabe najbolje razvijajo. Obdelujemo jih kakor okopavine sploh. Večkratno okopavanje jim posebno koristi.

Podzemeljske kolerabe spravljamo jeseni najzadnje, potem ko je že vse drugo pospravljeno. Pustimo jih lahko na vrhu do zime, ker brez škode prenesejo do 8 stopinj mraza. Ko jih vzamemo iz zemlje, so pa brž bolj občutljive.

Najboljše vrste so: rumena mastnata, rumena Perfektion, Hoffmannova orjaška in hamburška tržna.

Kapusnice imajo mnogo živalskih sovražnikov, pa tudi razne bolezni. Dokler so mlade, jih tako rade zdelujejo bolhe, ko pa nekoliko odrastejo, so jim vedno nevarneosenice in kapusne stenice (šoštariji). Mlade kapusnice tudi radi izpodjedajo ogrci, ličinke vrtnih sovke, strune in bramorji. Kilo na kapusnicah (hernia) je glivičasta bolezen, ki povzroča nabrekline in bule na koreninah. Podobne izrastke povzročata tudi kapusna mešica. S pametnim kolobarjenjem in s pazljivim obdelovanjem ni baš težko obvarovati kapusnice nešteti sovražnikov. Napačno gnojenje in pa suša najbolj pospešujeta zajedalce na njih.

II. S O Č I V J E I N S T R O Č N I C E

Stročnice dajejo najtečnejše prikuhe, zato jih prištevamo med najvažnejšo zelenjad. Najbolje se obnesejo na gredicah, kjer je rastla prejšnje leto korenasta zelenjad, li je bila pognojena s kompostom ali s predelanim gnojem. Ugaja jim rahla, apnena zemlja. Na zemljišču, pognojenem s svežim gnojem, ženejo preveč v slamo, a zareda premalo zrnja, ker sprejemajo s pomočjo posebnih v koreninskih,

gomoljčkah živečih bakterijev dušik naravnost iz zraka, ne zahtevajo mnogo te snovi. Jako hvaležne so pa za kalij in s fosforovo kislino.

1. G r a h

Grah prištevamo med najboljšo in najbolj rano spomladno zelenjavo, ki zraste na planem. Razlikujemo 3 različne grahove zvrsti, in sicer sladni grah, okroglo zrnati in oglato zrnati grah. Sladni grah uživamo, dokler je mlad, z luščinami vred, od drugih dveh zvrsti pa je užitno samo zrnje, navadno dokler je še zeleno. Vsaka zvrst ima jako veliko sort, ki se razlikujejo med seboj zlasti po višini rastline. In po času zoritve. Najmanjši grah zraste komaj 20cm, najvišji pa celo nad pol drugi meter visok. Rani grah doraste že maja meseca, pozni pa razmeroma pozneje. Rast traja povprečno 6 - 8 tednov. Visoke vrste graha moramo obtakniti z vejami, po katerih se oprijemlje z ročicami (viticami); brez te opore bi polegel in kaj slabo obrodil.

Grah je neobčutljiv za mraz. Zato ga sejemo lahko prav rano na pomlad, takoj ko odleze sneg, potem pa vso pomlad vsake 3 - 4 tedne. Povoljno se razvija samo spomladi, in v začetku poletja, ker mu poletna vročina ne prija. Sicer pa hoče ineti dovolj sonca in zraka. V senci in pregost ni prida. Več let zaporedoma na istem mestu ne uspeva. Kvečjemu 3. ali 4. leto ga sejemo zopet na isto mesto.

Nizkega graha, ki raste brez vej, sejemo/navadno 120 cm široko gredico 3 - 4 vrste v razdalji 20 - 25 cm med vrstami. Ako pa je višji, da mora dobiti veje, ga sejemo samo v 2 vrstah, ki naj bosta po 50 cm vsaksebi.

Grahu jako ugaja, ako pognojimo gredice nekaj tednov pred setvijo s pepelom ali pa s kalijevo soljo in s superfosfatom.

Grah mora priti globoko v zemljo. Ob napeti vrviči naredimo z motičico do 7 cm globok jarek. Na dno jarka polagamo zrnje prilično po 2 cm narazen. Jarek zaspeno in zemljo malo pritismo. Takoj ko dobro pogleda iz zemlje, ga okopljeno in mu malo prispemo. Kmalu nato mu moramo preskrbeti vej. Nizki grah, ki ostane brez opore, moramo pa takoj osipati, da ne poleže. Graha je zelo veliko vrst. Priznane vrste so tele: sladke zvrsti: najranejši nizki (35cm), novi gubančasti (70cm), angleški sabljač (do 150cm); okroglo zrnate zvrsti: zelenika (do 20cm), Ziemannov najravnnejši (60-70cm), kljunač (130cm), saksa - voglato zrnati grah: ameriški čudež (20cm), cenzor (80cm), pa telefon (130cm).

Za grahom sejemo endivijo, kolerabo in tudi glavno solato. Seveda moramo zemljo prej iznova prekopati in pognojiti.

Za seme pustimo nekaj najlepših rastlin, da popolnoma dozore. Napačno je, ako najlepší grah pojemo, za seme pa porabimo zanikrni ostanek. Sicer pa je pridolovanje semenskega graha v naših krajih precej težavno, ker je tako rad poljav. (grahar)

2. F i ž o l

Fižol je zlasti po nekaterih krajih naše pokrajine razen žita in krompirja najvažnejša poljska rastlina. Na vržovih sadino samo take sorte, ki jih trgano še zelene in jih uživamo v strožju. Od graha se jako razlikuje, ker je silno občutljiv za mraz, glede gnojenja pa ni tako izbirčen.

Imamo nizki ali grničasti fižol in preklar koljenec ali natiški fižol. Preklar je dokaj okusnejši in daje tudi večji pridelek, a je še občutljivejši nego nizki fižol.

Preklarju ugaja bolj debela vlažna zemlja, njegov nizki so = rodnik pa raste tudi v lahki in bolj suhi puhlici, pa je tudi malo bolj učen s pridelkom. Dobro s preležanim gnojem pognojena vrtna zemlja ugaja obema. Nič jina tudi ne škoduje, ako ju parkrat med dežjem zalijemo z redko gnojnico.

Nizki fižol sadimo, kakor sta lega in kraj, proti koncu aprila do konca junija meseca v presledkih 2 - 3 tedne. Tako imamo fižol v stročju do pozne jeseni. Na gredico pridejo 3 vrste. V vrstah so grmiči po 30 - 40 cm narazen. V vsako jamico denemo po 3 - 5 zrn. Preklar sadimo nekoliko pozneje, navadno prvi ali drugi teden maja meseca, za jesenski pridelek tudi še junija meseca, in sicer po dve vrsti na gredo v grmih po 4 - 6 zrn v jamice po 50 cm vsaksebi.

Pripravno je, da najprej zastavimo kole in šele potem sadimo. Preklje postavljamo navpično ali pa poševno, da se po dve in dve nasproti križata.

Fižol sadimo prav plitvo, toliko da je pokrit z rahlo prstjo. Ko kali in naredi 4 - 5 listov, ga okopljemo. Potem nimamo z njim drugega dela, razen da ga zalivamo ob hudi suši.

Za seme pustimo nekaj grmov in prekel celih, da fižol popolnoma dozori. Potrgamo ga ob suhem vremenu. Tudi sicer je škodljivo trgati fižol v dežju, oziroma dokler je rastlina mokra, ker s tem zelo pospešimo razne bolezni na listju. Paziti moramo tudi, da ne potrgamo s stročjem vred delov rastlin s cvetjem in z nerazvitimi stroki, ker si jako zmanjšamo pridelek.

Fižola je jako mnogo sort, ki se razlikujejo med seboj po barvi strokov, po obliki in barvi zrnja in po raznih drugih lastnostih. Na vrtu sadimo zgolj take sorte, ki nimajo nati, ker jih uživamo v stročju. Izmed mnogih so tele posebno priporočene: zelenostročni nizki fižol: flageolet rdeči, pariški, sladkorni masleni krhki; - rumenostročni nizki fižol: voščeni flageolet, Henrikov orjaški, voščeni kraljevi, nizki črni; - zelenostročni preklar: sladkorni krhki, Roosevelt, renski sladkorni, masleni krhki, Grof Zeppelin; - rumenostročni preklar: voščeni flageolet, voščeni kraljevski, voščeni Mont d'or, voščeni orjaški, sladkorni krhki, voščeni krhki, voščeni črni zimski, gloria in mnogo drugih. Fižola, zlasti preklarja imamo tudi jako mnogo domačih sort, ki so vse prav izvrstne.

3. B o b

Bob pridelujejo večinoma na polju kakor fižol. Tu in tam ga pa vendar tudi sejejo po vrteh, ker je nezrelo zrnje dobra prikuha. Lep bob zraste le na pregnojeni debeli zemlji. Saditi ga moramo prav rano - konec februarja ali v začetku marca meseca. Pozni bob navadno uničijo črne listne uši. Na gredico pride 4 - 5 vrst po 20 - 25 cm narazen, v vrsti pa po 5 cm drug od drugega. Bob je jako skromen. Da ga le parkrat okopljemo, pa je zadovoljen. Kjer se pokaže črna listna ušica, poščipljemo rastlinam vršičke, pa izgine. V kuhinji ga uporabljamo, dokler je stročje še zeleno, vendar pa mora biti zrnje doraslo. Ko stročje počrni, je bob zrel.

K sočivju spada tudi leča. To stročnico pa pridelujejo le na polju. Na vrtu pridelovanje nē žnaša, ker daje prepičel pridelek.

Stročnice imajo razmeroma malo sovražnikov. Posebno varen jih je fižol. Kako leto ga pa vendar zdelujejo listne ušice. Grahovo, bobovo in lečno zrnje uničujejo milčkarji (grahar, bobar in lečar).

III. L I S T N A T A Z E L E N J A D

V to skupino spada zelenjad, od katere uživamo liste bodisi presne kot solato ali pa tudi kuhane. Semkaj prištevamo razne solate: motovilec, krešo, radič, špinačo in rabarbaro.

Listnata zelenjad, zlasti solata, špinača in rabarbara, je jako požrešno rastlinje, ki nima nikdar preveč gnoja; posebno veliko potrebuje dušika. Debela, zelo humozna, bolj vlažna zemlja ji posebno ugaja. Ob suši potrebuje jako mnogo vode.

1. S o l a t a

a) B e r i v k a

Vsako solato, ki jo gosto sejemo prav rano spomladi in jo nabiramo, ko naredi nekaj listov, imenujemo berivko. So pa tudi posebne vrste, ki sploh ne delajo glav in imajo nežne liste samo, dokler so mlade. Teh ne pulimo, ampak režemo liste, ko so dorasli, da potem še enkrat poženejo iz osrčja.

Berivko sejemo prav na gosto konec februarja ali v začetku marca na dobro pripravljene sončne gredice. Ako je vreme količkaj ugodno, je v 4, 5 tednih dobra. Obdelovati je ni treba niti pleti, ker jo prej porabimo, preden utegne plevel delati napotol Berivko nabiramo tako, da pulimo vedno največje rastline, zlasti kjer so pregoste. Tako napravimo prostor zaostalim rastlinam, da morejo porasti.

Po berivki sadimo kolerabo ali kako drugo kapusnico kot glavni sadež.

b) G l a v n a t a s o l a t a

To je menda najvažnejša in najbolj razširjena zelenjad, ki jo goje po vsem svetu in neštete sorte. Najbrže ne pridelujemo in ne uživamo nobene druge zelenjadi toliko kakor baš solate. Solato pridelujemo vse leto od rane pomladi do pozne jeseni. Najlepša pa je junija meseca. Julijeva in avgustova vročina ji ne ugaja in jo je težko zadržati, da ne bi ušla v seme.

Lepo glavato solato pridelujemo samo na dobro udelani, jako pognojeni, dovolj vlažni zemlji, ki ima obilo sprstenine.

Navadno ravnamo tako, da sejemo seme v sejalnice za rani pridelek v toplo gredo, pozneje pa tudi na plano. Ko naredi rastline nekaj listov, jih posadimo na dobro pripravljene grede v razdalji 20 - 30 cm v štirih ali petih vrstah na eni gredici.

Sadik nikdar ne pulimo, ampak jih privzdigamo iz zemlje, da se ne poškodujejo niti listi niti korenine.

Saditi moramo v vlažno zemljo, da se takoj lahko primejo rastline in pridno rastejo. Lepe glave rastejo samo iz nežnih, mladih sadik. Iz starih sadik ne bo pravih glav. Zato je pa treba solato od marca dalje do junija meseca večkrat sejati, da imamo vedno mlade sadike.

Solato navadno okopljemo dvakrat in jo po potrebi zalivamo, z gnojnico pa le, dokler je še majhna. Pozneje, ko se zavija, ni da bi hodil z gnojnico blizu ali pa moramo vsaj paziti, da ne polivamo listov.

Tu in tam pridelujejo solato na ta način, da jo prav na redko vsejejo na stalno mesto in jo potem, ko poraste, prepulijo, da je priložno po 15 - 20 cm narazen. Toda tako nikdar ne naredi tako lepih

glav kakor presajena.

Ker solata razmeroma hitro zraste, jo sadimo tudi kot vmesni sadež vmes med drugo počasnno in pozno zelenjad, kakršna so karfi-jole, ohrovt, zelje, zlasti pa med kumare.

Vobče razlikujemo solati z mehkim in krhkim listjem. Lehko-listno sadimo za rani spomladni, krhkolistno pa za poznejši pridelek. Izmed mnogoštevilnih sort so posebno priporočene te: majniška kraljeva in majniška čudež za prvi pridelek, ljubljanska ledena, znana izvrstna krhkolistna solata, trdoglavna, erfurtska debeloglavka, brazilijanka, genecano in parižanka sta za poletni pridelek posebno izvrstne.

Solatno seme je razmeroma lahko pridelati. Gledati je treba le, da ohranimo za seme najlepše rastlineki jih označimo s količi. Paziti moramo tudi, da imamo na enem prostoru samo ene vrste semenskih rastlin, ker se solata rada križa, ako cveto razne vrste blizu skupaj.

c) Zimska solata

Neke vrste glavnote solate so tako neobčutljive, da mlade prebijejo na planem našo zimo, zlasti če ni brez snega in če ni premehka in premokra. Tako solato sejemo konec avgusta meseca na stalno mesto. Lahko jo pa tudi konec septembra presadimo na druge gredice.

Ko nastopi zima in ni snega, pokrijemo rastline na rahlo s smrekovimi vejami, ako pa zapade sneg, ne potrebujejo druge odeje. Ponekod sade zimsko solato v 10 cm globoke jarke v smeri od vzhoda proti zahodu. Zemljo iz jarka namečejo proti jugu. Tako so rastline v zavetju in v senci, saj najbolj jim škoduje večkratna menjava topline.

Važno je, da solata jeseni preveč ne zraste, ker potem še težje preživi zimo. Zato je ne smemo sejati prerano jeseni.

Spomladi okopljemo rastline in jih ob dežju zalijemo z gnojnico. Od konca maja do srede junija delajo lepe glave.

Dobre sorte so Nansen, severni pol in rjava trmoglavka. Seme pridelujemo tako kakor pri navadni glavati solati.

d) Vezulja ali rimska solata.

To je neke vrste solata, ki ima dolge jezičaste liste, ki rastejo na kvišku in se ne završujejo v trde glave. Ko doraste, jo moramo povezati, potem so listi nežni in okusni. Uporabljajo jo tudi za kuho kakor špinacio. Nekatere vrste se tudi same od sebe precej dobro splenejo in jih ni treba vezati. Za vročo poletno dobo je vezulja boljša nego navadna glavata solata, ker je bolj odporna za vročino. Okusna pa zraste le v toplem podnebjju in v najboljši zemlji.

Sejemo jo aprila in maja, presajamo maja, junija meseca, doraste pa julija, avgusta. Ko je 10 - 14 dni povezana, je godna za uporabo. Posebno jo čislajo v Franciji. Rumena francoska, carska, trianon in kaselska so priznane sorte.

e) Endivija

Endivija je povsod jako priljubljena jesenska in zimska solata. Vobče razlikujemo poletno in zimsko, po obliki listov širokolistno in kodrasto in po barvi rumenolistno in zelenolistno endivijo. Največ pridelujemo širokolistne vrste.

Lepa endivija zraste samo v zelo gnojni, močni zemlji. Posebno ji ugaja zemljišče, ki je bilo spomladi dobro pognojeno. Ker potrebuje jako mnogo vode, jo moramo ob suši dobro zalivati.

Za poletno in jesensko porabo sejemo endivijo maja, junija meseca na senčne sejavnice. Setev moramo na vsak način varovati.

sončnih žarkov, dokler seme ne skali. Zato pokrijemo gredice z vejami ali jim naredimo na kak drug način senco in skrbimo, da se ne izsuše. Setev naj bo razmeroma redka. Ko rastlinice nekoliko porastejo, jih oplevemo in okopljemo. Presajamo jih junija, avgusta meseca so dorasle. Prestare sadike hodijo prerade v cvet, zato skrbimo, da presajamo sicer krepke, a mlade sadike.

Zimsko endivijo sejmo od srede junija do začetka avgusta meseca v presledkih po 2 - 3 tedne. Ob hudi poletni vročini moramo jako paziti, ako hočemo, da setev ozeleni. Stalna vlaga in senca sta brezpogojno potrebni.

Endivijo sadimo po 25 - 30 cm narazen. Na gredico pride 4 - 5 vrst. Sadikam skrajšamo korenine in odrežemo polovico listov. Nasad dobro zalijemo. Ko začne švrsto rasti, jo okopljemo in, če treba, zalijemo z gnojnico, ob suši pa temeljito zalivamo z vodo. V 8 tednih doraste. Teda j jo po potrebi vežemo. (Rafijevo ličje izbornovo vezilo). Vežemo jo samo ob popoldanskih urah, ko je osrčje popolnoma suho.

Za zimo spravljamo nepovezано endivijo, in sicer prav pozno. Vendar pa jo moramo zavarovati z različni odejami, da je ne opari slana, ker potem še raje gnije.

Najboljši sorti sta rumena in zelena zimska eskariol. Ko draste vrste pri nas niso v navadi, vendar so pa tudi izvrstne zlasti za zimo, ker so precej bolj trdne in neobčutljive nego navadne.

Kdor hoče pridelati endivinno seme, naj jo seje rano spomladi, presadi na redko in pusti, da gre v cvet. Poleti ali vsaj proti jeseni dozori.

2. M o t o v i l e c

Ta solatna rastlina je pri nas tako znana in razširjena, da je ni treba še posebej priporočati. Daje nam prvo pomladansko solato, ki jo čislajo v mestu in na kmetih. Motovilec sejmo na jesen konec avgusta do srede septembra meseca kot zadnji sadež na gredice, ki so bile spomladi dobro pognojene. Seme se ob vročini kaj rado zapelče. Zato je jako dobro, ako setvi naredimo senco, dokler ne skali. Pomniti moramo tudi, da je starejše seme (od prejšnjega leta) veliko boljše nego pridelek istega leta. Ako je vreme ugodno, nabiramo motovilec že oktobra in novembra meseca, dokler ne zapade sneg ali ne pritisne prehud mraz. Spomladi poraste zelo hitro. Konec aprila meseca gre že v seme, ki je maja meseca zrelo.

H o l a n d s k i m o t o v i l e c ima široke liste in dela drobne glavice. Pri nas sejmo samo navadni motovilec.

Seme pridelamo prav lahko, ako pustimo nekaj rastlin v ta namen.

3. K r e š a

Po nekaterih krajih je kreša jako čislana prva spomladanska solata. Pri nam ni kaj znana, pa bi ne bilo napačno, ko bi jo uvedli. Sejmo jo takoj, ko skopni sneg, zelo na gosto na sončne gredice, kjer v nekaj dneh skali. V 2. tednih jo že lahko režemo. Porezana v kratkem zopet poraste. Ko pa se svet malo ogreje, gre takoj v cvet kakor motovilec. V zabojčkih v sobi in na topli gredi jo lahko gojimo vso zimo. Kreše ni treba nič obdelovati. Seme pridobivamo kakor pri motovilcu.

4. P o t r o š n i k a l i r a d i č

Potročnik ali radič goje po drugih krajih zaradi korenin, iz katerih delajo primes za kavo.

Pri nas goje radič samo zaradi cime. Na njivah ga sejejo za krmo prašičem, po vrtovih pa za solato. Sejmo ga sredi do konca maja v vrste po 25 - 30 cm narazen. Med vrstami lahko sadimo špinačo,

redkvice, solato. To stali in neololno poraste, ga prepulimo, da stoje posamezne rastline po 10 - 15 cm vsaksebi. Pozneje, ko se razvije, odstranimo pridelok med vrsticami, drugi radič pa globoko okoplujemo. Na jesen oktobra meseca izkoplujemo korenine in jih pri- spemo z rahlo zemljo in tako zavarujemo, da ne zmrzne in da pride- mo lahko blizu. Pozimi, ko hočemo gojiti solato, vzamemo del kore- nin in jih posadimo poševno v primeren zaboj, ki ga postavimo v to- plo, temno klet in v temen kot v kuhinji. Že v nekaj dneh poženejo blede liste, ki jih trgamo za solato. Ko se korenine izrode, jih zavržemo in posadimo druge.

V Holandiji goje posebne vrste radič, ki dela trde, podol- gaste glave z mesnatimi, jako okusnimi listi.

Ta radič silijo Holandci na preprost način tako, da jesno jeseni prispo korenine na gosto v 15 - 20 cm globoke in 70 cm širo- ke jareke in jih pokrijejo 20 cm na debelo s prav rahlo prstjo. Okrog teh nasipov izkopljejo 35 cm globok jarek, da se odteka po njem vo- da. Izprva pokrijejo nasipe s slamo ali s listjem, da ne zmrzne zem- lja nad koreninami. Ko pa hočejo radič siliti, pokrijejo dotični del nasipa prav na debelo (50 - 60 cm) s svežim konjskim gnojem, ki ga še po vrhu zavarujejo s listjem in s primerno streho. V treh, štirih tednih je radič goden. Korenine, ki so pognale debel, rumenkastobel poganjek, izkopljejo, poganjke odlomijo, korenine pa zavržejo.

Najboljša sorta je bruseljski Witloof. Za seme pustimo ne- kaj korenin čez zimo v zemlji. Na spomlad poženejo v cvet.

Na tak način kakor radič goje ponekod tudi r e g r a t, seveda izboljšane vrste z gostimi listi.

5. Š p i n a č a

N a v a d n a š p i n a č a je pri nas povsod dobro zna- na spomladna zelenjad. Špinači ugaja topla, rahla zemlja, ki je ze- lo pregnojena, pa ne s svežim gnojem. Najboljši je star, predelan gnoj ali pa kompost. Mokra, kisla zemlja ni za špinačo.

Za prvo spomladansko rabo sejemo špinačo septembra do okto- bra meseca. Ako je vreme ugodno, prebijejo mlade rastline zimo prav dobro. V mokrih zimah pa rade pognijejo. Prerano jeseni sejana špina- ča tudi slabejše prebije zimo nego bolj pozna. Ako hočemo imeti špinačo maja meseca, jo sejemo marca, za jesensko porabo pa v za- četku avgusta meseca. Navadno jo sejemo v vrste po 25 - 30 cm na- razen. Na m² je treba 3 - 5 gr semena. Zimska špinača ne sme biti pregosta, ker potem še raje pognije. Tudi se sicer pregoste rastli- ne ne morejo popolnoma razviti.

Špinače ni treba posebno obdelovati. Ako jo enkrat opleve- mo in okoplujemo, navadno zadostuje. Ker jako molze zemljo, moramo zemljišče za drugi pridelok dobro pognojiti.

Dobre sorte so: okroglostna orjaška, Viroflay, orjaška zimska Eskimo in širokolistna Gaudry.

Špinača je dvodomna rastlina. Za seme pustimo nekaj najlep- ših semenk in prašnic.

Novozelandska špinača je pri nas manj znana, dasi je še o- kusnejša nego navadna. Cislamo jo posebno zato, ker je izvrstno na- domestilo za navadno špinačo poletni ob hudi vročini.

Debelo semé novozelandske špinače krali jako težko. Vrtnar- ji ga navadno sejejo februarja meseca posamez v lončke na toplih gredah. Na planem skali le tedaj, ako ga sejemo jeseni. Navadno se saseje sama in imamo dovolj rastlin za nov sad.

Ta špinača s ugodno razvija le na dobro gnojeni vrtni zem- lji. V ugodnih razmerah se ena sama rastlina tako razraste, da po- krije po cel kvadratni meter prostora in še več. Na navadno gredi- co posadimo po 2 vrsti po 50 cm narazen. Petnajst, 20 rastlin na- dostuje za srednjo družino.

Ker je ta špináč jako občutljiva, je ne smemo saditi prej nego v drugi polovici maja meseca. Vmes gojimo lahko solato, kolerabe itd. Preden se razprosteta, so ti pridelki že pospravljeni.

Semena ni treba posebej pridelovati, ker ga lahko nabavimo proti jeseni več, nego ga potrebujemo.

6. M a n g o l d

Mangold je pravzaprav neke vrste pesa. Ker pa to zelenjad gojimo zaradi listov in pecljev, ne zaradi korenin, smo jo uvrstili med listnata zelenjad. Uporabljamo jo kot špináč, mesnate peclje pa kot beluše. Mangold sejemo aprila meseca v sejavnice, maja pa ga presajamo po 4 vrste na grede ali pa tudi ob robovih grede. Sejemo ga lahko tudi naravnost na stalno mesto. Za 1 m² zadostuje 1 gr semena.

Obdelujemo ga tako kotfor peso. Raste jako hitro. Ko se dovolj razkošati, začnemo lomiti največje zunanje liste s pecljem vred. Čim bolj ga oblamimo, tem močnejše pogonja liste.

Za seme pustimo nekaj rastlin čez zimo, spomladi jih lahko še obiramo. Junija meseca gre v cvet.

Priporočeni vrsti sta lukulus, švicarski srebrni mangold.

- - - -

Razen solate listnata zelenjad nima baš veliko sovražnikov. Solatne korenine so pa jako priljubljena hrana ogrecem, mramorjen in drugim podjedom, nad zemljo ji pa največ prizadevajo polži. Ob mokrem vremenu jo pokončuje tudi gniloba. Zlasti je tej bolezni podvržena endivija.

IV. K O R E N A S T A Z E L E N J A D

Skoro vsa korenasta zelenjad spada k dvoletnim rastlinam. Prvo leto se razvijeta samo korenina in cima, šele drugo leto požene vrh. Povoljno uspeva v globoki zemlji, ki je bila dobro gnojena prejšnje leto in v sončni legi. Svež gnoj ji ne ugaja. Zato jo sejemo iz večine za zeljem ali za drugo zelenjajo, ki smo ji prejšnje leto dobro pognojili.

1. V r t n o k o r e n j e

Navadno korenje pridelujemo pri nas na veliko po njivah. Manj znano je pa zlasti kmečkim gospodinjam vrtno korenje, ki ima boljši okus in lepšo barvo nego poljsko.

Vrtno korenje sejemo rano spomladi - februarja in marca meseca. Kali šele čez 2 - 3 tedne. Navadno ga sejejo kar navprek, boljše pa je setev v vrste v plitve jarke. Seme zmešamo z belim peskom ali s stolčeno kredo, da lažje sejemo bolj enakomerno in na redko. H korenjevemu semenu primešamo lahko tudi berivko, ki hitro skali in kaže, kje bo pozneje priradilo iz zemlje korenje. Preden se korenje začne razvijati, porabimo solato. Taka setev ima tudi to prednost, da med vrstami lahko oplevemo in okopljemo zemljo, ko so korenjeve rastline še tako majhne, da jih komaj vidimo. Čim zgodnejša pletev je nujno potrebna, da ne preraste nežnih rastlin mnogo boljše hotnejši plevel. Setev moramo povaljati ali pohoditi, da se zemlja tesno oprime semena. Na kvadratni meter zadostuje 1 gram semena, ako sejemo povprek, v vrstah pa še manj.

Ko korenje nekoliko poraste, ga prepulimo, da stoje posa-mezne rastline 5 - 8 cm naraven. Le tako dobimo enakomeren in popolnoma razvit pridelok. Pozneje korenje po potrebi plevemo in okopavamo.

Navadno sejemo korenje, samo enkrat. Kdor hoče pojiti pa razne vrste in imeti vedno nežen, mlad pridelek, pa seje lahko po večkrat, in sicer za prvo spomladno rabo februarja in marca, za poletno aprila meseca, za jesensko in zimsko rabo pa nekaj pozneje.

Najzrnejši pridelek rodi pariško korenje, pozneje nanteško, duviško in brunšviško.

Za seme očeteremo nekaj najlepših korenov, ki jih posadimo spomladi na sončne giede. Korenja, ki ga shranimo za seme ali za zimsko porabo, ne smemo obrezati, ampak obtrgamo samo cimo.

Korenju je podoben p a s t i n a k, ki ga tudi tako pridelujemo, samo da je še bolj skromen in ostane lahko čez zimo v zemlji. Pri nas ga ne pridelujejo nikjer.

2. P e t e r š i l j

Peteršilj se glede pridelovanja prav malo razlikuje od korenja. Svež gnoj mu še manj ugaja nego korenju. Ker počasi kali, in ker so rastlinice izpočetka zelo majhne, je še bolj potrebno, da ga sejemo v vrste in da . . . primešamo semenu nekoliko solatnega semena, ki hitro skali in kaže vrste, kjer bo peteršilj. Za srednjo družino ga zadostuje nekaj kvadratnih metrov. Peteršilj je jako neobčutljiva rastlina. Za prvo spomladansko porabo ga pustimo čez zimo kar v zemlji. Za porabo pozimi ga vzamemo potrebno količino v začetku novembra iz zemlje ter presadimo v klet v zmereno vlažen pesek. Med pravim peteršiljem zraste tudi divji ali pasji peteršilj, ki je jako strupen. Pozna se že po vonju, pozneje tudi po tem, da požene takoj steblo, pravi peteršilj pa naredi prvo leto samo liste in ostane pri tleh.

Za splošno porabo je najbolj priporočen navadni peteršilj z debelo korenino in z gladko cimo. Goje pa tudi kodrasti peteršilj, ki ne naredi debele korenine. Liste uporabljajo za okrasek pri raznih jedilih.

Seme pridelujemo kar pri korenju. Prvi in najbolj razviti kobilji so najboljši.

3. Z e l e n a

Zelena je bližja sorodnica korenja in peteršilja, vendar jo pridelujemo drugače. Korenje in peteršilj sejemo vedno na stalno mesto, zelena moramo pa sejati prav rano spomladi na tople giede, potem jo pikiramo in šele tedaj, ko se dobro ukorenini in poraste, jo presajamo na stalno mesto. Zelena potrebuje za razvoj najmanj 18 tednov. Za kvadratni meter zadostuje 1 gr semena, ki ga pred setvijo zmešamo s suho prstjo, da je enakomerneje posejan. Z zemljo ga pokrijemo prav natanko. Z rastlinami iz enega kvadratnega metra sejavnice lahko obsadimo najmanj 50 m² zemljišča. Pikiranje je neogibno potrebno, ako hočemo vzgojiti lepo zeleno. Sredi maja meseca sadimo pikirane rastline na giede v treh do 4 vrstah, v vrsti po 30 - 35 cm narazen. Saditi jo moramo prav plitvo, da je sice nad površino zemlje, sicer ne pridelamo debelih korenin. Avgusta meseca odgrebemo vsako rastlino in porežemo najdebelejše stranske korenine in jo zopet zaspemo. Le na ta način pridelamo debelo, gladko zeleno. Zelenci se hoče globoke, jako pognojene zemlje. Ugaja ji tudi, ako jo ob dežju zalivamo z gnojnico. Če pri-manjkuje apna v zemlji, in če gnojimo samo z dušikom, dobimo zeleno, ki je po sredi votla in nam pri kuhanju počrni.

Seme pridelujemo tako kakor pri korenju in peteršilju. Najboljši so ti sta praška orjaška in dunajska.

Po nekod goje tudi b e l u š n o zeleno, ki ne dela korena ampak razvije debele listne peclje. Sadimo jo v jarke. Ko doraste, jo prispemo, da se ubeli.

4. R e p a

Navadna repa je jesenski poljski pridelek. Po vrtovih gojimo pa repo spomladi za prikuho. Ta pridelek se posređi le na sončni gredi v dobri zemlji, ki ne sme biti pognojena s svežim gnojem, ker sicer je sadež črviv, v senci pa raste le v cimo, ne pa v korenino.

Spomladno repo sejemo marca meseca na stalno mesto prav na redko. Ko skali in malo poraste, jo je treba takoj prepuliti, če je pregosta, pa okopati. Konec maja in junija je godna. Spomladna repa mora hitro zrasti, zato jo moramo ob suhem vremenu redno zalivati, drugače je lesena in neokusna.

Dobre sorte: donača repa, monakovska, rana bela.

Repi podobna je krabljica, ki je pri nas tudi ne goje. Sicer je zelo okusna in tečna zelenjad, vendar za navadne razmere ni priporočena, ker je pridelovanje težavno in dolgotrajno, in pridelek prav malo zaleže. Sejejo jo avgusta meseca, doraste pa šele jeseni drugega leta. To je zelenjad za sladkosnedneže.

5. R d e č a p e s a

To znano in povsod priljubljeno zelenjadno rastlino je kaj lahko pridelovati, ako jo sejemo ali sadimo v sončni legi na dobro zemljo, ki je bila že na prejšnjo jesen pognojena. Rdečo peso lahko sejemo naravnost na stalno mesto ali jo pa presajamo. Prvi način je preprostejši in pridelamo nežnejše rastline z nerazrastlo korenino. Za prvi pridelek sejemo sredi marca meseca po 6 vrst na gredo v plitve jarke na vsakih 8 - 10 cm po 1 zrnje. Ker zrastejo iz vsakega zrnja 2 - 3 rastline, jih je treba pozneje prepuliti, da pride na vsakih 10 cm samo po ena.

Za jesensko in zimsko porabo sejemo lahko pozneje še dvakrat, in sicer aprila in maja meseca. Na 1 m² gre 1 gr semena.

Pletev in okopavanje kakor pri drugi zelenjadi. Kadar jemljemo peso iz zemlje, moramo paziti, da je nič ne ranimo ker sicer izteče iz nje pri kuhi veliko soka. Tudi cimo odrečemo tako, da ostanejo za prst dolgi peclji.

Najboljša sorta je ploska e g i p t o v s k a. Priporočene pa so tudi temnordeča okrogla dunajska in več drugih sort.

Zelo važno je, da odberemo za seme najlepše, gladke, srednje debele pese in jih čez zimo skrbno hranimo v vlažnem pesku v mrzli kleti. Posadimo jih prav rano spomladi na sončen prostor. Paziti pa moramo, da ni v bližini sorodnih semenskih rastlin, n.pr. krmske pese.

6. R e d k v i c a i n r e d k e v

Prva spomladanska zelenjad je redkvica, ki zraste v topli gredi v Štirih, 5 tednih (mesečna redkvica). Imamo pa tudi poletno in zimsko redkev. Redkev uspeva v rahli, globoki, hladni zemlji, ki je od prejšnjega leta dobro pognojena. Svež gnoj ji ne prija. Ker ji daje oster, grenak olus, v pušči zemlji je pa rada puhla in gre v cvet. Kompost, zdrobljena opoka in zidna so dobre primesi za tako zemljo, kjer hočemo sejati redkev.

Mesečno redkvico sejemo vrtnarji že februarja in marca meseca na gnojne grede. Tudi na plancah na začetnih sončnih središčih jo sejemo prav lahko marca meseca med solato. Navadno je ni treba nič obiljavati, ker hitreje zraste nego plevel. Mesečna redkvica je enoletna rastlina. Ako jo pustimo v zemlji, imalu na poletje

požene v cvet, naredi seme ter odarje.

Najbrneje so sorte s prav bomo cimo. Sicer je pa jako mnogo vrst, ki se razlikujejo po debelosti, obliki in barvi. Priporočene so te: rdeča okrogla kratkolistna, nonplusultra, širlatastordeča kratkolistna, bela okrogla kratkolistna, podolga rdeča z belim rephom, dolga ledena itd.

Redkvico sejemo spomladi na vsakih 14 dni, da imamo vedno nežen, mlad pridelek. Poletna vročina pa ji ne ugaja, zato je kmalu puhla in gre v cvet. Potrebno je izdatno in redno zalivanje s vodo, da ostanejo redkvice sočne. Navadno je ne sejemo samo zase, ampak vržemo nekaj semen med solato, korenjem, repo itd.

Poletno redkev sejemo aprila in maja meseca med kako drugo primerno zelenjado. V razdalji 15 - 20 cm potaknemo po 1 stro. Zimsko redkev sejemo navadno po njivah med repo.

Seme mora imeti dovolj vlage, drugače ne kali. Tudi sicer potrebuje redkev jako mnogo mokrote.

Dobre sorte poletne redkve so: delikatosa, ulmska poletna, in dr. ždanska.

Izvrstni zimski redkvi sta navadna črna in ertfurska zimsko. Seme pridelujemo kakor pri repi. Posamezne sorte pa moramo sediti daleč narazen in posebno paziti, da se ne križajo s sorodnimi vrstami (z repo).

7. Č r n i k o r e n

Po drugih pokrajinah je črni korenj splošno znana in čislana zelenjad. Pri nas ga pa sejejo le redkeje. Pridelujejo ga kot enoletno ali pa kot dvoletno rastlino. Za enoletni pridelek ga je treba sejati čim bolj zgodaj spomladi (februarja, marca meseca) v vrste (po 4 - 5 na gredo). Ako ga vestno plevemo in okopavamo, se do jeseni korenine prav dobro razvijejo. Kolikor jih potrebujejo na zimo, jih vzamemo iz zemlje, druge pa pustimo na gredi, ker črni korenj prenese najhujši mraz. Ostale rastline gredo drugo leto sicer v seme, to pa koreninam ne škoduje. Ako pa sejemo črni korenj julija ali avgusta meseca, je goden šele drugo leto na jesen. Uspeti samo na zelo globoki, pregnojni zemlji. Svež gnoj mu ne ugaja. Obdelovanje je jako preprosto. Razen pletve in okopavanja ni drugega dela z njim. Pri izkopavanju godnih korenin moramo paziti, da jih nič ne ravnino, ker sicer teče iz njih sok, in so potem neokusne. Da obdrži dober okus, je potrebno tudi, da ga jemljemo iz zemlje sproti, kadar in kolikor ga potrebujemo.

Dobri vrsti sta: vulkan in ruski orjaški.

Prav kakor črni korenj pridelujemo tudi vrtni turovec, ki ima bele korenine, pa ni tako okusen kakor črni korenj.

Semraj spada tudi sladki korenj. Razmnožujemo ga s semenom in s korenjčki, katerih zraste cel šop na eni rastlini.

H korenasti zelenjadi prištevamo tudi teltovsko repico, dragušici ali zlati korenj in rapontiko, ki jih pa pri nas splošno ne goje in tudi nimajo posebne vrednosti.

Korenasta zelenjad ima razne sovražnike. Korenine in podje dajejo strune: ogrci, bramor, gosnice, sovte. Korenjeva mušica polaga jajčeca na korenje, da je potem črvivo.

Mlade repne in redkvine rastlinice polončavajo bolhači, odrasle rastline pa objedajo gosnice (repčni belin). Cvetje uničujejo razne mušice, po semenu pa se rade pasejo razne ptice.

V. Č E B U L N I C E

Vsem rastlinam, ki spadajo v to skupino, ugaja v prejšnjem letu dobro gnojena vrtna zemlja, slabo se pa obnesejo v sveže pognojenu svetlo, ker ženejo preveč v zelenje, podzemski deli se ne razvijejo dovolj, imajo slab okus, in niso trpežni in se jih radi lotijo zajedalci. Večinoma so to dvoletne rastline, nekatere prištevajo tudi k trajnicam. Razmnožujemo jih s semenom in z delitvijo.

1. Č e b u l a

Čebula hoče toplo, sprsteno zemljo, ki ne sme biti globoko zrahljana. V pregnojnem in globoko obdelanem (rigolanem svetlu) se silno razrastejo nadzemski deli, čebula pa je drobna, neokusna in črviva. Vobče se bolje obnese v nižavah nego na višavah. Na vrtnu ji odkažemo sončni kraj, ki je bil še prejšnje leto dobro pogojen. Zemljo dobro pripravimo že jeseni. Spomladi jo samo z grabljami poravnajmo in potem sejmo in sadimo sadež.

Čebulo pridelujemo na razne načine. Pri nas je v navadi dvoletno pridelovanje. Prvo leto sejemo seme (marca, aprila meseca) prav na gosto na pusto sončno gredico. Zaradi goste setve se čebule ne morejo razviti in ustanejo drobne, (čebulček). Ko se zelenje posuši, pobereмо čebulček in ga razberemo. Kar je debelejše od drobnega ostaja, porabimo v kuhinji, drobnejše čebulice pa spravimo na suho za seme. Najboljše so lešnikove debelosti. Naslednjo pomlad prav rano (marca meseca) jih sadimo po 6 - 7 vrst na gredo po 10 - 12 cm vsaksebi. Čebulice potaknemo prav plitvo, da se komaj dobro strijejo v zemljo. Obracati jih moramo tako, da pride tisti konec, iz katere požeje korenine, navzdol. Pozneje moramo čebulo pletiti in večkrat okopati. Julija do avgusta meseca je zrela. Če le tedaj, ko se zelenje popolnoma posuši, jo porujmo, posušimo in spravimo.

Ako sadimo prevelik čebulek, se rado primeri, da silni čebula v seme. To zlo nekoliko omilimo, ako vsako semensko glavico takoj ko se pokáže, odtrgamo. Najbolj pa je zavisen dober uspeh od prave sorte.

Za dvoletno pridelovanje so posebno izvrstne te sorte: štutgartška orjaška, hruškova in srebrnata čebula.

Čebulo pa lahko pridelujemo iz semena tudi v prvem letu. V to svrhu sejemo seme v vrste prav naredko najkasneje do srede marca meseca. Ko ozeleni, jo prepulimo na 10 - 12 cm, čez poletje pridno plevamo in okopavamo. Dozori mesec kasneje nego iz čebulčka, a je zato trpežnejša.

Še lepši je pridelek, ako sejemo seme v začetku marca na toplo gredo in čebulne rastlinice aprila meseca presadimo na dobro pripravljeno gredo. Ko sadimo, priščipnemo nekoliko koreninice. Saditi moramo tako, da pridejo v zemljo samo korenine, ne pa del stebelca, iz katerega se pozneje razvije čebula. Izprva rastlinice rade poležejo, a se v rirnem zalivanju kmalu dvignejo in rastejo prav hitro in bujno.

Dobro razvita čebula mora imeti tenak vrat, biti mora trda in težka. Čebule z debelim vratom so puble in se čez zimo pokvarijo. Za enoletno vzgojo iz semena so najboljše citavska, portugiška delikatna, madejska in holandska čebula.

Za prvo spomladensko porabo goje čebulo po nekoč tudi tako, da jo sejemo konec julija do srede avgusta in jo puste čez zimo zunanaj. Spomladi raste dalje in daje prav rani pridelek.

Za seme odberemo vedno najlepše razvite, trde čebulc s tankim vratom. Čebulno seme je kaljivo kvečjemu 2 leti. Že v 2. letu odnehava kaljivost.

2. Č e s e n j

Še bolj nego čebula je česenj izbirčen za zemljo, ker ljubi bolj lahka posebno dobro gnojena, s prstnino ponežana tla in sovraži sveži gnoj. Razmnožujemo ga na ta način, da glavice raztrgamo in sadimo posamezne, lepo razvite stroke, in sicer rano spomladi ali pa tudi pozno jeseni. Jeseni sajeni česenj se posebno lepo razvija in je prej zrel nego spomladni.

Na navadno vrtno gredico ga pride lahko 6 vist, v vrstah po 12 - 15 cm narazen. Čez leto ga plevemo in okopavamo kakor čebulo. Ko čema dozori in se posuši, je česenj zrel. Nekaj dni ga sušimo pod steko, potem ga osnožimo in spletemo v kite.

3. Š a l o t k e

Ta čebulnica pri nas ni tako razširjena, kakor je vredna. Okus je dokaj boljši nego čebuljni, zato jo izurjene kuharice zelo cenijo.

Razmnožuje se z drobnejšim zarodkom, ki se prav obilno množi pri vsaki rastlini. Navadno sadimo šalotke že septembra. Potaknemo jih nekoliko globlje, da jim mraz ne more do živega. Sicer pa prenesejo hudo zimo. V mrzlejših krajih jih sade tudi spomladi prav rano. Sadimo jih tako na gosto kakor česenj.

Šalotke zore julija meseca. Ko zelenje odmrje, jih izkopljemo in prav dobro posušimo. Debelejše shranimo za porabo, drobnejši zarodek pa za seme. Sicer pa šalotke obdelujemo tako kakor čebulo. Priznane sorte so: holandska, danska in ruska šalotka.

Šalotkovo steblovje lahko porabljammo na mesto drobnjaka.

4. P o r

Lep por zraste le v debeli, mastni, zelo pregnojni zemlji in ako ga pravilno gnojimo. Razmnožujemo ga s semenom. Sijemo ga v začetju marca na tople grede. V 8 tednih zraste toliko, da ga lahko presajamo. Por mora imeti dolgo, debelo, belo steblo. Takšen zraste, ako ga sadimo v 10 - 15 cm globoke jame, ki jih ne zasujemo, ampak počakamo, da jih zapere tež.

Na gredico pridejo 4 vrste, v vrstah je do 20 cm vsakebi. Bolj preprosto ga sadimo na ta način, da naredimo po 15 cm globoke jame s sadilnim klinom. V vsako jamico spustimo po eno rastlinico in jo dobro zalijemo, zemlje pa ne pritisnemo h koreninam. Pozneje se jamica vedno bolj zasipa in tako pride dobršen del stebela v zemljo. V našem podnebju por ne zraste, zato ga lahko pustimo čez zimo na svojem mestu. Za zinske mesece ga spravimo malo v klet.

Najboljši sorti sta bolgarski in erfurtski.

Por gre drugo leto v cvet, ki obrodi obilo semena.

Neka vrsta pora, bisernica, ki se razmnožuje z zarodki. Bisernica je trajna čebulnica, raste lahko v laken kotičku, kjer rodi cela gnezda čebulic. Jeseni jih izkopljemo. Kar ostane v zemlji, se dalje razvija drugo leto.

5. D r o b n j a k

Drobnjak je trajna čebulnica. Razrašča se v velike grme. Razmnožujemo ga na ta način, da raztrgamo grmiče v več delov in posadimo vsakega zase. Drobnjak raste dobro v težki, vlažni, a pregnojni zemlji. Na suhih krajih hira in propade. Vsako tretje ali

četrto leto je treba drobnjaku odkazati drugo mesto. Ob tisti priliki raztrgamo grme v majhne grmičke. Najugodnejši čas za presajanje drobnjaka je april ali pa avgust. Poleti požene cvetne glavice, ki jih moramo pa trgati, da po nepotrebnem ne izmolzejo rastline. Izvrstno mu prija gnojenje z lesnim pepelom in s sajami.

Za ziasko porabo posadimo par lepih grmičev v lončke, ki jih postavimo na svetel prostor v kuhinji. Drobnjak moramo rezati, kadar ga potrebujemo v kuhinji, t i k p r i t l e h. Ako ga režemo pri vrhu, se ne more obrasti. Tudi ob deževnem vremenu ga ne smemo rezati, kajti votla stebelca se napolnijo z vodo in gnijejo.

Čebulnice nimajo baš veliko škodljivcev. Tuintam napada čebule ličinka čebulne muhe in jo popolnoma razje in uniči. Prizadete rastline je treba populiti in sežgati. Na isto mesto ne kaže saditi drugo leto čebule. Včasih se pojavijo na čebulnicah tudi palež, rja, gniloba in plesen - vse posledice raznih glivic, ki se naselijo na te rastline. Dokazano je, da povzročajo gnilobo na krompirju ista glivica kakor na čebulnicah.

VI. B U Č N I C E

Semkaj spadajo kumare, užitne buče in melone. Vse bučnice jako ljubijo toploto in so izmed vseh zelenjadnih rastlin najboljše za nizko toploto. Prav tako so za gnoj tako požrešne kakor malokatera druga rastlina.

1. K u m a r e

Sončna, topla, pa zavetna lega, globoka, rahla, jako prepognjena sprsteninasta zemlja, enakomerna toplina in dovolj vlage - to so pogoji za dobro rast in rodovitnost kumar.

Najranejše kumare pridelujejo vrtnarji na toplih gredah pod steklom. Take kumare so precej drage in za naše razmere ne hodijo v poštev.

Kdor hoče pridelati na planem rane kumare, naj v začetku do srede aprila meseca potakne po 4 do 5 zrn v majhne lončke, napolnjene do polovice s kompostom in zemljo, in jih postavi na topel kraj v kuhinji ali v sobi ter skrbi za dovoljno vlago. Ko skale zrno in prerastejo rastlinice čez rob lončka, napolnimo lonček do roba s kompostno zemljo, da se rastline ukoreninijo na visoko.

Okrog 15. maja meseca (v toplejših krajih že lahko malo prej, v mrzlejših pa pozneje) pripravimo sončno gredo s primerno zemljo tako, da izkopljemo po dolgem po sredi grede 25 cm globok in kakih 30 do 40 cm širok jarek, ki ga do vrha napolnimo s s v e ž i m konjskim gnojem. Gnoj pohodimo in pokrijemo z zemljo, ki smo jo izmetali iz jarka, ali pa z drugo rahlo kompostno prstjo. Tako nastane po gredi precej visok greben. Povrhu tega grebena posadimo kumare iz lončkov po 1 meter vsaksebi, toda tako, da se zemlja okrog korenin ne ospe, ko jemljemo sadike iz lončkov. Na vsak meter pridejo tako 4 rastline, ki jih pozneje, ko se razrastejo, razpeljemo na vse strani, da popolnoma pokrijejo gredo. Ako so maja meseca še hladne noči, je jako potrebno, da mlade sadike čez noč pokrivamo z lončki, da se ponoči ne premrzijo.

Komur se zdi vzgoja kumar v lončkih prenerodna, naj v začetku maja meseca prav plitvo potakne po dva, tri zrna, na vsakega pol metra kar naravnost po sredi prej opisanega grebena. Na ta način dobimo nekaj tednov poznejši, a drugače prav tako zanesljiv pridelek. Ko naredimo kumare peti, šesti list, jih pinciramo za 4. listom, da poženejo stranske poranjke, ki so navadno rodovitnejši nego glavni. Kumar pa ne gojimo samo po grebenih, neso tudi na lupih, ki so prav tako prirejani kakor opisani jarki.

Kumare potrebujejo mnogo vlage. V suši jih moramo toorej redno zalivati, pa le s prestano, ogreto vodo. Najbolj jim prija

zalivanje ob jutranjih urah, zlasti spomladi. Okrog vsake rastline naredimo primerno globelico, v katero vlivamo vodo tako, da nič ne zmocimo listov in ne odplavimo zemlje s korenin.

Kumare se ne dajo presajati tako kakor druga zelenjad, ker imajo redke korenine, ki ne drže kepe. Nič ne škoduje rastlinicam bolj nego velika izprememba topline. Ako so noči hladne, da odneha toplina do 3., 4. stopinje nad ničlo, ostanejo kumare žive, toda nekako omedle in se težko opomorejo.

Grede, ki so namenjene za kumare, bi bile do kresa skoro prazne, ker jih zaastejo šele pozneje v poletju. Do tedaj pa pridelujemo na njih solato, kolerabe, špinačo ali kako drugo zelenjad, ki je ugodna do tedaj, ko se kumare razrastejo po vsej gredi.

Kumar je mnogo vrst. Vrtnarji razlikujejo zlasti sorte za rano pridelovanje na toplih gredah in pa sorte za vrt. Vrtne sorte so pa srednje dolge in dolge, ki naredo včasih 60 ali celo do 80 cm dolge plodove. Nekatere sorte rode le drobne plodove (pariške, grozdne kumare), ki jih vlagamo v kis. Na češkem jih pa kisajo kakor pri nas zelje. V to svrhu bi bila najboljša erfurtska ali pa liegniška srednje dolga in ruska grozdna kumara. Za seme puščamo vedno najbolj enakomerno razvite plodove. Ko so pa popolnoma rumeni, jih pobereemo, na vsakem koncu nekoliko odrežemo in denemo na kak primeren prostor, da pozore. Šele potem na jezen razrežemo plodove, izperemo seme, jih očistimo, posušimo in spravimo. Dve, 3 leta staro seme ostane kalivo 6 - 8 let.

Pogostoma napada kumare palež, ki ga povzroča neka glivica (plasmopara cubensis). Zatiramo ga z večkratnim škropljenjem z 1% modro galico.

2. U ž i t n e b u č e

To zelenjad upoštevamo vse premalo, dasi uspeva povsod, kjer rastejo kumare. Buč imamo mnogo sort. V glavnem bi razlikovali buče z nitastim vodenim mesom in s trdo lupino. Te buče uporabljamo navadno zelene, nezrele. Po južnih krajih (v Srbiji) goje pa buče ploščate oblike s čvrstim, rumenim mesom, z gladko kožo, ki je včasih premrežena. Te pečejo ali kuhajo zrele. Zovejo jih bundeve. Buče se razlikujejo pa tudi po obliki rastline. Nekatere imajo dolge vrvi in se silno razrastejo. Take niso za male vrtove, ker potrebujejo jako mnogo prostora. Grmičaste buče pa ne delajo vrvi, ampak precej obširne grme. Zato so bolj primerne za vrtove.

Buč gojimo prilično kakor kumare. Treba jim je namreč obilo gnoja, vode in toplote. Na vrtovih jih sadimo le izjemoma na gredice. Pogosteje jih vidimo po njivah, po kompostnih kupih in po takih krajih, kjer niso napoti, pa imajo vendar vse, česar jim je treba za dobro rast.

Buč sadimo konec aprila ali v začetku maja meseca. Ponekod goje po vrtovih tudi drobne raznolike bučice za okrasek vrta, ki pa niso nič vredne.

Po vinorodnih krajih je razširjena potrčna buča. Zrele plodove iztrebijo in uporabljajo za natege, lijake, zajemalke in za slično posodje. Te buče se pa vzpenjajo po zidu ali rogovilah.

3. M e l o n e (dinje)

Melona je rastlina za toplo južno podnebje. Kar vzgojimo pri nas, je bolj ali manj prisiljeno, kakršno je pač poletje. Kvečjemu po gnojnih gredah in ob največji pazljivosti bi še nekaj dosegli. Na planem pa nekoliko uspeva samo kaka posebna vrsta, n.pr. ameriška vrtna melona. Izbrati ji moramo pa sončno, toplo, zavetno gredico z najboljšo, globoko sprsteninasto zemljo.

Melone so še občutljivejše nego kumare in buče. Zato sejejo vrtnarji seme aprila meseca v majhne lončke, ki jih postavijo v topel rastlinjak ali na gnojno gredo. Tam seme kmalu vzkali in rastline se razvijejo na varnem. Šele proti koncu maja me =

seca jih presade na vrt, prej jih pa utrde in privadijo vna-
njemu zraku.

Najbolj gotovo dosežemo povoljen uspeh, ako naredimo na gredici, ki je namenjena za melone, do pol m visoke kupe iz svežega konjskega gnoja in jih ospemo 15 cm na debelo z najbolj-
šo zemljo. Na vrh kupa posadimo v primerno globel po 2 že razviti in utrjeni rastlini, ki ju izprva pokrivamo vsaj ponoči. Ko na-
redi prvi poganjek, 5 - 6 listov, ga priščipnemo na 3 - 4 liste. Sedaj požene iz očes stranski poganjki. Tudi te priščipnemo na 6 listov, ko jih narede 7 - 8. Šele ti stranski poganjki so ro-
dovitni. Na vsaki vrvici pustimo samo nekaj plodov. Vse nerodo-
vitne vrvice odstranimo.

Več let staro melonovo seme je rodovitnejše nego sveže od prejšnjega leta.

Na gnojni gredi pridelujemo melone tako kot kumare.

V južnih krajih, zlasti v Macehoniji, goje tudi vodeno melono, ki jo nazivajo l u b e n i c o. Z njo si gase v vročih poletnih in jesenskih mesecih žejo in jo čislajo mnogo bolj nego melono. Za nas pa je manjšega pomena nego navadna sladkor-
na melona.

VII. P A R A D I Ž N I K I, P A P R I K A, J A J Č E = V E C

V to poglavje spadajo 3 vrtno rastline, katerih plodo-
ve uporabljajo zlasti za začimbe in za dodatek raznim jedilom. Izvrstno uspevajo v našem podnebjju, dasi so vse tri doma iz to-
plejših južnih krajev.

1. P a r a d i ž n i k

Paradižnik je pri nas še vse premalo razširjen in cen-
jen. Uporabljajo ga le v boljših kuhinjah, dočim je po kmetih
še splošno neznan ali pa ga ne cenijo tako, kakor je vredno. Pridelovali bi ga lahko tudi na polju, po vinogradih - povsod,
kjer je dobra zemlja in dovolj sonca.

Za uspešno gojitev paradižnikov priporoča Böttner pet
glavnih točk, in sicer:

- a) sadike je treba pravilno pripraviti,
- b) v pravem času saditi,
- c) v najboljšo, toplo, sončno, zavetno lego in v pri-
merno zemljo,
- č) pravilno obrezovati in privezovati in
- d) zbirati prave vrste.

Seme sejemo do konca marca, najkasneje v začetku aprila na toplo gredo. Le ako nimamo tople grede, izjemoma tudi v za-
bojček, ki ga pokrijemo s steklom in postavimo v toplo sobo. V nekaj dneh skali seme. Takoj moramo poskrbeti, da imajo rast-
line dovolj svetlobe. Ko zadobe prvih par listov, jih presadi-
mo prvič, potem pa še večkrat v vedno večjih razdaljah. Izpo-
četja jih imamo pod steklom, noč in dan, pozneje, ko je topleje,
samo ponoči, proti sredi maja meseca pa pustimo pokrivanje tu-
di ponoči, da se popolnoma utrde. Tako pravilno gojene sadike
so sredi maja 40 - 50 cm visoke in zastavne. Korenine so razvi-
te jako krepko, da drži veliko kepo, ko jih presajamo na stalno
mesto.

Pri nas sade paradižnike vobče prerano, zato jih mnogokrat pomori slana. Pred 10. - 15. majem jih ni varno saditi. V hladnejšem podnebjju jih sade proti koncu maja.

Paradižniku je treba mnogo toplote in najboljše, rahle, sprsteninaste zemlje, posebno mu ugaja kompost iz različne šare iz drvarnic in podobne sestavine, ki ni da bi morala biti že popolnoma preperela. Zložno proti jugu nagnjene gredice so paradižniku zelo ugodne, ker se v takih legah zemlja mnogo bolje segreje nego v ravnini.

Paradižnike sadimo posamezno ož 1 - 1 1/2 m visokih palicah. Še ugodneje pa se razvijajo v vrstah na 1 m visokih brajdah. V prvem primeru jih sadimo na vse strani po 1 m vsaksebi, v vrstah ob špalirju pa so lahko gostejši. Takoj, ko rastlino posadimo, jo privežemo h količu.

Paradižnik raste zelo bohotno. Rodil bi prav malo, ako bi ga prepustili samemu sebi. Zato pa moramo vedno sproti porezati vse prekošteviline poganjke iz korenin in zalistnike tako, da imamo ob količih ali na brajdi iz vsake rastline vedno samo toliko stebel, kolikor smo jih pustili prvotno.

Nekateri vrtnarji goje paradižnike z enim samim stebлом in trde, da dosežejo na ta način najboljše uspehe. Ob brajdah pa vsekakor bolje kaže, da gojimo po 3, 4 vrhe iz posamezne rastline. Vsakokrat, ko izrezujemo zalistnike, privežemo steblo h kolu.

Paradižnik potrebuje jako mnogo vlage v zemlji. Nemara pa vlažnega zraka. N. pr. kumare. Poleti v vročini ga moramo torej prav dobro zalivati. Zato naredimo okrog vsake rastline široki skledi podobno globel, da se voda ne razlija preveč na široko po gredi. Cime ne smemo škropiti. Proti jeseni, ko dorastejo posamezna stebła do vrha palic, odščipnemo še vse vršičke, da se rast ustavi in vse moči uporabijo za razvoj in zoritev plodov. Nikakor pa ne bi bilo pametno, ako bi porezali liste, češ, da pridejo plodovi na sence.

Paradižnikov je silno veliko sort, ki se med seboj razlikujejo po obliki in debelosti plodov, pa tudi po času zoritve in po okusu. Pri nas so najbolj v čisljih sorte z debelimi ploskokroglimi plodovi. Sicer pa se v naših hladnih in mokrotnih krajih obnesejo bolj rane vrste, kakor n. pr. l u k u l l u s. Priporočene so pa posebno še te sorte: Stirling Castle, gdanski eksport, Earlyana in Bonners najboljše.

Tudi paradižniki niso brez boleznii. Najpogosteje jih napada palež, ki ga povzroča neka glivica (Phytophthora infestans) kakor krompir. To bolezen preprečimo, ako pravočasno večkrat škropimo rastline z 1% modro galico.

2. P a p r i k a

To prvotno pravzaprav dišavno rastlino goje in uporablja jo v južnih krajih v ogromnih množinah. Tudi v naših krajih, zlasti v južni Srbiji, posebno pa na Ogrskem je pridelovanje paprike na veliko od nekdanj odomačeno.

Kljub temu, da je paprika še bolj občutljiva nego paradižniki, se da gojiti tudi pri nas v zelo zavetnih in prisojnih legah.

Seme sejemo prav rano spomladi na tople grede ali v lončke. Ko se ni več bati mraza, torej od srede do konca maja meseca, presadimo rastline v primerni legi v najboljše sprsteninasto vrtno zemljo. Razen pletve in okopavanja ne potrebuje nikake druge nege. Strovi so zreli, ko zagorelo pordeče ali porumene. Uporablja jo pa tudi zelene, nezrele plodove.

Paprika je tudi mnogo sort. Pri nas sade tu in tam navadno, jako pekočo ali ostro papriko. Bolj občutljiva pa je sladka paprika, ki ima zelo prijeten sladek okus in prav nič ne peče.

3. J a j č e v e c

Še manj znan nego paradižnik ali paprika, je jajčevce, ker potrebuje še več toplote, da more dozoreti. Sejejo ga januarja ali februarja na toplo gredo, kjer ga potem večkrat presade (pikirajo). Na plano ga presajajo proti koncu maja meseca. Na prav tople zavetne kraje ob kakem zidu. Mesto je poletje suho in vroče, in ako imajo rastline pravo mesto, se tu in tam razvije prav povoljno. Oskrbe ne potrebuje posebne, razen pletve in okopavanja. Ob daljši suši ga je treba tudi zalivati. Plodovi, ki so podobni kurjemu jajcu (odtod ime), so zreli, ko se značilno pobarvajo (modro, črno, rdečkasto, zeleno in belo). Najbolj navadni so temno modre barve.

VIII. R A N I K R O M P I R

Krompir je sicer poljska rastlina, vendar ga sade tudi po vrstovih, zlasti rani krompir. Kakor krompir vobče, tako uspeva tudi rani krompir najbolje v lahki, prejšnje leto ali jeseni pognojeni zemlji. Ker je pridelovanje krompirja splošno znano, bi bilo odveč, ko bi natančneje opisovali gojitve ranega krompirja na vrtu, ker se skoro nič ne razlikuje od gojitve na polju. Pripomniti bi bilo le, da moramo rani krompir saditi nekoliko prej nego pozni. Na Goriškem ga sade že februarja meseca, pri nas pa navadno proti koncu marca ali vsaj v začetku aprila, kakor je pač vreme. Za sajenje so najboljše srednje debeli gomolji. Le v sili lahko sadimo tudi drobnejše gomolje ali celo samo koščke z enim očesom.

Precej hitreje dozori rani krompir, ako ga silimo na ta način, da ga nekmalno 4 - 6 tednov prej, preden ga sadimo. To izvršimo na ta način: semenski krompir (srednje debele, cele gomolje) naložimo gomolj tesno poleg gomolja v plitve posode, n.pr. v lesu na sadje, v rešeta, v plitve zaboje ali na primerne police itd. Vsak gomolj obrnimo tako, da mu je glava (tisti konec, ki ima največ oči) na vrhu, tisti konec pa, ki se je držal korenine (popkov konec) pa spodaj. Tako naložene posode postavimo na kak svetel, suh po hladnem prostor (6 - 8 °C). Krompir začne polagoma kaliti. Toda te kalit niso dolge in bele, kakršne se delajo v temi, ampak kratke, debele in zelenkaste barve. Paziti moramo, da ne postavimo krompirja tik kakoga okna na sonce, to bi mu škodovalo. Ko so kalit dolge 2 - 3 cm in debele kakor lešnik, je krompir goden za saditev. Na dobro pripravljani gredi naredimo jamice kakor navadno za krompir. V vsako jamico previdno položimo in pritismo po 1 nakaljen gomolj tako, da je kalj zgoraj, nato zaspemo.

Krompir denemo na opisani način kalit meseca februarja pa bo v marcu že primerno razvit za saditev. Tak krompir ozeleni 2 - 3 tedne prej kot nekalceni.

Pripomniti bi bilo le še, da je treba rani krompir, zlasti kaljeni, ki kmalu ozeleni, varovati slane in sicer tako, da ga čez noč, ko se bojimo slane, pokrijemo ali pa nekoliko prispemo z rahlo zemljo.

IX. T R A J N A (V E Č L E T N A) Z E L E N J A D

1. B e l u š a l i š p a r g e l j

Pri nas je beluš sicer vsakomur znan, toda molokje ga goje kaj več, dasi bi uspeval povsod, kjer so zanj ugodna tla. Beluš je posebno čislana rana zelenjad, ki je žal poznajo le bolj imoviti sloji. Na mizi preprostega vaščana ali delavca je skoro popolnoma neznana.

Beluš je trajna rastlina, ki ostane mnogo let na istem prostoru. Ob dobri oskrbi rodi 20 ali še več let.

Böttner, znani nemški vrtnarski pisatelj, našteva 8 važnih pravil, po katerih se je treba ravnati, ako hočemo imeti s pridelovanjem povoljne uspehe.

Za uspešno pridelovanje belušev je namreč treba:

1.) prikladne zemlje, najboljša zemlja zanje je lahka peščena. Težka ilovača je zelo neugodna in bi jo morali prej temeljito pripraviti in predelati. Spodnja plast mora propuščati vodo;

2.) Zemlja mora biti dobro obdelana. Preden ga zasajamo, prerigolamo zemljišče 40 - 50 cm globoko. Vrtna zemlja je neprimetno boljše nego novo, doslej neobdelano zemljišče;

3.) zemlja mora biti prav dobro že pred zasajanjem pregnojena in tudi tedaj, ko ga sadimo, je treba gnojiti;

4.) Saditi moramo dobre razvite, krepke enoletne sadike,

5.) zasajene morajo biti v pravih razdaljah. V vrstah jih sade po 40 - 50 cm vsaksebi, vrste pa naj bodo po 120 - 140 cm narazen in v smeri od severa proti jugu.

6.) Negovati jih moramo skrbno. Plevel in razni priidelki med vrstami jih zelo ovirajo v razvoju;

7.) pri rezanju moramo biti zelo previdni, vsako leto je treba o pravem času z rezanjem prenehati;

8.) vse poganjke, ki rastejo potem, ko jih nehamo rezati, moramo posebno skrbno varovati, ker je od njih razvoja zavisen pridelek naslednjega leta.

Kdor zasaja beluše, navadno kupuje sadike. Najboljše so krepke, enoletne. Dvoletne se že težje primejo, 3 letne pa sploh niso za rabo. Sadite se tudi sami lahko vzgojimo. Seme sejemo prav rano spomladi v dobro vrtno zemljo v 3 ali 4 vrstah na navadni gredici. Ako skale pregosto, jih prepulimo tako, da stoje posamezne rastlinice najmanj 5 - 6 cm narazen. Čez leto jih plevemo in okopavamo.

Sadimo jih spomladi. Böttner meni, da je odini pravi čas za to od 1. - 10. aprila. Zemljišče za belušnjak mora biti pripravljeno pa že prejšnjo jesen. Preden sadimo, ga samo gladko poravnamo in razdelimo v vrste. Na mestu, kjer bo pozneje vrsta, izkopljemo 40 cm širok natančno 30 cm globok jarek. Izkopano zemljo nakopičimo med jarki v obliki ploskega nasipa. Potem zastavimo po sredi vsakega jarka ob vrstici v razdoli 40 - 50 cm vsaksebi po 60 cm dolge palice, ki kažejo kam bomo posadili posamezne sadike. Ko je na ta način vse gotovo, začnemo s sajenjem. K vsaki palici vržemo lopato dobre kompostne zemlje, naredimo stožčast kupček in nanj položimo sadiko ter razpeljeno korenino na vse strani v obliki zvezde. Nato jo prisujemo zopet s kompostno zemljo, da je 3 - 4 cm na debelo pokrita. Zemljo pritismo h koreninam.

Tako pustimo sadike prvo leto. Mlada stebelca privezujemo h količem. Jarkov ne smemo zasuti, ker bi sicer rastline ne dobivale dovolj zraka. Po nasipih nasadimo kako vrtno zelenjad. Najbolje se sponaša pritlični fižol. Šele na jesen zaspemo polagoma jarke, pa samo napol, ko smo prej na dnu med posameznimi rastlinami dobro pognojili s preperelim gnojem. Jeseni drugega leta zopet pognojimo vse zemljišče in popolnoma zravnamo jarke. Spomladi 3. leta potegnemo nekoliko zemlje izmed vrst, da nastane primeren nasip po vrstah. V 3. letu začnemo rezati.

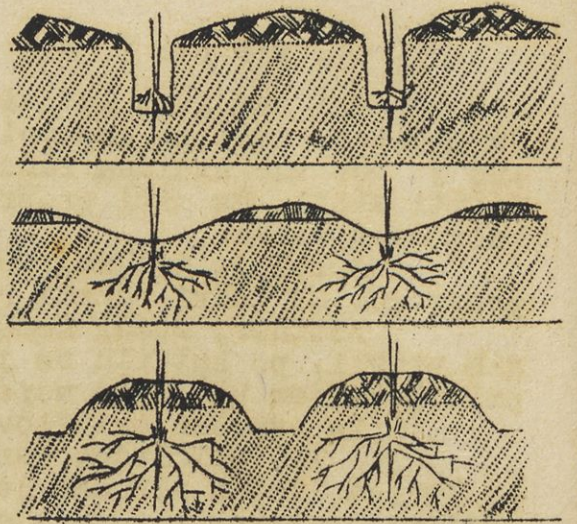
Böttner trdi, da je napačno čakati 4. pomladi, ker zmerno rezanje v 3. letu izpodbudi rastline, da iznova čvrsto poženejo. Pač pa bi bilo nevarno, ko bi rezali preveč ali predolgo. To leto prenehamo z rezanjem že v začetku junija meseca. Od 4. leta dalje imamo popolni pridelek. Z rezanjem prenehamo odslej vsako leto najkasneje o kresu.

Ko nehamo rezati, je treba belušnjak temeljito pognojiti, in sicer takoj poleti, ker takrat potrebuje rastlina hrane, ko raste steblovje in listje. Čim več je ima, tem bolj se razvije zelenje in tem več nakopiči v podzemskih delih sbovi za prihodnje leto. Beluši, ki jih režemo spomladi, nastanejo iz snovi, ki jih je rastlina nakopičila v koreniki že prejšnje leto. Na jesen je dobro gnojiti s kajnitom, ki jim zelo ugaja.

Iz tega opisa je razvidno, da gojimo beluše tako, da jih ni treba pokrivati, kakor so delali včasih. Po vsaki vrsti je tako visok nasip iz zemlje, da je korenika vsaj 30 cm globoko v njej. Ko pogleda sadika iz zemlje, je že najmanj 20 cm dolga in popolnoma bela.

Belušev ne zna vsakdo rezati. Neroden in površen človek naredi lahko v belušnjaku veliko škodo. Ne le, da uniči z nerodnim izpodrezavanjem mlade, prenežne poganjke, ki poganjajo iz korenike in so še globoko v zemlji, ampak rani lahko tudi koreniko, ki začne zaradi tega gniti in naposled pogine. Po takej ravnanju nastanejo presledki, praznine, ki se ne dajo nikdar več zamašiti. Starejša rastlina zaduši namreč brezpogojno vsak mlajši posad. Le prvo in drugo leto je mogoče z uspehom podsajati, ako bi bila tu ali tam slučajno neprirastla kaka sadika.

Za rezanje je dober vsak kuhinjski nož. Ko beluš pokuka z glavico iz zemlje, je čas, da ga odrežemo. V to svrho odgrnemo z roko ali z nožem prav previdno zemljo na eni strani tako globoko, da odkrijemo primerbo dolžino. Potem ga šele odrežemo brez nevarnosti, da bi zadeli koreniko ali mlajši brst, ki ni še dovolj dolg. Nastalo jamico potem zopet lepo zaravnamo. Porezati moramo tudi tanke beluše, sploh vse, kar gleda iz zemlje. Zelo napačno bi bilo, ako bi puščali drobne poganjke, da bi rastle v stebela. S tem bi si pridelek po nepotrebem kratili. Nasprotno pa naj raste vse, ko prenehamo z rezanjem. Vsako jesen porezemo steblovje, ko popolnoma dozori in se posuši, ter ga sežgimo, spomladi pa populimo še ostane štremlje, ker so novim poganjkom za poti. V njih je tudi zalega

Sl. 11. Kako sadimo beluš. Zgoraj 1., v sredi 2., spodaj 3. leto.

beluševega hrošča in beluševe muhe.

Na enem aru - 100 m² - pridelamo na leto 35 - 40 kg belušev, toda le tedaj, ako je zemljišče prikladno.

Belušev je mnogo vrst. Najbolj priporočajo snežnoglavi, ulmski, erfurtski, brunšviški in orjaški beluš.

Beluš ima hude sovražnike. Največ škode mu prizadevata beluševe muha in belušev hrošč, zelenje pa pokončava rja.

Ličinka beluševe muhe vrta po njem do korenike, kjer se zabubi. Ako se je hočemo ubraniti, ne sme do srede junija rasti nobeno steblo, da muha, ki pride maja meseca iz zemlje, nima kam odložiti jajčec.

Belušev hrošč objeda zelenje. Njegova buba prezimi v steblih. Zanesljivo ga uničimo, ako zarana spomladi populimo čez zimo v zemlji ostale suhe štremlje in jih sežgemo. Ako se kljub temu tu ali tam pokaže kak hrošč, ga je treba obrati in uničiti.

Rjo preprečimo, ako škropimo z modro galico.

2. H r e n

Pri nas navadno ne poznajo drugega hrena nego samorasli "divji hren", ki raste kot plevel po vrtovih in njivah. Tak hren ni kaj prida, ker so debelejšje korenine navadno prekratke, daljše pretanke, vrhu tega so pa večkrat tudi prestare, lesene in neokusne. Vse drugačen pa je hren, ako ga pravilno gojijo. Tako dobimo korenine, ki so okoli 30 - 40 cm dolge, debele do 5 cm ter popolnoma ravne in gladke ter mlade in sočne.

Hren najbolje uspeva v debeli ilovnati zemlji, ki je močno pregnojena. Sipka puhlica mu ne ugaja. Hren je sicer trajna rastlina, toda pridelujemo ga enoletno, in sicer iz cm debelih, ravnih, 35 - 40 cm dolgih, gladkih korenin, ki jih je dobiti povsod, kjer raste.

Rano spomladi potaknemo te korenine, ko smo jih prej dobro obdrgnili s krpo, da ne poganjajo preveč stranih korenin, na pripravljeni gredici v vrstah po 40 cm narazen, pa ne navpično, ampak prav plitvo poševno v smeri, kakor tečejo vrste zato, da med vrstami zemljo lahko obdelujemo. Posamezne korenine potaknemo po kakih 10 cm drugo od druge. Tanjši konec, ki bo pognal navpične korenine, pride prilično 10 cm globoko v zemljo, debelejši, ki bo pognal cimo, pa samo dobro 2 cm. Kadar sadimo, mora biti zemlja dovolj vlažna, da se nam poševne luknje, ki jih naredimo s primernim dolgim klinom, sproti ne zasipljejo.

Sl. 12. Pridelovanje hrena.

Čez leto obdelujemo hren kakor drugo zelenjad. Čim bolj marljivo plevemo, in rahljamo zemljo med vrstami, tem bolj se bodo potaknjenci do jeseni zdebili. Razen pletve in okopavanja moramo pa izvršiti še nekaj prav važnega. Ako hočemo, da bodo hrenove korenine prav debele in gladke, ne smemo pustiti, da bi pognali straneške korenine drugje nego samo na koncu. Da to dosežemo, je treba med letom vsako korenino enkrat (julija, avgusta meseca) odgrebsti, nekoliko privzdigniti in s krpo oguliti, zlasti na spodnji strani od glave do tanjšega konca, ki ima največ korenin. Pustimo samo tiste korenine, ki so prav na koncu. Ko smo vse druge odstranili, pritisnemo korenino nazaj v njeno prvotno lego in jo zaspemo.

Konec oktobra meseca je hren dorastel. Tedaj ga porujemo in shranimo v kleti v vlažni prsti.

Pri ruvanju navadno potrgamo navpične korenine. Najbolje je, da jih čez zimo pustimo v zemlji, spomladi pa jih izkopljemo in uporabimo za nov nasad na drugem mestu. Hren je lahko jako nadležen

plevel,, ker vsak najmanjši koček korenine odžene in ozeleni. Zato je treba zemljišče, kjer je rasel, globoko prekopati in strbno odstraniti vse korenine.

3. R a b a r b a r a

Rabarbara je v naših krajih kot zelenjadna rastlina skoro neznana. Le tu in tam naletimo na kako posamezno rastlino, ki jo trpe na vrtu za okras zaradi njenih velikih listov.

Mlade, nežne peclje, ki poganjajo prav rano spomladi, pa lahko uporabljamo kakor sadje za kompot in kot nadev za razna nočnata jedila. Iz njih pridobivamo tudi jako rezek, a prijeten sok. V te svrhe pridelujejo po večjih mestih drugih držav velike množine rabarbare za zelo zaželeno prvo spomladno zelenjad.

Rabarbaro razmnožujemo na ta način, da stare rastline konca septembra meseca, ko jih listje odmrje, razdelimo na več kosov in jih posadimo na globoko prekopano (rigolano), zelo pregnojeno vrtno zemljo v razdalji 1 - 1 1/2 m. Za malo gospodinjstvo zadostjuje nekoliko rastlin, ki ostanejo na svojih mestih 5 - 10 let. Potem pa jih zopet raztrgamo (pomladimo) in presadimo na drugo mesto. Kadar korenine presajamo, moramo gledati, da ima vsaka po nekaj brstov. Sadimo tako globoko, da pridejo brsti najmanj 10 cm pod površino.

Spomladi, ko začne poganjati, zaspemo grme precej visoko z rahlo prstjo, da se listni peclji belijo. Zadostuje tudi, ako poveznemo čez grme primerne zaboje. Ko se pokažejo listi na vrh nasipa, odgrnemo zemljo, da odkrijemo listne peclje precej na globoko. Potem jih lomimo (rezati jih ne smemo!) ter uporabimo. Tako vzgojeni peclji so debeli, nežni, mesnati in jako sočni. Liste odlomimo tako, da se peclj odluči prav pri glavi, iz katere raste, ker je spodnji konec posebno nežen in okusen. Lomimo šele drugo leto potem, ko smo jo posadili.

Dalje nego do kresa jo ne smemo lomiti. Po tudi nasenkrat ne več nego po dva, 3 liste od ene rastline, v presledkih po 10 dni, ker sicer preveč opešča. Po kresu dobro pognojijo rastlino in pustijo, da se neovirano razvijajo. Samo stebila moramo položiti sprosti, ko se pokažejo.

Rabarbara je jako požrešna rastlina; gnoja in moče nima nikdar preveč. Priznani gojitelji rabarbare trdijo, da je med rabarbaramo po vrtovih največ slabih, celo ničvrednih sort, ki so bre okusa, in da bolj zaradi tega nima prave voljave. Kot najboljše sorti pripočajo i z b o l j š a n o kraljico Viktorijo in pa ciklop.

X. D I Š A V N I Z E L I Š Č A

Se nekaj prištevamo dolgo vrsto rastlin, ki jih sicer navadno ne uporabljamo naravnost za hrano, ampak jih pridevamo jedem zgolj s tem namenom, da jim daje poseben vonj ali tudi okus. Poleg soli in nasti je dišavna zelenjad neogibno potrebna začimba mnogoterim jedilom. Nekatero take rastline, kakor n.pr. peteršilj, zeleno, por, drobnjak, česenj itd., smo opisali že v prejšnjih poglavjih pri drugih skupinah, kamor spadajo. V to poglavje smo uvrstili le tista dišavna zelišča, ki jih uporabljamo zgolj zaradi njih posebne vonjave (arone) in ki jih sicer ne moremo dobro uvrstiti med drugo zelenjad.

Največ dišavnih zelišč spada med trajnice, ki strpe mnogo let na enem mestu in ki ne zahtevajo posebne lege. Treba jih je le po potrebi gojiti in obdelovati, da jih ne zaduši plevel. Nekaj je pa seveda tudi enoletnih in dvoletnih, ki jih sejemo vsako leto iznova.

Pri teh rastlinah smo pridejali slovenskemu tudi latinsko botanično ime. To je vsako z namenom preprečeno.

1. Enoletna in dvoletna dišavna

Majaron

a) **Majaron** (*Origanum majorana*). Enoletni majaron je najbolj razširjen in najboljši. Sejemo ga zarana v toplo gredo prav na redlo. Semena ni treba pokrivati z zemljo, ker je jako drobno. V prav dobri, rahli zemlji in v topli legi sili tudi na planem. Rastlinice presadimo maja meseca po 25 cm narazen. Proti jeseni, preden začne cvesti, ga porevemo, zvežemo v šopke in posušimo v senci. Potem ga navadno z robe in shranijo v vrečicah (majaronove plevice). Pri nas ga uporabljajo posebno za klobase.

b) **Koper** (*Anethum graveolens*). - Koper je znana dišavna rastlina, ki jo vidimo povsod po vrtovih.

Če dozori le ena sama koprova rastlina na vrtu, se razseje sam od sebe tako, da postane lahko prav nadležen plevel. Navadno pa porežemo stebela in svetne kobule, še preden dozore. To zelenje uporabimo pri konzerviranju kumar. Tudi mlade liste pridevamo raznim jedilom.

V belu nja jih (špargeljnjah) radi puščajo kako betev, da dozori in se razseje za drugo leto.

c) **Korijander** (*Coriandrum sativum*). - Tu in tam navadno po vrtovih tudi na sicer manj znano dišavno zelišče, ki ga uporabljajo po nekod na primes k solati ali k juhi. Kumeni in jancežu podobno seme devajo v kruh.

Korijander je treba sejati vsako leto prav rano spomladi. Uporabljamo ga lahko tudi namesto kopra.

d) **Šatraj** ali **šatrajka** (*Saturea hortensis*). - Šatraj pozna pri nas menda vsaka gospodinja, ker ga rade pridevajo bučvini, ponekod tudi zelenemu fižolu. V boljših kuhinjah ga uporabljajo za omako in juhe.

Navadno se zaseje sam. Če pa ga hočemo gojiti, sejemo seme prav zarana spomladi in rastline posadimo na kako rabato. Vrtnarji razlikujejo dve vrsti, poletni in zimski šatraj. Med obema pa ni na videz nobene razlike.

Če šatraj doraste, ga porežejo, povežejo v snopiče in v senci posuše, kot majaron.

e) **Krebuljica** (*Anthriscus cerifolium*). - To je na videz bodrastemu peteršilju podobno zelišče pri nas splošno ni v navadi, dasi ga nekateri kot dodatek k juhi zelo hvalijo. Sejejo ga na bolj mrzle, sončne prostore. Ker šine takoj v cvet, ga je treba večkrat na leto sejati, ako hočemo imeti vedno sočne liste za dodatek v juho. Tudi si pomagajo na ta način, da porežejo stebelca, preden se razvije cvet.

2. Dvoletna in trajna dišavna zelišča

a) **Kumena** (*Carum carvi*). - Pri nas raste kumena divj po suhih travnikih. Drugod jo goje po navadi po vrtovih in njivah, ker seme lahko prodajo vsako množino.

Seme sejemo jeseni ali prav rano spomladi. Rastline je treba pletiti in okopavati. Na jesen pokosimo cimo. Drugo leto gre v cvet. Ko kumena dozori, jo požnjemo, povežemo v snope in obesimo na sušno podstrešino, da pozori. Potem jo olatimo in seme pročistimo. Ker je kumina doberci, se navadno zaseje sam.

b) **J a n e ž** (*Pimpinella anisum*). - Janež je pri nas splošno znan. Tudi lekarnarji in v tvornicah za likerje ga uporabljajo. Peči in slaščičarji ga devajo v pecivo. Prideluje se prav tako kakor kumena.

c) **K o p r c** ali sladki janež (*Phoeniculum vulgare*). - Koprc je kopru zelo podoben in ga tudi uporabljamo v iste svrhe. Pravijo, da je celo boljvi od onega. Zraste do 2 m visoko in ima temnozeleno, ozko zrezljane liste in podolgovate seme. Sejejo ga jeseni ali pa na pomlad marca meseca. Vsaka rastlina naj ima vsaj 10 cm prostora. Seme zori avgusta do septembra meseca.

d) **P e h t r a n** (*Artemisia dracunculus*). - To zelišče je pri nas splošno znano. Vsaj pehtranove žuželke je menda že vsakdo jedel. Drugod ga dodevajo solati, pa tudi pri konzerviranju kumar ga uporabljajo. Nemci ga namakajo v octu, da dobi ocet prijeten vonj. Sploh je pehtran po drugih krajih še bolj nego pri nas posebno priljubljeno dišavno zelišče.

Pehtran razmnožujemo s korenkami, ki jih dobimo, ako raztrgamo starejše grme. Prine se jako rad, ako ga posadimo zarana spomladi. Če tisto leto se razkošati v velik grm. Na istem mestu raste lahko več let. Posebno mu ugaja močna, pregnojena zemlja v topli legi. Druge nege ne potrebuje, nego da ga večkrat oplevemo. Gudno je to, da rastline, vzgojene iz semena, nimajo nikakega vonja in tolej niso za rabo. Jeseni porežemo suho zelenje in vržemo po rastlinah nekoliko starega gnoja.

e) **V r t n a k a d u l j a** ali **š a j b e l j** (*Salvia officinalis*). - Kaduljo najdemo na vsakem vrtu in je našim gospodinjstvom tako znana, da lahko pogrešajo vsak opis. V sončnem kotičku raste leta in leta brez vsake oskrbe in vedno potrpežljivo poganja nove vršičke, da se naposled razraste v velike grme. Razmnožujemo jo s semenom ali pa na ta način, da spomladi večje grme s koreninami vred raztrgamo na mnogo manjših in jih presadimo. En grmič zadostuje za vsako gospodinjstvo.

f) **R o ž m a r i n** (*Rosmarinus officinalis*). - Ta rastlina je pri nas znana le bolj kot skromna, vedno zelena lončnica. V kuhinji jo malo uporabljajo. Po drugih krajih jo devajo pa v razna jedila, zlasti k divjačinu. Rožmarin razmnožujemo navadno s potrdnjenci, večje grme pa lahko raztrgamo v manjše kose. Tudi s semenom ga razmnožujemo.

g) **T i m i j a n** ali **t i m o s** (*Thimus vulgaris*). - Znano dišavno zelišče, ki ga uporabljamo v kuhinji pri raznih omakah. Gojimo ga lahko za obrobek ob gredicah, ker traja mnogo let. Jako je skromen in uspeva tudi na suhih mestih. Razmnožujemo ga s semenom ali pa raztrgamo starejše rastline.

h) **š p a j k a** (*Lavendula spica* in *L. vera*). - Špajko največkrat uporabljamo za dišavo raznih esenc in olja. Gospodinje jo devajo tudi med obleko. Gojimo jo prav tako kakor kaduljo. Grmiček špajke naj bi bil na vsakem vrtu.

i) **M e t a** (*Mentha piperita* in *M. crispata*). - Met imamo mnogo vrst. Skoro na vsakem vrtu raste v kakem kotu poprova in kodrasta meta. Našim gospodinjstvom je znan tudi polaj, ki ga uporabljajo za razna zdravila.

Teh zelišč nihče ne goji pri nas nalašč, ker se navadno razmnožujejo sama, ko so že naseljena.

j) **M e l i s a** (*Melissa officinalis*). Tudi melisa je navaden gost po naših vrtovih, dasi jo malokdo čišla. Radi jo imajo pa čebelarji, ker njen prijetni volnj jako prija čebelam. Včasih so jo

rabili tudi slaščičarji. Kjer se naseli, ostane leta in leta in se razrašča na vse strani.

k) V r t n a i n v i n s k a r u t i c a (Ruta graveolens). Trajna zelišča, ki jih devajo v žganje. Včasih so jo uporabljali tudi za zdravila. Gojimo jo kakor kaduljo. Razmnožujemo jo z delitvijo. Rutico je treba večkrat obrezati, da poganja vedno sveže omladje.

l) P e l i n (Artemisia Absinthium). -- Pelin pozna vsakdo. Včasih se tako razplodi po vrtu, da je nadležen plevel. Uporabljajo ga za zdravilo. Devajo ga tudi med žganje (absint) in spomladi med vino (pelinovec).

Po vrtovih naletimo ponekod na luštrek. Mlade liste devajo med vino in tudi kot pridevek v juho. Uporabljali so ga tudi za razna zdravila.

K dišavnim zeliščem spadajo tudi še tele rastline: bosiljek ali bosilje, portulak, boraga ali lisičina, kapora, žeffan, vrtna kreša. Le sem bi spadala tudi gorčica, ženof.

XI. K A K O S P R A V L J A M O Z E L E N J A D Č E Z Z I M O

Največ vrtno zelenjadi porabimo v poletnem in jesenskem času naravnost z vrta. Toda mnogo jo potrebujemo tudi pozimi, ko je vrt pod snegom, in spomladi, ko ga šele obdelujemo. Za to dobo, ki traja povprečno od srede novembra pa do konca aprila meseca, torej skoraj celega pol leta, nam nudi vrt jako malo. Zato pa moramo znati poleti in jeseni pridelano zelenjad shraniti za zimske mesece, in sicer kolikor moči prirodno svežo. Nekatera zelenjad se sploh ne da shraniti na noben način (glavnata solata), drugo shranjujejo vkuhanu ali v raznih ohranjujočih snoveh (vkuhan grah, zelen fižol, kumare v octu itd.). Kljub temu pa je še precej zelenjadi, ki se da kar z vrta prav dobro shraniti za zimo brez posebnih pripomočkov, zlasti velja to za kapusnice, korenasto zelenjad in endivijo.

V toplejšem podnebnju je delo seveda lažje in uspešnejše, nasprotno pa tem težje, čim mraznejša in čim dolgotrajnejša se nam obeta zima. Pred vsem je treba pomeniti, da je za shranjevanje primerna samo dorasla, popolnoma razvita zelenjad. Le karfijole lahko hranimo še negodno. Dalje je posebno važno, da s shranjevanjem odlašamo čim dalje mogoče. Pred začetkom novembra meseca bi v našem podnebnju ne smeli spravljati zelenjadi v shrambe. Pa še novembra je treba čakati čim dalje tem bolje, kakršno je baš vreme. Za neprehudo slano se nekatere rastline ne zmenijo mnogo.

Ključno je silno važno, da spravljamo zelenjad ob suhem vremenu, najbolje v burji, ki presuši vse nadzemeljske dele pa tudi zemljo, da se pri izkopavanju rada osiplje od korenin. V deževju in snegu spravljena zelenjad, zlasti bolj občutljiva, za gnilobo dovzetna plemena (endivija) so kaj malo trpežna, zlasti ako prezimovališča ne moremo zračiti.

Za spravljanje namenjeno zelenjad je treba primerno pripraviti. Korenju, peteršilju, zeleni, pesi itd. potrgamo cimo. Srce mora ostati celo. Repo pa obrežemo tako, da površno posnamemo tudi srce. Zelju, ohrovtu itd. otrebimo zunanje liste, zlasti če so suhi, nagnili ali objedeni. Prav tako otrebimo endivijo.

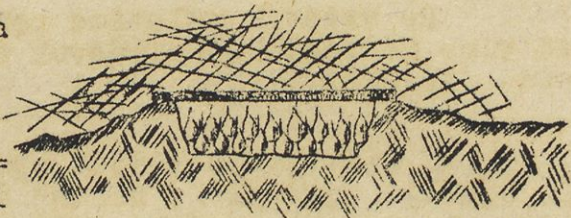
Ako spravljamo zelje, ohrovt, polerabe itd. zunaj na vrtu v zakope ali v izpraznjeno toplo gredo, jih populimo in s koreninami vred postavimo v dotična prezimovališča. Kadar pa nameravamo

zelje spraviti na kupe ali obesiti pod strop, tedaj ga posekamo.

Semenske rastline je treba prav skrbno odbrati, populiti in v kakih zabojčkih posebe shraniti čez zimo.

Zelenjad spravljamo na razne načine. Nekaj imamo zelenjadi ki je zelo neobčutljiva, tako da jo lahko puščamo čez zimo na planem. Por, peteršilj, črni koren, hren, pa tudi korenje, rožnati in ko-
drasti kapus, špināča in motovilec so čez zimo lahko kar na gredah. Če zima ni prav prehuda in če je le količkaj snega, se ni bati ško-
de. Nerodno je le to, da ob hudem mrazu in velikem snegu težko pri-
demo do nje. Zato pa tudi te zelenjadi vsaj nekaj spravimo pod stre-
ho ali vsaj v primerne zakope na vrtu.

Zakopi so plitve jame ali jarki na suhem prostoru, kjer sproti odteka voda. Rastline, ki jih nameravamo na ta način spraviti čez zimo, porujemo in v vrstah tesno drugo poleg druge prispemo z zemljo, da ostanejo nadze-
meljski deli zunaj. Ko pritisne hujši mraz, vržemo po njih nekoliko listja, slane ali kako drugo primerno odejo.

Sl. 12a. Zakop z zeljnatiimi glāvami.

V zimah, ko ni snega in jako zmrzuje, moramo seveda skrbeti za toplejšo odejo.

Še boljše probije zimo zelenjad, ako jo na osipani način spravimo v 40 - 50 cm globoke jame, ki jih, ko so napolnjene, pokri-
jamo z deskami in odenemo s slamo. Ob robu jame naredimo okrog in okrog nasip iz zemlje, da odpeljemo dežnico, ki bi sicer tiščala v jamo. Najlepše prezimi zelenjad na peščenih tleh, kjer sproti odteka vsa vlaga.

Prav ugodno prezinovališče je dalje izpraznjena topla greda, kamor vložimo in s prstjo prispemo bolj občutljivo zelenjad (endi-
vijo, karfijole). Ob ugodnem vremenu moramo zračiti.

Nekaj zelenjadi pa moramo vsekakor spraviti v klet, in si-
cer vsaj toliko, kolikor je potrebujemo decembra in januarja meseca, da nam ob najhujši zimi ni treba sproti hoditi ponjo v vrtna prezinovališča. Za prezimovanje zelenjadi je primeren vsak pritlični ali podzemski prostor, kjer ne zmrzuje in kjer ni prevlažno.

Korenasto zelenjad, karfijole, zelje, por in endivijo pri-
spemo v vlažen pesek ali v drobno prst, ki jo moramo pa vsako leto premeniti.

Zelnate glave in karfijole obešajo po nekod v kletih pod strop, kjer se prav dobro ohranijo po več mesecev. Spravljajo jih tudi na kupe v prazne sobe in v druge prostore, kjer ne zmrzuje.

Vsa prezinovališča je treba ob toplen, suhem vremenu dobro zračiti, ob mrazu pa tesno zapirati. Ob dnevih, ko zračimo, tudi osnažimo zelenjad, t.j. oberemo nasehle, nagnile ali gnile liste in sploh odstranimo vse, kar bi utegnilo širiti gnilobo. To velja zlasti za endivijo, ki je najbolj nagnjena h gnilobi.

Za vsakdanjo uporabo naj si gospodinja posadi nekaj peter-
šilja, zelene in drobnjaka v zabojček, ki ga postavi na svetel pros-
tor v kuhinji. Imela bo tako vso zimo najpotrebnejše kuhinjsko ze-
lenje pri rokah.

C. K A K O V R T K R A S I M O

1. S p l o š n a p o j a s n i l a

Vrt pri hiši ima predvsem praktični pomen. Zato je navadno večina prostora odločena za pridelovanje tistih rastlin, ki jih potrebujemo za vsakdanjo hrano. Poleg tega je pa po vsem svetu pri kulturnih narodih udomačena od pradavnih časov lepa navada, da gojimo po vrtovih poleg koristnih rastlin tudi take, od katerih nimamo gmotnega haska, ampak idealen užitek, ker nas razveseljujejo, kadarholi stopimo na vrt. Še več! Lepotično rastlinje, ki ga gojimo na ograjenem prostoru poleg ali okrog hiše, izpreminja ta prostor tako, da mu šele potem pristoji ime vrt v pravem pomenu besede.

Iko govorimo o vrtu, navadno ne mislimo na lepo zelenjad, ampak na celotno uredbo, zlasti pa na tiste lepotične rastline, s katerimi je vrt okrašen in ki mu dajejo poseben značaj in neko posebno mišnost. Malo je ljudi, ki bi ne marali cvetja, mnogo jih je pa, ki ga ljubijo bolj nego pesem ali ubrano godbo ali katerokoli umetnino in zabavo. In to je umljivo, saj smo vsi otroci narave. Čudno bi bilo, ko ne bi imeli srca za te najnežnejše naravne biserre, ki tako blagodejno in pa trajno vplivajo na naša čutila in sploh na vse naše čustvovanje.

Vrta pri hiši - pa naj bo še tako majhen in skromen - si ne moremo misliti brez cvetja, brez lepotičnega zelenja. In čim okusneje je urejeno in razpostavljeno to cvetje in zelenje, čim bolj ubrano in primerno, se vrsti drugo poleg drugega, tem več najblažjega užitka nam nudi vrt in tem ugodneje vpliva tudi na sosesčino in na zunanjega gledalca.

Vrt krasimo z lepotičnimi rastlinjem, ki ga lahko delimo na dve glavni skupini.

V prvi skupini so vse tiste neštete enoletne, dvoletne in večletne zelnote rastline, ki jih gojimo zaradi njih lepega cvetja, lepih listov ali prijetnega vonja. Vzgajati jih moramo vsako leto iznova. Nekatere zrastejo same iz korenin, čebul, gomoljev, ki prežive zimo v zemlji ali pa v zavetju naših shramb.

V drugo skupino spadajo vse one mnogobrojne lesnate rastline v obliki grmov, drevesec in dreves, ki ali lepo cveto, ali pa imajo posebno okrasno veljavo zaradi lepe vnanjosti in rasti, zaradi posebnih listov, zaradi redkosti in nenavadne oblike in zaradi drugih posebnosti. Vse to v drugo skupino spadajoče lepotične rastlinje raste mnogo let na svojem mestu. Iz večine je za mraz neobčutljivo. Le nekaj je takega, ki ga moramo čez zimo zavarovati (n.pr. nekatere rože).

Nikakor pa bi ne zadostovalo za okras vrta, ko bi imeli še toliko najlepšega lepotičnega rastlinja, ko bi ga ne znali razpostaviti in razporediti po vrtu tako, da bi prišla vsaka rastlina zase do prave veljave in da bi tudi skupno med seboj in s svojo bližnjo okolico bile estetičnim načelom primerna, ubrana celota. Vešča roka z najskromnejšimi sredstvi lahko doseže večji uspeh nego neuk človek z najdragocenejšimi okraski.

Daleč bi presegalo smoter te knjižice, ako bi hoteli podati obširna vrtnarska navodila, kako je urejati večje lepotične nasade. To je bolj stvar vrtnarskih arhitektov, ki morajo znati zasajati posebne lepotične vrtove in parke. Za naše preproste razmere bo zadostovalo, ako opozorimo le na nekatera glavna in bistvena načela, po katerih je zasajati in negovati lepotično rastlinje po naših domačih vrtovih.

1. Vse okrasne rastline na domačem vrtu naj imajo svoje posebne prostore in naj se nikdar ne mešajo bar tako med zelenjad. Že tolikrat omenjene obrobne gredice ob koncu gred, ob hišnih stenah, ob ograjah in drugih primernih mestih ob vrtnih potih so prostori za poletne cvetice, za trajnice, rože in drugo nizko okrasno rastlinje. Lepotično grmovje in drevje spada na trate in na take prostore, kjer hočemo kaj prikriti. Večja lepotična drevesa bodisi listnata ali iglasta sadimo posamez ali tudi v skupine na prikladna mesta tako, da delajo slikovit vtis, nikdar pa ne v vrste. Plezalke, ovijalke, vzpenjalke spadajo k poslopjem, kjer naj zakrivajo gole stene in odevajo mrtvo zidovje v živo in pestro zelenje.

2. Kjer naj raste v družbi mnogovrstno okrasno rastlinje, ga moramo vedno pravilno razvrstiti po velikosti, in kolikor se da, tudi po barvah. Ob tistem robu rabate, ki meji na pot, sadimo rastline, ki ostanejo nizke, za njimi pa večje s prikladnimi barvami itd.

Po tem načrtu se moramo ravnati tudi pri zasajanju lepotičnih grmov: v ozadju največje, spredaj najmanjše.

3. Preden posadimo kako rastlino, se moramo vedno vprašati, kakšna lega ji je najprikladnejša. Največ okrasnih rastlin hoče imeti odprto, sončno lego. Precej je pa takih, ki tudi še uspevajo v napol senčnem kraju, nekaj jih je pa, ki hočejo imeti popolno senco.

4. Ne zasajajmo pregosto! To je največja napaka naših ljubiteljev vrtov. Ko sadimo, moramo vedeti, kako obsežna bo rastlina, kadar se popolnoma razraste. Po tej obsežnosti uravnajmo razdaljo, ne pa po obsežnosti sadik. To velja tudi za lepotično grmovje in drevje.

5. Izbirajmo rastline in zasajajmo cvetlične gredice tako, da bomo imeli cvetje na vrtu od rane spomladi do pozne jeseni! Navadno je dovolj poskrbljeno za pozno poletno in jesensko cvetje, spomladaj so pa naši vrtovi dva, tri mesece skoro brez cvetja.

6. Preskrbimo našim cveticam najboljše, pregnojeno sprsteinasto vrtno zemljo, marljivo jih plevemo in okopavajmo, posebno ne pozabimo, da jih ob suši zalivamo s prestano vodo. Nekatero je treba tudi privezovati na primerno oporo, da jih ne polomi veter. Pri ovijalkah in vzpenjalkah pazimo, da se vzpenjajo ali ovijajo onod, koder mi hočemo. Lepotično grmičje je treba tudi vsako pomlad obrezovati in trebiti.

7. Napačna je misel, češ, da okrasimo vrt tem lepše, čim več različnih rastlin gojimo na njem. Nasprotno. Mnogo lepši dosežemo učinek, ako izberemo le malo plemen in sort, a posamezne sorte večje število, da z njimi lahko zasadimo razmeroma obširnejše ploskve. Prav tako je vtis mnogo ugodnejši, ako imamo večje skupine z enotnimi barvani, nego da ponešamo med seboj vse mogoče barve tako, da posamezna nima nikjer prave veljave.

Sicer moramo pa pripomniti, da je cvetlično vrtnarstvo unetnost. Čim bolj ima kdo razvit šut za lepoto, tem lepše uspehe doseže tudi v tem poslu. In pa nekoliko zanimanja ter znanja o različni in sorti cvetic je treba. Ob vsaki priliki si oglejmo lepe nasade, in si zapomnimo zlasti način, kako so rastline razpostavljene. Od tega je največ zavisno.

8. Končno pa še nekaj! Pregovor pravi: Iz nič ni nič. To velja tudi tukaj. Ako hočemo imeti lepo okrašen vrt, je vsekakor treba nekaj žrtvovati za semena, rastline, za čebulice, za gonolje, za gnoj, orodje itd. Samo pametno je treba izbirati. Zlasti pri izbiri semen in rastlin je treba največje previdnosti. Ceniki so zapeljivi. Tam je vse lepo, vse gladko, v resnici je pa marsikaj drugače. Naročajte samo semena takih rastlin, ki jih poznate, ali ki so vam priporočene, ki jih je razmeroma lahko vzgajati in nego-

vati, ki zamisljivo uspevajo v vašem podnebju brez posebne střežbe, katere jim ne morete nuditi.

Še previdnejši moramo biti pri naročanju rastlin, ker so še dražje. Kdor hoče imeti vse, ima končno prav malo veselja in užitka. Domači vrt ni botanični vrt.

II. OKRASNO RASTLINJE

V naslednjih vrsticah so našteje glavne skupine okrasnih rastlin, in sicer le tista plemena, ki hodijo osobito za naše namene v poštev. Ozirali smo se pri tej izbiri zlasti na plemena, ki se dajo razmeroma lahko gojiti tudi brez posebnih vrtnarskih pripomočkov, celo brez tople grede. Za lažje določanje smo jim pridojali v oklepaju botaniška (latinska) imena.

Izmed nešteti sort so omenjene le posamezne najboljše in najlepše.

1. Enoletne ali polletne cvetice

vzgojamo vsako leto iz semena. Nekaj malega jih je, ki jih sejemo kar naravnost na stalno mesto, kjer ostanejo vse leto in jih skoraj nikdar ne presajamo. Priporočene so naslednje:

Kapucinke (*Propaeolum*). Sejemo jih v začetku maja meseca. Za obrobek.

Reseda (*Reseda odorata*). Sejemo jo v začetku aprila meseca za obrobek.

Dišča grašica ali grahor (*Lathyrus odoratus*). Sejemo ga aprila meseca kot vzpenjalko ob ogradah in špalirjih.

Ostronik (*Delphinium*) zraste do 1 m visoko. Sejemo ga že jeseni ali rano spomladi, za ozadje, na cvetličnih gredicah.

Semkaj spadajo še: iberis, vrtni mak, turščak ali retlak za obrobek na suhih vročih, peščenih mestih.

Mnogo več pa je enoletnih cvetic, ki niso tako skromne kakor našteje. Treba jih je sejati navadno prav rano na pomlad na posebne sejalnice, navadno na gnojne grede. Za silo jih sejejo v lončke, zabojčke in podobne posode, ki stoje v toplih prostorih (sobah). Do maja meseca se tako okrepe in razrastejo, da jih lahko presadimo na stalno mesto, ko se ni več bati slane. Nekatere je treba prej večkrat pikirati. Kdor ima malo prostora, naj se ne ukvarja s setvijo in z vzgojo teh cvetic, kupi naj si raje potrebnih sadik pri bližnjem vrtnarju. Posebno priporočene so naslednje:

Lobelija (*Lobelia erinus*) je krasna, močro cvetoča rastlina pritlične rasti. Sejemo jo že februarja meseca na tople grede. Potem je treba po več rastlinic skupaj presaditi, da nastanejo gosti grmiči. Na plano jo sadimo šele maja meseca po 10 cm vsak sebi. Priporočeni sorti: perle, cesar Viljem.

Petunija (*Petunia hybrida*) je dobiti v najrazličnejših barvah z enojnim in z ribatim, pitanim cvetom. Gojimo jo kakor druge poletne cvetice v vseh barvah, velikostih in s cvetjem različnih oblik. Enojnocvetne so najnavadnejše. Zelo nebe so petunije z gibatim cvetom in z razčesanim cvetnim vencem, to so: P. hybr., grandiflora superbissima, P.h. fimbriata, P.h. nana compacta in druge.

Breskvice ali balzamine (*Impatiens balsamina*) je pri nas splošno znana poletna cvetlica z rožnatim enojnim in ribatim cvetjem. So pa tudi raznih drugih barv. Pred sredo maja meseca je ne smemo saditi na plano, ker je zelo občutljiva.

Astere goje neštete sorte, ki se razlikujejo po asti, velikosti, po obliki in barvi cvetov. Najvišje zrastejo ameriške

grmičaste (do 70 cm), nekoliko nižje so orjaške repatice (40-50cm), repatice (35-40cm), triumf (25cm), pritlične (20cm) in še mnogo drugih. Na topli gredi, pa tudi v sobi jih prav lahko vzgojimo iz semena. Dokler so majhne, jih moramo previdno zalivati, ker rade gnijejo, zlasti če nimajo dovolj zraka.

V e l i k i o d o l i n a l i z a j è k i (*Antirrhinum majus*) je krasna in pridna poletna cvetlica. Posebno ljubke so nizke sorte A. majus nanum, ki so v vseh barvah.

N e p o s t a r n i k (*Ageratum mexicanum*) z modrimi glavici vidimo povsod po vrtovih za obrobek, ali pa tudi po celih gredicah. Cvet se obnavlja do pozne jeseni. Zelo lepa je nizka sorta, m. nanum.

S p o r i š a l i ž e l e z n j a k (*Verbena hybrida*) je v vseh barvah. Največkrat vidimo rdeče, rožnate in bele. Navadno ga sejejo. Razmnožujemo ga pa tudi s potaknjenci. Semensčake je treba piskirati. Sploh je vzgoja nekoliko težavnejša. Ob robu rabat se kaj lepo poda, zlasti ker cveto, dokler ga ne popari slana.

V. h. gigantea in grandiflora so bolj plazeče rasti, V. h. compacta dela pa goste grmiče.

T a g e t e s (*Tagetes patula*) vidimo povsod po vrtovih, ker ga je prav lahko vzgojiti. Vonja nima sicer prijetnega, ker pa cvete neumorno, ga imamo kljub temu radi. Visoke sorte se lepo podajo v večjih skupinah, nizke pa kot obrobek. Lepa nizka sorta je T. p. nana striata Fl. pl.

C i n j a (*Zinnia elegans*) je tudi vsakomur znana in priljubljena poletna cvetlica, ki je ni težko vzgojiti iz semena. Največje sorte so posebno lepe v rasti in v barvah cvetja. Gojimo jo v raznih velikostih in barvah. V večjih skupinah razvrščena po velikosti je prav lepa. Cvete neprestano do pozne jeseni.

Visoke sorte: Z. e. grandiflora robusta plenissima, srednjevisoke: Z. e. pumila Fl. pl. vse v raznih barvah.

M o l c i a l i s u h e r o x e (*Helychrisum monstrosum*) so posebne cvetice, katerih cvetni listi ne zvenejo, ne izgube barve in ne odpadejo, ampak nekako otrde kakor slama. Take porežejo in uporabljajo za vaze pozimi, ko ni drugega cvetja. Molce lahko sejemo tudi na stalnem mestu.

Š e b o j i a l i f a j g e l j n i (*Mathiola annua*) so posebno priljubljene poletne cvetice in tudi pri nas povsod znane. Tu omenjamo samo poletne šeboje, ki jih sejemo rano spomladi na tople grede ali v lončke. Previdno zalivanje in zračenje sta glavna pogoja za dober uspeh. V začetku maja meseca jih sadimo na stalno mesto. Najlepši so šeboji z gibatim cvetjem. Erfurtski poletni, piramidasti in mnogo drugih raznih barvah. Tudi v lončkih lepo cveto.

P o l e t n a p l a m e n i c a (*Phlox Drummondii*) je jako pridna za cvetlične gredice. Vzgojiti jo je lahko iz semena, cvete dolgo, ako jo obrezujemo. Zelo lepa je nizka Ph. d. nana compacta grandiflora, ki je raznih barv.

Senkaj spada tudi poletni nagelj ali kitajski nagelj (*Dianthus chinensis*), ki ga gojimo prav tako kakor druge poletne cvetice. Je v vseh barvah in razne velikosti. Lepe sorte so: D. Chinensis Fl. pl., D. Heddwigi, D. laciniatus i. dr.

G a j l a r d i j a (*Gaillardia picta*) je zelo pridna cvetlica za rabate. Vzgojiti jo je prav lahko iz semena na topli gredi ali v lončkih. Setev se začne lahko aprila meseca. Presajamo jo maja meseca.

Lahko bi našteteli še dolgo vrsto poletnih cvetic, toda za naše potrebe je dovolj omenjenih. Za marsikoga bo že iz teh izbira težka. Pomisliti je pa tudi, da imamo še mnogo lepoticnih rastlin,

ki ne spadajo v to poglavje, ki pa so morebiti še lepše in hvalnejše in jih torej tudi ne smemo prezreti. Najprej naj omenimo še dve, tri, ki jih gojimo po vrtovih zaradi lepših, velikih listov in zaradi posebne, nenavadne oblike.

K l o š š e v e c ali **r i c i n u s** (*Ricinus sanguineus*) sade po tratah kot posamnico. Ako mu damo dobro podlago (mного konjskega gnoja), se razvije v jako lepo, veliko rastlino, ki spominja na rastlinstvo vročih krajev (tropsko rastlinstvo). Prav tako sade po večjih vrtovih orjaški tobak (*Nicotiana colossea*). Semkaj spada tudi *Perilla nancinensis*, ki se zelo rada sama zaseje, ako smo jo kdaj dobili na vrt, in pa *Pyrethrum anuum*. Obe sta jako pripravi za obrobek večjih cvetličnih gredic.

2. D v o l e t n e c v e t l i c e

V to skupino spadajo nekatere znane trde cvetice, ki jih sejemo poletni. Do jeseni se razvijejo, a navadno ne cveto. Cez zimo ostanejo na svojem mestu. Na spomlad pa, ko se nekoliko ogreje, se razvijejo dalje in cveto. Namenjene so posebno za spomladni okras naših vrtov do tiste dobe, ko začne cveteti poletne cvetice. Vobče cveto le nekaj tednov, vendar pa so zelo hvaležne, ker baš v tisti dobi (april maj) primanjkuje cvetja po vrtovih. Posebno znane in priljubljene so naslednje:

M a š e h e ali **s i r o t i c e** (*Viola tricolor maxima*) sejemo avgusta meseca na senčno gredico. Paziti je, da se zemlja nikdar ne presuši, ko kale. Takoj, ko naredo prve liste, jih pikiramo, pozneje še enkrat. Na gredico, kjer bodo spomladi cvetele, jih presadimo oktobra ali pa tudi marca meseca. Za obrobek ali cvetlične grede.

Sorte: orjaške, Trimardeau v vseh barvah, V, *tricolor maxima* hsemalis, posebno lepe in rano cvetoče. Pariške mačeha.

P o t o š n i c e (*Myosotis alpestris*) gojimo prilično tako kakor mačeha. V večjih skupinah učinkujejo posebno lepo. Cvet traja kratko dobo.

Z v o n č n i c e (*Campanula medium*) sejemo že maja meseca, cveto pa junija naslednjega leta. Vzgojimo jih tako kakor prejšnji dve. Na grede, kjer naj cveto, jih sadimo konec avgusta meseca, po 40 cm vsaksebi.

Z l a t i š e b o j je znana, lepo dehteča cvetica, ki jo sejemo maja meseca. Ko precej odraste, jo presadimo na grede. Cez zimo jo je treba nekoliko zavarovati z listjem, ki ga denemo med rastline, ali pa je presadimo v lončke in jih postavimo v kako hladno shrambo. Cvete rano spomladi. Presajati se da tudi spomladi brez škode. Sorti: visoki in grmičasti šeboj z gibatim cvetom v raznih barvah. Lep je tudi šeboj z enojnim cvetom.

T u r š k i n a g e l j (*Dianthus barbatus*) vzgajamo kakor šeboj, za zimo je popolnoma neobčutljiv.

R o ž a s t i s l e z (*Malva rosea*) vidimo mnogokrat po kmetih. Sejati ga moramo spomladi. Maja ali junija meseca ga presadimo na odločeno, zelo dobro pregnojeno mesto. Cvete drugo leto.

M a r j e t i c e (*Bellis perennis*). Krasni so velikocvetne, gibate sorte. Naštete in še nekatere druge dvoletne cvetice cveto samo enkrat. Ko odcveto, jih navadno zavržemo in prostor porabimo za poletne cvetlice, navedene v I. poglavju.

3. Trajnice ali perene

Med trajnice v ožjem ali vrtnarskem smislu spada vse tisto mnogobrojno zeliščnato rastlinje, ki raste trajno po mnogo let na istem mestu. In je vsaj v podzemskih delih vobče neobčutljivo za zimski mraz. Nadzemski deli (štebli in listi) iz večine vsako jesen dozore in odmrjejo, korenike pa ostanejo žive, in vsako pomlad z novo močjo poženejo stebela in liste, cveto in obrode navadno tudi seme. Ako stoje daljšo dobo na istem mestu in so jim razmere ugodne, se navadno razrastejo in razkošatijo v obširne grme. Trajnice razmnožujemo po večini z delitvijo. Obširno koreniko razkosamo (razrežemo, razsekamo) na več delov, ki jih posadimo vsakega zase kot novo rastlino. Možno je tudi, vsaj pri nekaterih razmnoževanju s semenom in s potaknjenci.

Trajnice so danes najmodernejše rastline za okras vrtov. Priznati moramo, da so izpodrinile že marsikako poletno cvetico. In po pravici? Lepšega cvetja in krasnejših barv ne dosežemo zlepa s kakšno drugo rastlino, ako izvzamemo rože.

In kako preprosta lega je to! Enkrat posadimo rastlino, potem pa nas leto za leto razveseljuje z bujno rastjo in s čarobnim cvetjem. Pa ni treba skrbeti ne za seme, ne za vzgojo, ne za zimsko odejo. Da ji le preskrbimo primeren prostor in zemljo, jo varujemo plevela in ji po potrebi gnojimo, pa smo dovolj storili. Samo izbira je težka, ker trajnice štejejo že raznih plemen na stotine. Kaj pa šele sorte! Teh je pa toliko, da se ne dajo prešteti. Tu bomo našli le neznatno število najlepših in takih, ki jih večina nima že goje pri nas. In jih imajo naša domača vrtnarstva. Posebni ljubitelji pa bodo segli po cenikih inozemskih zlastinnemških tvrdk, ki se na veliko pečajo z vzgojo tega rastlinja.

Poletne cvetice gojimo navadno v nekakem redu po rabatah in posebnih cvetičnih gredicah. Trajnice pa so bolj primerne za naravno razvrstitev brez strogega reda in brez somernosti. Na naših preprostih vrtovih se najlepše podajajo ob živih mejah pred lepotičnimi grmi. Pod visokim lepotičnim drevjem ali pa po obrobkih ob glavnih potih. Zasejati jih moramo pa vedno mešano brez prisilnega reda v večjih ali manjših skupinah glede na njih višino in na čas cvetja. Pripomniti moramo namreč, da trajnice cveto sicer iz večine po več tednov v raznih letnih časih, Toda samo enkrat na leto. Izbrati jih je treba torej tako, da imamo cvetje vse leto brez daljših presledkov.

Kadar stoje trajnice daljšo dobo na istem mestu, se sicer jako razrastejo, vendar pa končno začno kljub gnojenju pešati. Tedaj jih je treba razdeliti in presaditi na drug prostor. Krepkejše grme navadno razkosamo na 4 - 8 delov, včasih tudi na več. Presajamo v začetku avgusta ali pa aprila meseca.

Za trajnice je treba zemljo prav dobro pripraviti, na globoko prekopati in dobro pognojiti s starim gnojem ali s kompostom, ker pozneje ne moremo zemlje med njimi globoko obdelovati.

a) Spomladni cvetoče trajnice

V i j o l i e a (Viola odorata) je znana prva spomladanska cvetja, posebno so lepe z gibatim cvetjem.

J e g l i č i (Primula veris elatior denticulata i.dr.). Uspevajo na sončnem prostoru v vlažni zemlji.

A v r i k u l e (Primula auricula) so prejšnjim podobne,

jako lepe in priljubljene trajnice.

Š m a r n i c a (*Convallaria majalis*) je tudi lepa trajnica, ki raste v senci pod grmi v gozdiču ali pa po drugih primernih nestih. Sadik si nakopljemo v gozdu. Zemlja mora biti gnojna.

S r č k i (*Dyelytra spectabilis*), znana trajnica, ki razvije viseče srčasto cvetje rano spomladi.

O r l i c a (*Aquilegia*) Lepe sorte: *A. coerulea*, haylodgensis in mnogo drugih.

A r a b i s (*Arabis alpina*). Nizka, belo cvetoča trajnica, ki jo pogosto vidimo po vrtovih. So tudi rožne barve z gibatim cvetjem.

S p o m l a d a n s k a p l a m e n i c a (*Phlox subulata*). Prav nizka, rano spomladi cvetoča trajnica raznih barv. Raztrese se v blazinaste skupine. *Phlox amoena nivalis* je čisto bel.

A u b r e c i j e (cveto od aprila do junija meseca. Primerne so posebno za kamenite skupine.

P o t o n i k a (*Paeonia*) je pri nas že od nekdaj znana trajnica, ki jo vidimo skoro na vsakem vrtu. Navadni sta: *P. officinalis* in *tenifolia*. Zelo lepa je nova vrsta *P. chinensis fl.pl.* Potonika je hvaležna za dobro zemljo. Treba ji je tudi redno gnojiti.

P o g a š i c e (*Trollius caucasicus*) so krasne cvetlice za vlažna mesta.

P e r u n i k e (*Iris*). To zanimivo, spomladi in poleti cvetočo trajnico goje po vrtovih neštete sorte v vseh možnih oblikah, velikostih in barvah. Hvaležna so tale plemena: *I. pumila hybrida*, *I. interregna* in *I. germanica*; vse tri v najrazličnejših barvah.

Š k o t s k i n a g e l j (*Dianthus plumarius*) je kaj izvrstna cvetlica za stalen obrobek. Vsakega drugega, tretjega leta ga je treba pa presaditi in razdeliti, sicer se preveč razraste. Sorte: dijamant *Delicata*, *gloriosa*. Med trajne nageljne spada tudi pri nas povsod znani binkoštni nagelj (*Dianthus caesius*). Orientalski mak (*Papaver orientale*) je tudi spomladi cvetoča trajnica.

b) P o l e t i c v e t o č e t r a j n i c e

A s t i l b a (*Astilbe*) zraste do 2 m visoko. Latasto razcvetje z drobnimi belimi cveti je jako krasno. Krasne raznobarvne sorte so pod imenom *Astilbe arendis hybr.*

T r a j n e z v o n č n i c e (*Campanula*). Visoke *C. persicifolia grandiflora*, nizke za stalne obrobke: *C. carpatica* in *acaulis*, pritlična: *C. pusilla*.

O s t r o ž n i k (*Delphinium*) je znana trajnica, ki jo gojimo v raznih zvrsteh; razlikujejo se po velikosti in barvi cvetov. Lepe sorte: visoki: *D. lamartine*, nižji: *D. lascelles*, nizki za obrobek: *D. chinense compactum* Tom Thunb.

N a p r s t e k (*Digitalis*). Zelo lepe so rdeče in bele cvetoče sorte. (*Polperena*).

S a d r i c a ali **p a j č o l a n k a** (*Gypsophila paniculata G. pan. fl. pl.*) znana trajnica z drobnim, belim cvetjem. Lepa za skupine. Razmnožujemo jo lahko s semenom.

T r a j n a s o n č n i c a (*Helianthus multiflorus maximus*) zraste najvišje izmed vseh trajnic. Ker je prav skromna, je lahko gojimo na vsakem vrtu. Uporabljamo jo s pridom, da z njo zakrijemo nelepe prostore (kompost) ali pa kot samostonjo rastlino na trati. Lepe sorte: *H. giganteus*, *H.m. meteor* in *H. salicifolius*.

L i m b a r a l i b e l a l i l i j a (*Lilium candidum*) je znana rastlina, ki spada pravzaprav med čebulnice. Ker pa ostane mnogo let na istem prostoru in nikdar ne pozebe, jo lahko štejemo med trajnice v pravem pomenu besede. Razmnožujemo jo s čebulami, ki se tekom let jako namnože.

Razen te sade po vrtovih še razne druge lilije, kakor *L. croceum*, *L. tigrinum* in še več drugih. Ko odcveto, in se jame steblo sušiti, ga odrežemo in zemljo pokrijemo s gnojem. Presajamo jih jeseni.

T r a j n i v o l č j i b o b (*Lupinus*) je pri nas še malo znan, dasi je jako skromen in hvaležen. Uspeva celo na senčnatih mestih. Lepi sorti *L. polyphillus albus*, *roseus*.

T r a j n e p l a m e n i c e (*Phlox perennis*) so v novejšem času najmodernejše trajnice, ki jih vzgajamo nešteto sort. Tudi pri nas so znane od nekdaj, a le stare, preproste, malocvetne sorte. Nove krasne se dobe vseh velikosti, vseh barv in najrazličnejših sprevržkov. Za poletno cvetje so namenjene ne vse bolj visoke sorte kakor: *Ph. Arendis* (*Amanda*, *charlotte* itd.), *Ph. decussata* ali *panicolata* v vseh barvah, *Ph. suffructuocosa*.

Pjamenice ljubijo sončno lego z debelo, vlažno zemljo. Razmnožujemo jih z delitvijo, s semenom, pa tudi s potaknjenci.

K r e s n i c e (*Spiraea*) so v bližnjem sorodstvu z astilbo. Na vrtu se prav lepo podajajo, na vlažnih senčnatih mestih v gozdiču ali tudi same zase stoječe. Starejše grme prav lahko v več delov. Sorte: *Sp. filipendula* F.pl., *Sp. palmata elegans* in dr.

T r i t o m a (*Tritoma uvaria*) je krasna posamnica za trate in druge primerne prostore. Iz grma trstiki podobnih listov se vzdigujejo do poldrugi meter visoka stebela, ki nosijo močna, betom podobna razcvetja. Drobno, krasno cvetje se odpira od spodaj navzgor. *Tritoma* rada pozebe, zato jo je treba pozimi dobro pokriti z listjem.

N e b i n e ali **a s t r e** (*Aster*). Noben razred trajnic ni tako obširen kakor baš skupina aster. Trajne astre nekaterih vrst cveto še maja meseca, druge poleti, največ pa je jesenskih. Tu samo nekatere najlepše.

Prva se razcvete planinska nebina (*Aster alpinus*) v raznih barvah. Za njo cveto aster *subcoeruleus*.

Konec poletja cveto aster *amellus* v najrazličnejših barvah in nijansah.

Vse trajne astre dobro prebijejo zimo brez odeje. Razmnožujemo jih prav lahko s potaknjenci in z delitvijo. Nizke sadimo na cvetične gredice, na skalnate skupine in za obrobek, visoke pa kot posamnice ali v skupinah ob grmovju, ograjah, ali pa takih krajih, kjer hočemo kaj prikriti.

R d e č a z g a g a (*Pyrethrum roseum*) je krasna trajnica, ki poganja iz šopa svezljanih listov dolge peclje z lepimi, astram podobnimi cveti v raznih barvah.

Lepe sorte z gibatim cvetom: *Mont Blanc*, *Penelope*, so bele; *Luna*, *nonplusultra*, so rožnate, *Progress* in *Figaro* so svetlo rdeče. Skoro še lepše so ehajno cvetne; rdeče: *Tasso*, *Jubileo*; rožnate: *Freya*, *Hamlet*; bele *Helios* in *Bata*. Zelo lepe sorte so tudi: *Elisabeth*, rožnata, *James Kelly*, baržunasto rdeča, *Mat. Munier*, *Margareth Moore* in *Queen Mary*, nežnorožnate.

Prago razmnožujemo tako, da razkosamo starejše rastline na več kosov.

Omej (Aconitum napellus) je strupena, a zelo lepa trajnica, ki zraste do 2 m visoko. Jako skromen in trdoživ. Ljubšarju je lahka, sprsteninasta zemlja nego pretežka. Tudi v senčnati legi uspeva dobro. Lepe sorte: A. Napellus bicolor, A. L. variegatum in razne druge.

c) Jeseni cvetoče trajnice

Jesenske trajne nebine (Astre) goje v tako mnogih in različnih vrstah, da je izbira prav težka. Omenjamo samo: Saphir, Shorti, Rosalinde, A. dickson, Marschall, Heiderrosse, Herbstwunder, lill Fardell, Herbstzauber, Aster cordifolius ideal.

Rudbeckia je zelo lepa, do 2 m visoka trajnica, ki cvete na jesen in velja za okrasno cvetico prve vrste. Pa tudi za rezanje je kaj pripravna. Cvete do 8 tednov.

Rudbeckia laciniata "Goldball" R. nitida, R. Neumanni, R. Purpurea so priporočene sorte.

Zlata rozga ali vrtni vrbak (Solidago) je po naših vrtovih še zelo redka. Ta lepa trajnica, ki zraste do poldrugi meter visoko in razvija na jesen veliko motlasto listje, na goste posuto z zlatorumenim cvetjem. Novi vrtni sorti sta: S. Shorti, S. Shorti praecox. Pritlična sorta: S. virgaurea nana.

Japonska veternica (Anemone japonica) je tudi zelo redka cvetka po naših vrtovih. To lepo in dolgo cvetočo trajnico zelo čislajo zlasti kot posamnico za trate in druge primerne senčne prostore. Na jesen požene iz šopa listov visoka stebela z obilnim, lepim, trajnim cvetjem raznih barv. Tele sorte so posebno lepe: A. jap. Honorine Jobert, Alice kraljica Charlota, Whirlwind.

Georgine ali daliže (Dahlia variabilis) so trajnice, ki ne prebijejo naše zime na planem. Vsako jesen moramo njih korenje spraviti v klet, kjer ne zamrzuje. Daliže so danes moderne cvetice, ki jih leto za letom spopolnjujejo in pomnožijo z novimi krasnimi sortami. Vobče razlikujemo enojno cvetne (robo-cvetne) in pitane daliže. Ločijo se tudi po velikosti rastline. In po barvi in obliki cvetov. Najlepše so plemenite daliže ali kaktovke. Lepe so tudi razne hibride, pa tudi onojnocvetne, imajo svoje ljubitelje.

Izbira je jako težka, ker je v zadnjih letih nastalo na stotine novih sort. Plemenite daliže so za primer naslednje: Kurt Engelhard, carminasto rdeča; knoginja Donhersmark, nežno rožnata; Goethe, marlično rdeča; snežna kraljica, čisto bela itd.

Enojnocvetne in polnocvetne daliže razmnožujemo z delitvijo gomoljastih kopus, ki se v dobri zemlji vsako leto jako namnože. Kopuče moramo pa tako deliti, da se vsakega dela drži vsaj po en kos starega stebela, na katerem je brst, ker sam koren brez stebela ne odžene.

Georgine uporabljamo na vrtu na razne načine. Najvidnejše so v primernih skupinah ali tudi kot posamnice.

Indijske kresnice ali krisanteme (Chrysanthemum indicum) so tako znane in povsod udeležene jesenske cvetice, da bi bilo skoro preveč, ko bi jih hoteli še posebej pripočati. Omeniti hočemo le to, da kot trajnice za okras vrtov hodi jo v poštev le vrtni krisanteme, ki pod lahko odejo prebijejo našo zimo na planem brez škode in ki jih lahko razmnožujemo z delitvijo.

Naslednje sorte so v označeno svrhu posebno priporočene. Že septembra meseca cvete "Altgold", bronasto barvno, Roßum, rožno-

barvna; Miss Selley, nežno lilarnočrtnata; pozneje "Goldperle", zlato-rjava; Henry Lequier, nežnorožnata. Pozno cveto: "Nebelrose", bela in rožnata; Ruby King, temnočrtnasta itd.

Krasne sorte so tudi Crimson Diana, rdeččerjavozlata; Purpur, škrlatnordeča; Anastasia, modrordeča; Normandie, rožnata.

K trajnicam lahko prištevamo tudi nekatere lepotične trave, ki jih prav radi sadimo po večjih vrtovih kot posavnice. Prav posebne so tele: Japonska evlalija (*Eulalia japonica*) zraste čez pol drugi meter visoko. Pozno na jesen jo porežemo, in suho slamo vržemo na strnišče. Sčasoma se razraste v obširen grm. Širokolistnati trs (*arundo donax*) je lep ob vodnjaku ali na drugih mokrotnih mestih. Zraste do 3 m visoko. Pampaška trava (*Gynerium argenteum*) je zelo lepa, toda jako občutljiva. Če pozimi ni dobro pokrita in na suhem, pozebe. Po nekod jo jemljejo jeseni iz zemlje in prezimojo v kleti. Povsod pri nas znana je pasasta pernica (*Phalaris arundinacea*), ki jo imajo po vrtovih za obrobek. Lepe, belorižaste liste vežejo v šopke med razno cvetje. Pozimi moramo grmiče dobro pokriti. Male sorte gojimo tudi v loncih.

Tudi med listnjačami imamo nekatere prav lepe in trajne o-krasne rastline, ki niso občutljive za mraz. Posebno znane so funkije. Sadimo jih za obrobek, ob vodnjakih pa tudi ob rabatah. Semkaj spadata posebno dve, in sicer navadna belocvetna funkija (*funkia alba*) in pisana funkija (*funkia alba - aurea, mardinata*). Obe sta tako trdi, da nikdar ne pozebeta. Korenike raztrgamo lahko spomladi na toliko delov, kolikor imajo brstov, in na ta način ju razmnožimo jako hitro in lahko. Končno naj navedemo še neko trajno lepotično rastlino, ki je pri nas že splošno udomačena. V mislih imamo hortenzijo (*Hydrangea hortensis*). Pravzaprav je to nizek, košat grm z lepimi listi in z velikimi kobulji rožnega, modrikastega ali belega cvetja. Pozimi moramo grmiče dobro pokriti, da ne pozebe les, ker cveto le na starem lesu. Gojimo jih lahko tudi v loncih.

4. Č e b u l n i c e i n g o m o l j n i c e

Nekaj rastlin, ki spadajo v to skupino, smo omenili že med trajnicami (lilije, dalije). Imamo pa zlasti med čebulnicami še nekaj prav lepih rastlin, ki jih zelo radi gojimo na vrtu.

M e č k i ali g l a d i j o l e so izmed vseh najimennitnejše. V zadnjih letih so vzgojili toliko novih prekrasnih sort, da je izbira prav težka. Čebule sadimo spomladi aprila meseca. Jeseni, ko listi dozore, jih pa zopet pobereemo iz zemlje, ker sicer zmrznejo. Čez zimo jih hranimo na suhem, hladnem prostoru, kjer ne zmrzuje. Mnoge sorte imajo tako obsežen in težak klas z orjaškimi cveti, da jih moramo privezovati h količem, da ne poležejo. Zato sadimo čebule precej globoko (po debelosti od 5 - 10 cm).

Posebne priporočila so vredne te sorte: Schwaben, orangen Königin, Lene Braetz, Lohengrin, Apfelblüte Rosa Weidlin, Amerika, Marechal Foch, Leibesfeuer, Dr. Hauff, Karel Folkert, Negerfürst, Baron Hulot.

M o n t b r o c i j e so naše stare znanke, ki pa niso tako občutljive za zinski mraz kakor gladijole; pod lahko odejo prebijejo zimo brez škode. Ako ostanejo več let na istem mestu, se razkčati-jo v velike grme. Razmnožujejo se jako hitro. S koronikami, ki poganjajo na vse strani in delajo nove čebule.

Med čebulnice spadajo tudi prve spomladne cvetice, kakor zvončki, norice, žafran, narcise, tulipani in hijacinte. Posamez ali po več skupaj po tratih in na posebnih cvetličnih gredicah povsod so nam ljube in drage znanilke spomladi. Razen hijacint ostanejo lahko vse tudi čez zimo v zemlji, kjer naredo ščasoma mnogo zarodka. Navadno pa jemljejo čebulice razen narcize vsako leto iz zemlje, ko začno listi bledeti. Ko se na zraku v senci posuše, jih spravimo na suh prostor. Sadimo jih septembra, kakor je opisano spodaj.

Vse naštetje čebulice vzgajajo posebno v Holandiji, odkoder razpošiljajo čebule po vsej svetu. Pred vojno so bile jako poceni. Goje jih sto in sto sort, v vseh mogočih barvah in lastnostih, to velja zlasti za hijacinte in tulipane. Najdražje so izbrane čebule, ločene po posameznih barvah in z imeni. Bolj ceno dobimo mešane v raznih barvah in brez imen.

Manj znane, a lepe čebulice so tudi: sibirski morska čebulica (*Scilla sibirica*), vrtna veterica in vrtna zlatice.

Izmed vseh čebulic so pri nas najbolj priljubljene in razširjene narcise, ker ne potrebujejo skoro nobene strežbe. Ker jih zasade, cveto potem vsako pomlad in se razrastejo v obširne grme. Rumena narcisa (*Narcissus pseudo narcissus*) je najbolj znana. Pa tudi bela narcisa ali binkoštnica (*narcissus poeticus*) ni baš redek. Gojimo jih po takih mestih, kjer imajo mir, da morejo dozoreti. Zelo lepo se podajajo ob robu nizkega lepotečnega grmovja ob mejah, pa tudi na obrobni gredicah med trajnicami.

K a k o s a d i m o č e b u l i c e z a p o m l a d n o i n z i m s k o c v e t e n j e

Večinoma vse čebulnice (tulipani, hijacinte) ljubijo močno pregnojeno, bolj lahko vrtno zemljo in sončno lego.

Čebule sadimo septembra in oktobra na dobro pripravljeno gredico na ta način, da jih potaknjemo 5 - 7 cm globoko in 10 - 20 cm vsaksebi, kakršne so pač sorte. Potem gredo čez in čez pokrijemo s preperelim gnojem in po vrhu položimo še nekaj smrekovih vej. Na pomlad, ko začno listi rasti iz zemlje, umaknemo veje in gnoj. Če je suša, zalivamo.

Ko odcveto, prenehamo zalivati. Čebule poberejo iz zemlje šele tedaj, ko steblovje in listje dozori. In se večinoma posuši. Takoj po zori počasi, zato pa sadimo mednje sileno, da jih zakrije.

Hijacinte se dajo jako dobro siliti, da cveto v sobi že januarja ali februarja meseca. V to svrhu jih posadimo posamez v razmeroma majhne lončke septembra ali oktobra meseca. Zemlja naj bo sestavljena iz polovice prav dobre kompostne zemlje in iz polovice mivke (droben pesek iz rek). Čebule posadimo v lonce tako, da so ravno pokrite z zemljo. Ko jih prav dobro zalijemo, jih postavimo v hladno klet v temen kot ali pa jih pokrijemo s kakim zabojem. Še bolje pa je, ako jih zakopljemo v 30 - 40 cm globoko jamo na vrtu. Tako pustimo lonce 2 - 3 mesece. V tem času poženejo za prst debele in 2 cm dolge brste. Potem postavimo lončke v hladno sobo na svetel prostor. Prve dni pokrivamo vsak lonček s papirnati tulcem, da se brsti počasi privadijo svetlobi.

Za zimsko cvetenje so uporabljive samo posebne, baš za ta namen vzgojene čebule.

Izmed gomoljnic omenjamo samo še eno, ki jo je lahko gojiti in ki velja za prvovrstno okrasno rastlino. To je kana (*Canna indica*). Gojimo jo zaradi lepih listov in krasnega cvetja. Razmnožujemo jo z debelimi gomolji. Obširno kopeče razrežemo spomladi na več

delov, tako da ima vsaka vsaj po 1 brst.

Gomolji so pa jako občutljivi za mraz. Čez zimo jih hrani-
mo, kjer ne zamrzuje. Spomladi aprila meseca jih sadimo v dobro pre-
gnojeno zemljo, zlasti dobro uspeva kana po vlažnih mestih. Blaht-
nejše vrste s posebnim cvetjem posade vrtnarji marca meseca na tople
grede; kjer kmalu poženejo, maja pa presade že odrasle rastline na
plano. Nana se uveljavlja le v večjih skupinah. Posamezne bi mogli
saditi le visoke, košate zvrsti. Stare sorte so gojili le zaradi
listov, novejše pa imajo poleg lepih listov tudi krasno cvetje.
Toda so bolj občutljive nego starejše sorte.

Lepi kani sta: Legionnaire, Madame Crozy. Do 2 m visoko
zrastejo Canna idiflora, ehmani Newtoni. - Kane razmnožujemo
tudi s semenjem.

5. O v i j a l k e i n v z p e n j a l k e

V to skupino spadajo rastline, ki učinkujejo posebno sliko-
vito, ako jih gojimo pravilno in na pravih krajih. Za ovijalke in
vzpenjalke imamo na vsakem vrtu kak prostorček bodisi ob ograji,
ob vrtni lopi, ob kakem zidu ali pa si priredimo nalašč primerno
ogrodje, po katerem se ovijajo ali vzpenjajo. Z ovijalkami in vzpe-
njalkami kaj lepo zakrivamo puste, gole ali celo grde stene in razne
druge predmete, ki nimajo lepega lica.

a) Enoletne ovijalke in vzpenjalke imajo to slabost, da se
razvijejo prepozno. Do veljave pridejo šele julija, avgusta meseca.

Dve najnavadnejši in najskromnejši - kapucinko in dišečo
grašico - smo omenili že pri poletnih cvetlicah.

V r t n i s l a k (Ipomea purpurea) je prava ovijalka
z rdečimi ali modrimi cveti. Sejemo jo konec aprila na stalno me-
sto.

V i l e c a l i k o b e o (Cobea scandens) moramo sejati
že marca na toplo gredo ali v lončke. Potem jo moramo gojiti v
lončkih do srede maja. Šele tedaj jo posadimo na plano ob primerno
ograjó, kjer se vzpne na presej visoko. V dobri zemlji zraste jako
bujno. In razvija krasno zvonasto cvetje bledovijoličaste barve.

Ponekod sade kot lepotično ovijalko turški fižol, ki ima
zagorelo rdeč cvet. Tudi razne okrasne buče goje za vzpenjalke.

b) Mnogo lepše in hvaležnejše od enoletnih so trajne ovi-
jalke in vzpenjalke. Med njimi so nekatere posebno primerne za ze-
leno odejo zidovju in raznim stenam. Nekatere krasi s prijetnim
zelenjem, druge z lepim cvetjem, vse pa potrebujejo nekaj let,
preden se razvijejo toliko, da pridejo do popolne veljave. Saditi
jih moramo v dobro pripravljeno zemljo, da rastejo hitro in bujno,
ker z bogatno rastočimi vzpenjaljami dosežemo zaželjeni učinek.
Večinoma so za našo zimo neobčutljive in ne potrebujejo nikake zim-
ske odeje.

D i v j a t r t a (Ampelopsis quinquefolia) je najbolj
znana vzpenjalka, ki raste silno hitro, tako da ona sama rastli-
na v malo letih preprože obsežne stene. Tudi sicer je menda izmed
vseh vzpenjalk najskromnejša. Izpočetje jo je treba razpoljavati
in privezovati na primerno ogrodje. Razmnožujemo jo prav lahko s
potoljnenci.

V e i t c h e v a t r t a (Vitis Veitchi) je še lepša
nego navadna divja trta, ker ima lepše listje in se z nežnimi ro-

čicadi samo oprijemlje po gladnem zidu. Raste najraje v senci ob severnih stenah, ki jih pokriva silno na gosto. Listi se ulegajo drug vrh drugega, kakor opela na strehi in s tako uredbo učinkuje jako slikovito. Napačno je mnenje, češ da zadržuje vlago v zidu. Nasprotno je res! Ročice, ki se tesno oprijemljejo zidu, brez dvo- ma sarkajo iz njega vlago in po lepo uravnanem listju odteka dež v- nica navzdol, ne da bi hodila zidu do živeca. To jako priporočemo trto razmnožujemo s potaknjenci. Še boljše in še hitreje rastoče rastline pa dobimo, ako jo cepimo na navadno divjo trto.

K divjim trtam prištevamo tudi bršljanasto divjo trto (*Im- pelopsis hederacea*) in dišečo trto (*Vitis odoratissima*).

P i p o v e c (*Aristolochia Siphon*) je tudi trajna vzpen- jalka z velikimi listi in z neznatnim, čudno zakrivljenim cvetjem.

G l i c i n a (*Livistaria* ali *Glycine chinensis*) je ovijal- ka v pravem pomenu besede. Cvete rano spomladi, preden ozeleni, v velikih visečih grozdih, barve je modre. Uspeva pa samo v sončni legi in v prav dobri vrtni zemlji. Glicino razmnožujemo z grebeni- cami.

V r t n i s r o b o t (*Clematis*) je v novejši dobi najmo- dernejša in v resnici tudi najrasnejša, lepo cvetoča vzpenjalka, ki ostane bolj redka, torej ne zakriva ozadja, ampak dela samo sen- co. Raste na sončnih mestih v dobri vrtni zemlji, ki ima dovolj spna in listnate sprstenine. Korenine so zelo občutljive za son- čno žego. Zato priporočajo, naj zemljo pokrijemo okrog rastlin do 8 cm na debelo s šotnim zdrobom.

Trd in jako lep je temnomodri Jackmannov srobot (*Clematis Jackmanni*). Priporočena je tudi *Clematis montana rubens*. Vrtni sro- bot se tudi zelo lepo podaje med drugimi vzpenjalkami.

B r š l j a n (*Hedera helix*) je znana vedno zelena vzpen- jalka velike lepote, ako raste na prvem mestu. Najlepše je veljavne, ako pokriva senčnat zid ali posamno stoječe senčno skalovje. Uporab- ljajo ga tudi po starem drevju, kjer učinkuje jako slikovito. Naj- bolj priporočen je malolistni bršljan.

K o z j i p a r k e l j e i (*Lonicera caprifolium*) je trajna ovijalka za vrtno hladnice.

K vzpenjalkam prištevamo tudi nekatere rože, o katerih bo po- govor na drugem mestu.

Prav v to svirno nam dobro služi tudi vinska trta, bodisi da jo gojimo ob zidu kot špalir ali na planem ob primernih lesenih na- pravah in lopah.

6. N a g e l j ali k l i n è e k (*Dianthus*).

Nagelj je naša domača, tako rekoč slovenska cvetica. Pri- ljubljen je namodu tako kakor nobena druga. Le roža bi ga utegnili prolašati. Goje ga na vse mogoče načine po vrtovih, pa tudi v lon- cih.

Družina nagljev je zelo obširna in zamotana. Nekaj zvrsti smo omenili že spredaj (*Dianthus chinensis*, *barbatus*, *plumarius* i. dr.). Tu hodi v poštev samo vrtni nagelj (*Dianthus carniophylus*). Pa tudi tega je premnogo zvrsti s pitanim cvetom, raznih barv in velikosti.

Pravzaprav je nagelj trajnica. Vendar pa ga radi gojimo vsako leto iznova, da imamo vedno mlade rastline, ki so lepše in tu- di povoljnejše cveto nego večletne.

Najbolj znan je n a v a d n i v r t n i n a g e l j, ki ga sejemo maja meseca, pa cvete šele drugo leto. Boljša zvrst so p o n a v l j a č i (perennantni nagelj), ki cveto po večkrat.

Marjetni nagelj je zopet finejša zvrst ponavljačev. Posebno priljubljeni so francoski ponavljači, ki jih čitamo v cenilih pod imenom Chabaud (izgovori šabo).

Najbolj izbrane žlahtne sorte gojimo v loncih: to so lončni nageljni, ki imajo pokončno ali visečo rast. V cenilih čitamo še vsakovrstna druga imena, ki so jih navedli vrtnarji in s katerimi označujejo razne zvrsti imenovanih skupin. Navadni vrtni nagelj in tudi nekatere ponavljače (marjetne) razmnožujemo s semenom. Ako sejemo seme prav rano (januarja in februarja meseca), cveto že prvo leto proti jeseni. Navadno ga pa sejejo maja ali julija meseca, potem cveto šele drugo leto. Čez zimo jih moramo nekoliko zavarovati s smrekovimi vejami.

Pomniti je, da je težko dobiti tako seme, ki bi rodilo samo gibate naglje. Skoro vedno je vmes nekaj enojnih cvetov. Chabaud so v tem oziru še najbolj zanesljivi in tudi najlepši.

Žlahtnejše lončne naglje in boljše ponavljače razmnožujemo s potaknjenci in z grebenicami. Vršički posebno radi poženejo korenine, ako jih potaknjemo med dva različno velika lončka, ki sta vtaknjena drug v drugega, vmes je pa dobra prst pomešana s peskom. Notranji lonček mora biti trdno zamašen in vedno poln vode. Teh potaknjencev ni treba nikoli zalivati, ker skozi lončkove stene pronica vedno toliko vode, da je zemlja pravšno vlažna. Grebenice se rado ukoreninijo, ako jih pri kolencu narežemo in nekoliko odkopljemo.

Vsi žlahtnejši naglji so kolikor toliko občutljivi za mraz, posebno pa jim škoduje prevelika zimska moča. Imajo pa to dobro svojstvo, da jih lahko presajamo brez škode kadarkoli, ker imajo mnogo lasastih koreninic, ki drže zemljo. Ta ugodnost nam jako olajšuje njih uporabo na vrtu. Mešanica ilovnate zemlje (ruševinaste ilovice), preperelega govejega gnoja, nekoliko živega apna in peska daje dobro zemljo nagljem.

Pod zimsko odejo zalezujejo naglje miši. Ako pa ni dneva, so jim nevarni tudi zajci.

7. R o ž e

Med vsemi rastlinami, ki jih gojimo na vrtu, je brez dvoma roža najlepša. Po pravici ji gre torej naslov kraljice v rto v. Katera cvetica se more posati z njo v lepoti njenih cvetov, v hreskonjeni raznovrstnosti in pestrosti njenih barv, ali v prijetnosti njenih vonjav, ali v dolgotrajnosti in obilici njenega cvetja, ali v preprostosti in skromnosti njenega negovanja? Rože goji lahko vsakdo, ki ima le nekaj pedit zemlje. - Premožnjak si jih vedno lahko kupi, kolikor in kakršnih mu le srce poželi. Pa tudi siromak si jih omisli laže in ceneje, nego marsikatero drugo cvetico. Vsepovsod po našem grmovju raste šipek - divja roža, na katero cepimo žlahtno rožo. In kako preprosto pa prijetno je požlahtnjevanje rož! Na vsakem najmanjšem in še tako preprostem vrtičku bi lahko imeli nekaj rož, ker posamezna rastlina ne potrebuje mnogo prostora, zlasti ako je cepljena na meter visokem ali nekoliko višjem debelcu.

a) Kako razmnožujemo rože

Žlahtne rože dandanes razmnožujemo iz večine s požlahtnjevanjem ali s cepljenjem prav tako kakor sadno drevje. Nekatere se dajo s pridom razmnoževati tudi s potaknjenci. S semenom jih razmnožujejo vzgojevalci samo z namenom, da bi pridobili nove sorte. Pač pa splošno sejejo šipkovo seme, da si vzrede večjo množino

primernih podlag za požlahtnjevanje. Tega pa navadni ljubitelj rož ne bo delal, ker vzgoja šipka iz semena je precej dolgotrajna. Za naše potrebe nam zraste po grmovju dovolj primernih šipkovih rastlin, ki nimajo sicer lepih korenin kakor semensčaki, pa so ljub temu prav dobre, ako pravilno ravnamo z njimi.

Šipek lopljem pozno na jesen oktobra in novembra meseca, ko se listje ospe. Dandanes so povsod ljudje, ki so večji temu poslu in ki poceni nakopljejo lepih šipkov. Najboljši so enoletne, ravne, zdrave šibe, ki imajo vsaj nekaj korenin in niso preveč trnjave. Posadimo jih jeseni čimpreje mogoče, in sicer kar na stalno mesto, to se pravi, prav tjakaj, kjer hočemo, da bodo rože stalno rastle. Ko so posajeni, jih moramo takoj previdno pripogniti k tlu in popolnoma pokriti debelca z zemljo, sicer bi nam čez zimo pozebli. Na pomlad, ko začne drevje odganjati, jih dvignimo in privežimo na primerne količe. Ako smo dobro odbirali in tako ravnali z njimi, kakor je omenjeno, jih bo malo, ki bi se ne prijeli.

Ko šipke vzdignemo, jih tudi primerno skrajšamo, ako so previsoki. Najbolj priporočena višina je 1 - 1.20 m. Višjih rož ne kaže gojiti, ker niso lepe in so še bolj v nevarnosti v viharju.

Pozneje, ko začne odganjati, obrijemo sproti vse odganjke po deblu, v vrhu pa pustimo 3 - 4 mladice, ki rastejo po svoji volji. Tudi poganjke iz korenin je treba zatirati.

Od junija meseca dalje jih požlahtnjujemo. O tem bo pa govor pozneje.

Rože vzpenjalke in nizke mnogocvetnice (poliante) razmnožujemo s potaknjenci. Sredi oktobra meseca narežemo 20 - 25 cm dolgih enoletnih šip, ki morajo biti olesenole. Liste jim porežimo takoj, da potaknjenci ne venejo. Spodnji konec, ki pride v zemljo, prirežimo tik pod očesom. Potem jih potaknimo do polovice po 20-30 cm vsakemu na dobro pripravljeno vrtno gredico. Spomladi poženejo korenine in ozelene. Na jesen ali naslednjo pomlad jih še lahko presadimo tja, kjer jih hočemo imeti. Ako jih pustimo pa dve leti na gredi, se bodo jako čvrsto razvile in že cvetele. Tako razmnoževanje pa velja samo za vzpenjalke in mnogocvetnice (poliante).

Vrtnarji razmnožujejo nekatere rože tudi z zelenimi potaknjenci; toda za to je treba cvetličnjaka ali vsaj tople grede in pa skrbnega in zamudnega negovanja.

b) O b l i k a r o ž n i h r a s t l i n

Ako govorimo o rožah, mislimo navadno na visoke rože, ki so bile do novejšega časa najbolj v čisljih zlasti pri ljubiteljih rož, pa tudi pri naših poklicnih vrtnarjih. To so žlahtne rože, cepljene na 1 m - 1.20 m visokih šipkovih debelcih. Tudi v bodoče bo veljala ta rožna oblika vsaj za preproste razmere, dasi je primerna samo za take sorte, ki ne rasto prebajno.

N vedobno vrtnarstvo pa bolj ceni pritlične rože (rožne grmiče), ki so cepljene sicer tudi na šipek, toda tik pri zemlji. Ta oblika rožne rastline ima dandanes po modernih urejenih vrtovih mnogo večjo veljavo nego visoka. S peštrim cvetjem odeti rožni grmiči po rabatah ali v večjih skupinah učinkujejo dokaj ugodneje nego tanks, šibasta debla ob debelih kolih in nepravilno razvite krone.

Nizke rože tudi raje in obilneje cveto in s praktičnega stališča so pripravnejše nego visoke že zaradi tega, ker jih čez zimo lažje obvarujemo mraza.

Rože vzpenjalke imajo pa tudi posebno obliko, one pogajajo naravnost iz korenjač dolge šibe, ki jih privezujemo na vsakovrstno ogrodje na planem in ob zidu po več metrov na visoko in na široko.

c) Po ž l a h t n j e v a n j e

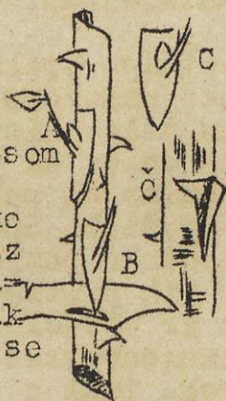
Razen vzpenjalk in mnogocvetnic moramo skoro vse druge rože požlahtnjevati ali cepiti prav tako kakor sadno drevje, kajti le na ta način dobimo nove rastline istih plemen in sort, ki jih baš želimo.

Naši vrtnarji cepijo rože s cepičem. V to svrho nasade vsako jesen na tisoče šipkov v lončke in jih postavijo prav na gosto v tople cvetličnjake. Šipek začne zgodaj spomladi odganjati. Takrat ga pocepijo s cepiči, ki so jih narezali prejšnjo jesen. Na planem se ta način cepljenja ne da s pridom izvajati. Zato se pa toliko bolje obnese cepljenje z očesom ali navadno okulacija. Ali pa okulacija po Forkertovem načinu.

Rože okuliramo od junija do srede septembra meseca, dokler so šipki muhevni. Forkertov način pa ni odvisen od muhevnosti in ga lahko uporabljamo celo do srede oktobra meseca.

Okulirati bi lahko znal vsakdo. Malo ročne spretnosti, nekoliko dobre volje, oster nožiček in nekoliko rafijevega ličja, pa je skupaj vse, kar je za to potrebno. Po opisu se pa tega dela ne bo priučil nihče. To je treba videti in skusiti. Zato okulacije ne bomo opisovali. V pojasnilo naj služita le obe sliki.

Sl.13. Navadno cepljenje z očesom ali okuliranje A in B kaže kako se izreže oko iz cepiča, C izreza no oko, C divjak pripravljen, da se vdene pod kožo žlahtno dco.

Sl.14. Cepljenje po Forkertovem načinu. Oko se izreže skoro tako, kakor pri navadni okulaciji. Na divjak se pri- loži, ko se na gladkem mestu izreže ravno tolik izresek.

Cepiči, s katerih režemo očesa, morajo biti zreli, torej olesneli. Take dobimo najlažje na žlahtnih rožah, ki so ocvetele.

Takoj, ko se cepič odreže, mu moramo postrti liste, del peclja pa pustimo, da lažje držimo oko, ko ga vtikamo v zalubje, ker odrezani ščitek ne sme priti med prste.

Ako cepiče zavijemo v vlažen mah ali mokre krpe, jih na hladnem lahko hranimo več dni. Tudi razpošiljati se dajo brez škode.

Okuliramo na deblo pod kako vejico ali pa na gornjo plat vejice, ako je dovolj debela, toda prav blizu debla. Navadno cepimo na eno deblo po 2, 3 očesa, da dobi krona čim prej lepo obliko.

Neuki cepljači imajo navado, da takoj po okulaciji porijejo vse šipkove veje in vejice, češ, da se očesa raje primejo. To je velika zmot! Baš nasprotno je res. Ako rastlino omeremo listov, jo silno oslabimo in pretakanje sokov zastane mahoma. Jasno je, da se tudi vcepljena očesa težje prirastejo. Pustimo torej pri okulaciji vse vejevje neokrnjeno!

Čez 10 dni po okulaciji že lahko spoznamo, ali so se očesa prijelala. Ako so ščitli zeleni in peceelj rad odpade, ko se ga dotaknemo, je okulacija uspela. Junija meseca okulirane rože odženejo že isto leto in navadno že tudi pokažejo prvi cvet. Zato pa moramo porezati divjakovo vejovje, toda šele tedaj, ko se prepričamo, da so se žlahtna očesa prihlastla. Divjih vejic pa ne porežemo vseh naenkrat, ampak v presledkih po nekaj dni. Od srede julija meseca dalje okuliramo pa na speče oko. Tedaj pustimo divjakove vrhove do jeseni neobrezane, šele, ko pade slana in se listje osiplje, jih jako skrajšamo. Končno jih obrežemo šele spomladi.

Forkertov način se razlikuje od navadne okulacije samo toliko, da ne prerežemo in ne odlučimo rože na divjaku, ampak je izrežemo tolikšen košček od lesa, kakršen je ščitek z žlahtnim očesom. Ta ščitek, ki ga odrežemo s cepiča tako kakor za okulacijo, pritisnemo na izrezano rano na šipku, ga trdno privežemo in navadno tudi zamažemo s cepilno smolo. (Glej sliko). Najbolje je, ako ščitek na šipku popolnoma pokrije rano. Ako je malo ožji, tudi ni še napačen, samo širši ne sme biti. Ta način cepitve je jako zanesljiv, ako je dobro izvršen. Posebno ugodno je, ker ni treba čakati, da bi bili divjaki muževni, in lahko cepimo pred muševno dobo in pozneje do pozne jeseni.

Na opisani način požlahtnujemo visoke rože. Kdor bi hotel gojiti pritlične oblike, bi pa okuliral pri tleh, in bi debelece odrezal tik nad žlahtnim očesom, seveda šele takrat, ko bi se oko prijelo, torej ali junija meseca, da bi odgnalo še tisto leto, ali pa pozno jeseni. Rano, ki na ta način nastane, je dobro zamazati s cepilno smolo, da se ne zasuši. Za vzgojo nizkih rož naš gozdni šipek ni prav primeren, ker je predebel. Za to so boljši mladi semenščaki, ker imajo lepše korenine in tanjša debeleca.

d) P r o s t o r i n z e m l j a z a r o ž e

Rože gojimo na vrtovih zaradi cvetja. Cvetje pa učinkuje lahko na dva načina. Od blizu opazujemo krasote posameznega cvetja. Na gledalca od daleč pa posamezen cvet ne učinkuje, ampak le barva, ki jo razliva večja množina cvetja.

R o ž a p o s a m n i c a ima torej pomen le bolj za bližnjega opazovalca in v lep tičnem oziru ni tako učinkovita kakor večje ali manjše r o ž n e s k u p i n e. Na malih preprostih vrtičkih bomo sadili pritlične in visoke rože po obrobnih gredicah, vzpenjalke pa ob ograji ali ob vrtni lopji, na večjih vrtovih pa že lahko določimo prostor za r o ž n o skupino. Najlepše so skupine pritličnih rož, izbranih tako, da se cvetje ujema v barvah in da so prilično enake rasti, ker sicer se med seboj zajedajo. Večji rožni grmi se tudi lepo podajajo kot posamniki po tratih in drugih primernejših mestih.

Roža hoče imeti po možnosti z a v e t n o, toda p r o s t o, z r a č n o i n s o n č n o lego. Hvaležna je pa za popoldansko senco. Temnordeče mnogocvetnice na žgošem popoldanskem soncu niso kaj prida, ker jim cvet posinjti. Ob zidu večina rož boleha, prerade jih namreč zajedajo plesen in druge bolezni. Tudi prasih leg ne marajo, še manj pa jim ugajajo močvirna tla. Vse rože ljúbijo globoko, debelo, ilovnato, zelo pregnojeno zemljo, ki pa dobro propušča vlogo. Podtalna voda jim jako škoduje. Lahka, prednata puhlica jim ugaja najmanj, v taki zemlji rasto prav klaverno, cveto malo in poginejo kmalu. Najboljše gnojilo rožam je predelan gnoj. Zalivati jih smemo tudi z gnojnico, toda le po izdatnem dežju. Kalija in apna potrebuje roža posebno

obilno, ako naj ostane zdrava in ako naj les dozori vsako leto. Lajla dajemo rožam v pepelu, ki jim jako ugaja. Lahki, pusti zemlji je na vsak način treba primešati težke ilovnate prsti, komposta ali predelanega gnoja, kalijeve soli, in živega apna, ki je razpadel v prahe.

Za rože posannice je treba izkopati jamo ka or za sadno drevo. Če zemlja ni ugodna, jo zamenjajmo z boljšo, ki je sestavljena, kakor smo zgoraj povedali. Za večje skupine pa moramo prostor 50 cm globoko prerigolati in prav dobro pognojiti.

c) K a k o r o ž e s a d i m o i n n e g u j e m o

Šipek, i ga nameravamo saditi in cepiti sami, sadimo že jeseni. Lahko ga sadimo tudi spomladi, to pa ni tako zanesljivo. Rožlahtnjene rože pa navadno sadimo spomladi, čim preje, tem bolje.

Rože sadimo kakor sadno drevje. Na bolj suhem svetu jih raje sadimo nekoliko globlje, nego na vlažnem. Pri visokih rožah naj bi prišlo debelce za kakih 6 - 10 cm v zemljo, pri nizkih pa gledamo, da pride mesto, kjer je roža cepljena, 5 cm pod zemljo.

Zelo važno in neogibno potrebno je, da rože, ki jih sadimo, prav na kratko obrežemo - pa vse brez izjeme, sicer ali sploh ne odženejo ali pa ta o slabo, da ne bo nikdar nič prida iz njih. Vse slabotne poganjle popolnoma odrežemo, krepkejše pa skrajšamo na dve ali tri očesa.

Visoke rože položimo na tla taloj, ko smo jih posadili, in jih pokrijemo z zemljo. Vzdignemo jih šele potem, ko očesa nabreknejo in začno odganjati in, če le možno, ob oblačnem, deževnem vremenu. Prav na kratko obrezane pritlične rože po saditvi zaspemo z zemljo, da se popolnoma skrijajo, in potrpežljivo čakajmo, da pribodejo po ganjli iz kupčkov. Če je pomlad suha, moramo tudi zalivati.

Rože ne potrebujejo posebne nege. Da jih ne puščamo v plevelu, se razume samo po sebi. Tudi nahljanje zemlje med posameznimi rastlinami jim dobro de. Več opreznosti in znanja je treba za oprezovanje, ker so v tem oziru rože zelo različne. Nekatere moramo vsako spomlad obrezati precej na kratko, druge samo nekoliko, mnogo pa je takih, ki jih ne smemo prav nič rezati, ako k čemo, da bodo cvetele. Na to posebno bomo opozorili po potrebi pri posamezni sorti v izboru.

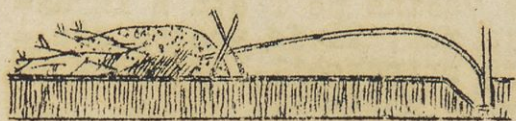
Največ preglavic nam povzročata varstvo proti mrazu in proti zajedalcem. Veliko žlahtnih rož namreč ne prenese naših zim, ker zmrznejo že pri 10° C pod ničlo, nekatere prav občutljive (čajevke) tudi že prej. Zato jih je treba čez zimo na ta ali oni način zavarovati. Navadno se pa ljubitelji rož v tem oziru vendarle preboječi, ker menijo, da roža pozebe takoj, ko nekoliko pomrzne. Zato jih tudi vobče prezgodaj in včasih tudi preveč pokrivajo in jih s tem zelo oslabe, ker se pod prerano toplo odejo ne umire, ampak poganjajo dalje in tratijo moči, ki so namenjene za drugo leto.

Roži najbolj ugaja suho in zračno prezimovanje. Ne mraz, ampak mokrota in pomanjkanje zraka pozimi jih največ pomorita.

Sl. 15. Visoka roža pravilno posajena in obrezana.

Seveda je precej težavno doseči pravo,, ker imamo včasih baš pozimi največ padavin.

Sl. 16. Visoka roža položena za prezimovanje.

jo, ki jo imamo takoj pri rokah, ako treba, šele proti sredi ali v drugi polovici novembra meseca, ko je slana že večkrat oparila listje in pritiska hud mraz, pokrijemo rožne vrhove z listjem, praprotnjo, mahom, slamo, plevami ali s kako drugo tvarino, ki ne drži vlage in prapuča zrak. Izvrstna odeja rožam so smrekove vejice. Ob hudih zimah, zlasti če ni snega, namečemo vrhu vej še nekoliko rahlega slannega gnoja. Tudi prav rahla zemlja zadostuje včasih. V težki, neprodilni ilovici bi se vrhovi zadušili in segnili.

Pri starejših rožah, ki imajo že starikavo deblo, pokrivamo samo vrh. Mlada, nežna debelca pa bi utegnila tudi zmrzniti, zato je najbolje, da jih pritismo popolnoma k tlom in jih tudi nekoliko pokrijemo vsaj z zemljo.

Pritlične rože ja lažje odeti. Najdaljše šibe nekoliko skrajšamo ali pa privihemo in pripnemo k tlom, potem pa grmiče ospemo z zemljo ali pa nadevamo mednje in po njih eno ali več prej naštetih tvarin. Sneg jim je najboljša odeja, zlasti ako so tla premalo zmrznila. Vendar se pa vobče ne smemo zanašati na to odejo, ker je ni vedno o praveč času.

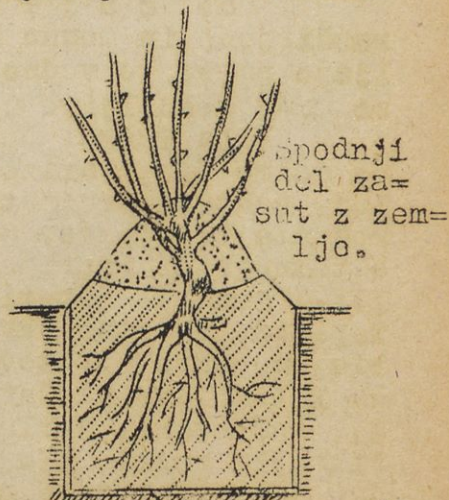
Spomladi moramo rože razmeroma zarana odkriti, ker začno kmalu odganjati. Vendar pa je tudi tu treba previdnosti, ker včasih imamo hude nazimke še celo aprila meseca. Da rože prehitro ne začno odganjati, jim odejo zrahljamo ali celo odstranimo, a jih pustimo na tleh. Rože odkrivajmo ob oblačnem vremenu ali dežju in jih nekaj časa pustimo kar na tleh. Šele, ko se vreme ustanovi, tam sredi aprila meseca, jih obrežemo in prevežemo. Sicer se moramo pa pri tem poslu jeseni in spomladi ravnati po podnebju, v katerem gojimo rože, pa tudi po vremenu, ki je vsako leto drugačno.

Mnogo rož, zlasti novejših, prebije našo zimo skoro brez odeje, ali vsaj pod rahlim pokrivalom. Te rože bomo označili v izborih.

Rože imajo mnogo sovražnikovprav kakor sadno drevje. Tudi zatiramo jih prav tako. Izmed žuželk so jim najbolj nadležne listne ušice in razne gosenice. S tobačnim izvlečkom jih lahko preženemo brez posebnega truda, ako ne čakamo, da bi se razpasle po vsej rastlini. Najhuje zlo pa je rožna plesen, ki občutljivejše sorte tako zdela, da niso za nikako rabo. Plesen preganjamo z žveplom kakor na vinski trti. Najbolje pa je, da izbiramo in gojimo le take sorte, ki so za to bolezen manj ali pa popolnoma neobčutljive.

f) I z b o r
(Po A. Bukovcu)

Družina rož je tako obširna, da ga menda ni človeka, ki bi poznal vse. Pojavljajo se pa leto za letom nove vrste, vrsta tujih imen raste takorekoč v neskončnost. Posamezne sorte se pa med seboj jako razlikujejo, ne le po obliki in barvi cveta, ampak tudi po raznih drugih lastnostih vse rastline, zlasti po rasti in po občutljivosti

Spodnji del za-
sut z zem-
ljo.

Sl. 17. Pritlična roža pripravljena za prezimovanje.

za mraz in bolezni. Zato je izbira primernih rožnih sort celo za večšala precej mučno delo. Koliko težavneje je pa šele za l ika, ki mu je edini svetovalec cenik kake vrtnarske tvrdke, ki pripo= roč pač tisto, kar ima slučajno v zalogi.

Naslednji izbor je sestavljen iz večine po lastnih izkuš= njah našega domačega odličnega ljubitelja rož, ki je vestno pre= tehtal vrednost vsake sorte, p eden jo je priporočil. Prijejen je po najnovejših izkušnjah in nekaj let ne bo zastarel.

Izbor obsega toliko najlepših in zanesljivih sort, da čez in čez zadostuje našim potrebam in mora zadovoljiti razvajenega lju= bitelja rož.

Zaradi lepšega pregleda in olajšave pri izbiri so rože raz= deljene na večplemen. Rimska številka pri posameznih pomeni: I. ob= čutljiva za mraz, II. manj občutljiva, III. zelo odporna, (ne počebe zlepa).

a) Vzpenjalke so namenjene predvsem za obsenčenje in okra= šenje lop, verand, ograj in drugih primernih prostorov. Tudi kot po= samnice so nekatere jako lepe.

Amerikan Pillar, nežno rožnata III., Excelsa, blestečeškrl= latna III., Hiawatha, živordeča III., Leuchtstern, rožnata III., Sodenia, karminasto rdeča III., Tausendschön, nežnordeča II., bela Tausendschön II.,.

Pri spenjalkah porežemo vsako leto tik pri tleh ves stari les, ker najlepše cveto šibe, ki so zrasle prejšnje leto. Kvečjemu pustimo tu in tam kake 2 leti staro šibo, ki pa nikdar ne cvete ta= ko bujno kakor enoletne. Izrezati je treba tudi ves kratki zanikrni les. Sadimo jih tako globoko, da lahko naredimo okrog korenjač pre= cej široko globelico, ki služi za zalivanje.

b) Pritlične mnogocvetnice (polij nte) so zelo skromne rože. Mraz jim ne pride do živega, plesen se uspešno upirajo, tudi poseb= ne nee jim ni treba. Cveto skoro vsako leto.

E r n a T e s c h e n d o r f f, žarkordeča, Gruss an Achon, svetlorožnato rumena, Katarina Zeimet, bela, Mrs. C. W. Cutbus, ži= vorožnata; Redhatte, temnočrešnjevo rdeča.

c) Čajevke prištevamo med najlepše rože. Pripomniti pa mo= ramo, da se jih nekatere križanke že prehodile. Največja njih sla= bost je ta, ker so zelo občutljive za zimski mraz in tudi naše pod= nebje jim ni baš ugodno. Ljubijo milo, bolj suho podnebje in čist zrak. Najbolj jim škoduje preobilna vlaga pozimi.

Skoro vse čajevke imajo jako prijeten vonj.

M a r e s c h a l Nil, temnorumena, ne obrezujemo jej I.; Gleire de Dion, rožno rumena. Ne obrezujemo jej III.; Mme Berard, temnoloscno rumena II.; Melody, temnočfranasto rumena II.; Perle de jardins, temnorumena II.

d) Č a j e v k e k r i ž a n k e so dandanes najbolj razširjene in menda najlepše rože. Goje jih sto in sto sort. Pojav= ljajo pa se še vedno nove. Cveto skoro neprestano, pa tudi za mraz so manj občutljive nego čajevke. Navesti hočemo samo nekaj najlpoših.

La Toska, bela, nežno rožnato nadahnjena, obrezovati jo je na dolgo II.; Farizej, podobna la Toski, II.; Freiburg, rožnata II.; Lady Ashtown, rožnata (za gredico) II.; Mme Karolina Testout, živo= rožnata III.; Mrs. George Shawyer, žarko rožna I.; Ofelija, rožnata s temnejšimi izpremenami II.; General Mac Arthur, škrlatno rdeča III.; General Superior A. Jansen, karminasto rdeča III.; Gruss an Teplitz, žametno škrlatna, izvrstna kot posamnica, ni za visoko de= blo, ne mara obrezovanja, III.; Mrs Ed. Powell, žametno ognjeno rde= ča III.; Lavrent Carlo, blesteče škrlatna III.; Radiance, karminasta II.; Rübezahl, škrlatno bakrena III.; Hadley Rose, temnokrvavordeča, šibkejše rasti, II.; Georgens, temnocranžna, bakreno rumeno na= dahnjena I.; Golden Ofelija, mareličasto rumena II.

e) M e s e č n i c e (bengalke) so stare znanke iz minulih časov. Gojiti jih je le kot grmiče. Vsako pomlad moramo v živo obrezati. Cveto od junija meseca dalje neprestano.

H e r m o s a, nežnorožnata, primerna za gojitev v lončkih, III.; Leuchtfeuer, temnoškrlata stordeča, za skupine III.

f) B u r b o n k e spadajo tudi med staro preživelo pleme. Cveto zdržema. Kratklega obrezovanja ne marajo. Za mraz so še manj občutljive, nego čajavke križanke.

Souvenir de la Malmaison, bela, v srcu rožnata, gojimo jo le pritlično iz potaknjencev, III.

g) P o n a v l j a l k e (remontanke) cveto večkrat, imajo lep vonj, za mraz niso zelo občutljive, pač pa za plesen in rjo.

Gospa Karel Druschki, snežno bela. Samo za pritlično obliko! Ne režimo na kratko! III.; George Dieson, žametnočrna rdeča! Režimo jo malo! III.; Mrs. John Laing, nežno rožnata. Izvrstna sorta brez napake. Na dolgo jo je rezati! III.; Princ Kamille de Rohan, črnordeča, žametna III.; Ulrich Brunner fils, šešnjevordeča, režimo jo na dolgo! III.; vah Hutte, amarantno ognjenordeča, II.

h) M a h o v k e so jako lepe, nežne in ljubke rože, toda le v popku, ko se časni listi razklenijo in se pokaže barva. Naj omenimo samo dve posebno lepi: Blanche Moreau, snežnobela, Communis najlepša mahovka rožnate barve. Lepo diši.

i) S a d n a r o ž a ima jako debele plodove (šipovke), ki jih vkuhavamo.

Rosa Villosa je najboljša sorta.

K a p u c i n k e in n j i h k r i ž a n k e (pernatianke) so novo rožno pleme, ki obeta za prihodnjost zopet razna presenečenja.

Golden Emblem, citronasto rumena, I.; Luise Kath, Breslau, rdeča in oranžno rumena, II.; Mme Ed. Hertlot, koralno rdeča, izvrstna za skupine, III.; Marie Adelheid v. Luxemburg, temnooranžno rdeča, II.

8. L e p o t i č n o g r m o v j e i n d r e v j e

Mnogovrstno okrasno rastlinje te skupine spada pravzaprav na večje lepotične vrtove in v parke. Vendar pa utegne ljubitelj lepo cvetočih grmov tudi na svojem malem vrtu najti kak kak storček, kjer zasadi posamezen grm španskega bezga ali japonske kutine ali le samo skromen leskov grm. Tudi kotiček za skupino lepotičnih grmičev najdemo, če ne drugje, pa vsaj v kotu za kompost, da z njim skrijemo navlako, ki jo nabiramo na takih mestih. Na večjih in okusno urejenih vrtovih pa ne bi mogli pogrešati vsaj najnavadnejših grmov, zlasti v skupinah na trati, na posameznih ugodnih mestih ob potih, pri ograji, ob vrtni lopi itd.

Za skupine je treba lepotično grmovje primerno odbrati in razvrstiti po veličini in barvi cvetja in listov. Izbira prilladnih prostorov in tem primernih plemen pa ni tako lahka stvar. Pri tem poslu je treba že nekoliko vrtnarskega znanja, predvsem pa čuta in okusa za lepoto.

V ozadje postavimo vedno najvišje rastline, potem stopnježno nižje. Ako je skupina dostopna in vidna od vseh strani, posadijo v sredo najvišje rastline, potem pa v krogu ali elipsi vedno nižje. Ob robu se pa najlepše podajajo trajnice.

Za posamnice sodijo le taka plemena, ki imajo lepo, košato in slikovito rast in jih posebno cenimo zaradi lepega listja in cvetja (japonska lutina) ali pa zaradi posebne vonjave (Calycanthus floridus, Philadelphus coronarius).

Praden sadimo lepotično grmovje, je zemljo dobro pripraviti, kajti te rastline so na svojih mestih desetletja. Sicer so večinomne prav skromne, vendar pa hvaležne za dobro zemljo in gnojenje.

Prostor za skupine izrigolamo vsaj na pol metra globoko. Pognojimo s kompostom, posamnicam pa skopljeno primerne jame kakor sadnemu drevju. Navadno sadimo te vrste rastline rano spomladi, pa tudi jesenska saditev ni napačna, ako ni prepozna. Pri skupinah se moramo ogibati p egoste saditve. Grmovje se namreč v poznejših letih jako razraste. Ako ga pa že na gosto sadimo, morano pa par let pozneje grmiče izredčiti, ker se drugače med seboj ovira v rasti in bchetneje rastoče rastline prerastejo in zaduše šibkejše. Ko grmičeje sadimo, ga moramo precej na kratko obrezati, obenem obrežemo tudi korenine.

Poleti večkrat oplevemo in okopljemo gredice, na katerih raste leptično grmovje, sicer se v njih kaj radi razpasejo razni trajni pleveli, ki se jih pozneje jako težko iznebimo. Isto velja za gredice okrog posameznih grmov. Tudi gnojiti moramo leptičnemu grmovju na ta način, da jeseni potrosimo po gredicah med rastlinami drobnega gnoja ali komposta. Tudi ni napačno, ako čez zimo polivamo gredice z gnojnico.

Okrasno grmičeje je treba tudi obrezovati. Žal, da obrezujejo iz večine napačno. Navadno mislijo, da treba leptične grme vsako pomlad z vrha in od vseh strani prikrajšati. Baš to je narobe! Večina leptičnega grmovja razvija cvetje po enoletnih šibah prav do konca. Ako torej kar na slepo krajšamo mlajše, uničimo najlepše cvetje. Pravzaprav bi morali grmičevju pustiti, da se razvije v prirodni obliki. Potrebno pa je, da vsak grm ali skupino vsako pomlad izstrebimo, t. j. izrežemo vse suhoj nasehlo, prešibko, zanikrno, prestaro in pa pregosto šibovje. Vse, kar pa ostane, pustimo spomladi v miru in nič ne krajšajmo razen kake malenkosti, ki morebiti kazi obliko. Ko grmičevje odcvete, torej poleti, pa skrajšamo šibovje, ako je potrebno, da dobi grm ali skupina lepšo obliko. Do jeseni se potem grm lepo razvije in spomladi zopet cvete obilo.

Z nekaterega leptičnega grmovja gojimo lahko tudi žive meje, n. pr. iz španskega bezga, japonske kutine i. dr.

Leptično grmovje prebije našo zimo brez vsakega varstva. Večinoma je pozimi golo. Le nekaj malega je takega, ki obdrži liste tudi čez zimo, n. pr. zelenika, tuje, ciprese.

Izmed mnogoštevilnih plemen, ki jih uporabljajo vrtnarji za okras vrtov, naj naštejemo le nekaj najbolj znanih in hvaležnih.

Španski bezeg (*syringa*) je menda izmed vseh leptičnih grmov najbolj razširjen. Lepe so zlasti novejšje sorte z raznobarvnim velikim cvetjem. Gojimo ga kot grm ali pa kot drevesce, cepljenega na debelca navadnega španskega bezga.

Forsitia (*Forsythia*) je prav lep grm z rumenim cvetjem, ki se razvije rano spomladi, preden grm ozeleni. Dobi se v raznih zvrsteh.

Skobotec (*Philadelphus*) je znan grm z jako dišečim belim cvetjem. Pomotoma mu pravimo jasmim.

Sirski slez (*Hibiscus*) se razcvete šele proti poletju in cvete do jeseni. Dobiti ga je v raznih barvah.

Blagoduš (*Calicanthus floridus*) je znan grm z neznatnim temnorjavim cvetjem, ki pa jako prijetno diši. Sodi samo posamez na trate.

Osladi (*Spirea*) so zelo peli, bolj nizki grmi, ki jih sade ob robu višjega grmovja. Goje jih mnogo zvrst z različno pašanim cvetjem. (*Thunbergii*).

Vajgelija (*Vibegelia*) je tudi znan leptični grm z zvanastim cvetjem raznih barv. Lepa je kot posamnica ali pa tudi v skupinah.

Japonska lutina (*Cydonia japonica*) cvete karmineorodeče. So pa tudi z rumenim cvetjem. Kot posamnica je posebno lepa.

Dajcija (Dactylis), zraste v nizek grm z belim, velikim cvetjem; za skupine!

Rdečelistni češmin (Berberis atropurpurea) je navadnemu češminu podoben, samo liste ima škrlatno rdeče.

Lepotični glog (Crataegus) je po listih podoben navadnemu glogu. Cvetje ima pa gibato in rožnate barve.

Kozji parkeljci (Tonicera) so rdeče, belo ali rumeno cvetoči grmi, jako lepe oblike.

Magnolija (Magnolia) je priljubljena posamica visoke rasti z velikimi belimi cveti, ki se razvijejo rano spomladi, ko je grm še gol. Imamo tudi magnolije z rdečim cvetjem.

K lepotičnim grmom prištevamo tudi rdečelistnati lešnik (Corylus americana), lepotične češnje (Cerasus), lepotično grozdice (Ribes), skalnice ali acaleje, hudobiko (Viburnum lantana), kalino (Viburnum opulus), nagnoj (Cytissus) in še mnogo drugih, ki jih čitamo po cenikih večjih drevesnic.

Lepotično grmovje razmnožujemo navadne z delitvijo starejših rastlin, s potaknjenci in z grebenicami.

Še manj nego grmičevje hodi v poštev na naših malih vrtovih lepotično drevje, ker vzame mnogo prostora, če je količkaj odraslo. Največ škode delata njegova senca in kap. Raven borne trave in mahu raste pod košatim drevjem malokatera rastlina. Kvečjemu postavimo v njegovo senco čez poletje sobne rastline, ki ne marajo neposrednih sončnih žarkov.

Vse drugače je pa po velikih vrtovih in parkih. Tam je lepotično drevje, ki stoji posamez ali pa v večjih skupinah najvažnejše okrasno rastlinje. Brez drevja si lepega večjega vrta niti misliti ne moremo.

Preprost ljubitelj vrtov bi utegnil misliti, da velja le nenavadno drevje iz tujih krajev za lepotičje. To pa ne drži. Vsako gozdno ali pa sadno drevje lahko ugodno učinkuje v okrasnem smislu, samo da je lepo zraslo, zdravo in na pravem mestu. Kdo more taji, da bi vitka smreka ali orjaška lipa ali mogočen oreh ali košat pravi kostanj ne bilo lepo drevo ako stoji posamez na takem kraju, kjer slikovito učinkuje. V naših bolj skromnih razmerah in v današnjih praktičnih časih bi sploh kazalo, da bi na mestu dragih tujih dreves sadili, kjer imamo na vrtu prostora, rajši lepo sadno drevje. Jablane in hruške so že v to svrhu manj prikladne. Bolj slikovito obliko imajo češnja, višnja, mirabela, oreh, in pravi kostanj.

Praden posadimo na vrtu kako drevo v lepotične namene, moramo dobro premisliti kam in kaj? Prvičsem je treba premeriti obsežnost prostora, potem lego z ozirom na senco itd. Vpoštevaje vse splošne in še mnoge druge posebne okoliščine, izberemo primerno drevo, najsi bo že gozdno ali sadno, domače ali tuje.

Posamno lepotično drevo sodi na trato, da ima okrog in okrog sebe dovolj prostora, skupina - majhen gozdiček - sodi pa najbolje v primeren kot, ki je od poslopja bolj oddaljen, in pa na taka mesta, kjer hočemo bližnjo okolico zakriti. Zaradi sence so najugodnejša mesta na veserni, severovzhodni in severozahodni strani. Tudi na poslopja, ako jih je kaj na vrtu, se je treba ozirati.

Navadno sadimo mlado drevje in baš zaradi tega tako radi pozabimo pri odmeri prostora na obsežnost, ki jo bo imelo drevo, ko doraste. Vobče sadimo vse pregosto.

Lepotično drevje, zlasti v skupinah, moramo tako saditi, da se kolikor mogoče sklada s prirodno razvrstitvijo, kakršne vidimo v gozdu, torej ne v natančne vrste, ampak neprisiljeno porazdeljeno, da je očem prijetna skupina. Najlepše so skupine iz istovrstnega drevja (sami listavci ali sami iglavci).

Doraslo lepotično drevje je jako različne obsežnosti. Lipa, hrast, platana, oreh, češnja, sareka, jelka - to so orjaki. Pegastolisti javor, okrogla robinija, glog, nagnoj, tuja, cipresa so proti drugemu drevju pritlikavci. Po velikosti prostora izberemo drevesno plemel.

Jako lepo okrasno drevje za manjše vrtove so razna plemena z visečimi vejami. Najbolj znane so vrbe žalujke, ki pa ne sodijo na vrt. Za naš namen so primerne, in sicer vedno kot posamnice: viseča leska, brest, javor, breza i. dr. Vzgojili so tudi češnjo, jablano, murvo in drugo sadno drevje z visečimi vejami.

Posebno priljubljeno okrasno drevje za večje vrtove so razni tujerodni iglavci. Kot posamica je najlepša modroiglasta smreka (*Picea pungens glauca argentea*).

Lepotično grmovje in drevje vzgajajo po velikih drevesnicah.

9. Vrtna trata

Pestrozeleno gosta, vsak teden na kratko pokošena trata, o kusno in neprisiljeno okrašena s cvetličnimi gredicami in raznimi, posamezno stoječimi lepotičnimi grmi in drevesi, je gotovo višek krasote, ki jo je moči doseči na domačem vrtu. Žal, da take trate, kakršne imamo v mislih, marsikdo še videl ni, ker jo je težje vzgojiti in ohraniti v dobrem stanju nego katerikoli drug lepotični nasad. Lepa trata ne zraste sama. Treba jo je sejati na čisto, dobro pripravljeno zemljo. Če to stane precej truda in prizadeva dokaj stroškov. Vendar bi to marsikdo še utrpel, ko bi bilo s tem vse opravljeno. Toda gojitev in vzdrževanje lepe trate, pletev, košnja, zalivanje, gnojenje itd., vse to prizadeva mnogo dela. Ako trato zanemarimo, jo preraste plevel, tu in tam se pokažejo presledki in liše in vsa krasota je brž pri kraju.

Čim manjša je trata, tem bolj potrebuje vestne nege, ker tu so posebno vidne vse napake in pomanjljivosti. Na majhnem vrtiču, ki meri le nekaj arov, torej ne kaže, da bi se bavili s tako napravo, na večjih vrtovih pa bi vendarle težko pogrešali košček lepe zelene trate. Zato menim, da ne bo odveč, ako na kratko opišem, kako jo je treba sejati in gojiti.

Lepa, kratka, tršata, smaragdnno zelena trava raste le na rodovitni, sprstenaasti vrtni zemlji. Ako nimamo take, jo moramo pripraviti. Zemljišče, kjer naj bo trata, najprej prekopljimo 20 cm na globoko, in ako zemlja že sama na sebi ni dovolj ugodna, ji med obračanjem primešamo dobrega komposta, sprstenelega gnoja ali dobre vrtno zemlje. Svež gnoj v to svrhu ni prida. Tudi globoko prekopavanje, rigolanje bi ne bilo dobro. Ko pripravljamo zemljo, skrbno izbirajmo vse kamenje in zlasti korenine raznih trajnih plevelov, da zemljo kolikor mogoče izčistimo. Nazadnje poravnajmo prostor z grabljami.

Ko se zemlja dobro osuši, jo prav v živo enakomerno shodimo. To je pri napravi trate najvažnejše delo, in neogibno potrebno, kajti na rahlem svetu ne bo nikdar rasla gosta, kratka trava, kakršno hočemo imeti. Lahko zemljo moramo pohoiti bolj nego težko, ki je že sama na sebi gosta. Ko smo jo na ta način stopinjno za stopinjo utrdili, jo še enkrat poravnamo z grabljami in potem šele sejemo. Za vsak m² jo treba okrog 25 gr, na 1 ar torej 2.5 kg semena.

Za lepo, trajno trato je treba prave travne mešanice. Izkušeni vrtnarji priporočajo tole zmes, na 1 ar vzemimo: pasjiga repa (*Cynodorus cristatus*) 30 dkg, trde bilnice (*Festuca duriuscula*) 70 dkg, travniška latovke (*Poa pratensis*) 20 dkg, angleške ljulike (*Lolium perenne*) 130 dkg; skupaj 250 dkg - 2.5 kg. Sejati je treba kolikor mogoče enakomerno. To dosežemo, ako sejemo večkrat po nem mestu, in sicer enkrat po dolgem, potem povprek in, če kaj semena ostane, še v drugi smeri. Nazadnje prav natančno zakopljemo seme z

grabljami, da se lolil or mogoče skrije. Najhne prostore tudi lahko potresemo z vrtno zemljo, da se skrije prav vsako zrnje. Končno pa setev povaljamo ali potlačimo z deskami, ki si jih privežemo na nogo.

V dvch, treh tednih jame kaliti. Ko je travica 5, 6 cm visoka, jo je treba pivič požeti z ostrim srpom. Odslej bi morali praviloma trato žeti ali kositi vse leto vsaj na vsakih 10 dni. Po vsaki košnji pometemo trato z brezovo metlo, potem povaljajmo ali pohodimo vs prostor in nazadnje ga dobro zalijmo. Posebno moramo paziti, da trato prav na kratko pokosimo pred zimo, ker dolga trava poginje čez zimo.

Trato gnojimo na ta način, da jo pozno na jesen ko je zadnjič pokošena, natančno potresemo z dobro predelanim kompostom ali s prav dobro uležanim gnojem, ki ga spomladi, ko je že popolnoma izpran, pograbimo.

Najhujši sovražnik trate je plevel. Kdor ga ne zatira, ne bo imel nikdar lepe trate. Jako nevšečen v tem oziru je regrad, ki neusmiljeno duši vse druge rastline okrog sebe in ga je zelo težko popolnoma pregnati. Prav tako uničujejo trato kozje tačke in razni drugi trajni plevel. Z redno košnjo in pletvijo se pa tudi v tem oziru dosežejo lepi uspehi. Izmed živali delajo posebno preglavico ogrci, mramor in krt.

D. NAVODILA O GOJITVI SOBNIH CVETIC

I. Splošne opombe

Od nekdanj so naša dekleta in naše gospodinje krasile stanovanja s cveticami. To nam živo izpričujejo narodne pesmi, ki opevajo razne prilike narodnega življenja.

Ta lepa navada se je ohranila do današnjega dne in težko bi našli kmečko hišo, najsi bo v najbolj oddaljeni gorski vasi, kjer bi ne gojili katere cvetice na oknu - čeprav je le preprost žeravec (roženkravt) ali rožmarin v razbitem loncu ali okornem za-bojčku. Prav pogostoma pa vidimo po kmetih lepe nageljne, pelargonije, fuhsije, begonije in najrazličnejše domače in tuje navadne in nenavadne rastline. S cveticami v loncih naš narod tako rad krasi svete podobe, znamenja in oltarje, cvetice so v njegovi družbi ob veselih pa tudi žalostnih prilikah, ob svatbi in ob mrtvaškem odru.

Če pa že kmečko ljudstvo, ki živi v tesni zvezi s narodo, čuti potrebo, da ima vsaj sledove narode v stanovanju, koliko bolj mora čutiti to potrebo meščan, ki živi življenje v zaprtih prostorih, ločen od matere narode. Kdor ima še količkaj smisla za narodo, čuti v sebi neko prirojeno ljubezen do rastlinstva, zlasti do cvetic.

Negovanje rastlin v sobi je za vsakogar, ki ima smisel za velezanimivo življenje rastlin in za lepoto narode zlasti pa za nežni ženski spol ne samo pobuden in zabaven, ampak tudi vrlo poučen, odgojen in blažilen posel, pa ne le za posameznika, ampak za vso družino in sosesčino. Kdor ima veselje do cvetic, kdor z umevanjem in z ljubeznijo neguje rastline, ima tudi ljubezen in

veselje do prirode. Tega je zmožno pa le dobro, blago srce.

Žal pa, da v negovanju sobnih rastlin ne vidimo povsod povoljnih uspehov. Največ tega rastlinstva je bolj podobno hirajočemu bolniku nego zdravi, vedno mladi prirodi. Tega je krivo največkrat pomenjkljivo poznavanje življenja rastlin sploh in posebej še potreb za življenje tujih rastlin, ki jih gojimo v sobah. Ne pomislimo, da je naše stanovanje - pa naj si še tako udobno urejeno - prava ješa vsaj za nekatere rastline. Ako pa hočemo, da bo jetnik zadovoljen s svojo usodo, mu moramo nuditi v ujetništvu vsaj nekaj takega, kar mu je namenila priroda.

Vsaka rastlinska zvrst živi v prirodi v posebnih razmerah. Ta raste na soncu, ona le v senci, ta ljubi veliko vlage, ona si izbira suha tla, ta prenese najhujšo zimo, to zamori že prva slana. Mnogi je domovina daleč v vročih krajih in zato še težje prenašajo naše podnebje. V sobi navadno odkažemo rastlinam z najrazličnejšimi potrebami in lastnostmi isto mesto, damo jim isto zemljo, enako jih zalivamo itd. Odtod slabi uspehi!

V naslednjih vrsticah hočem opozoriti ljubitelje sobnih rastlin na najvažnejša pravila, po katerih se je ravnati, ako hočemo, da bodo tako priljubljeni jetniki dolgo živeli, da bodo zdravi in da nas bodo trajno razveseljevali.

1. P o s o d a

Najboljša posoda za sobne rastline so rahli glinasti lončli, ki niso položčeni. Korenine potrebujejo mnogo zraka, ki prihaja od vseh strani v lonec, ako ni položčen. Lesena posoda - vedrice, deže - in zaboječki so istotako prikladni a ne smejo biti napolnjeni z oljem, še manj pa s karbinilejem, pač pa so lahko znotraj obžgani. Kovinska, porcelanasta ali steklena posoda nikakor ni za rabo. V taki posodi rastlina hira in pogine prej ali slej.

Vsaka posoda mora imeti na dnu svoji velikosti primerno odprtino, da se more odcejati voda. Večjim posodam navrtamo dno večkrat. Luknje naj merijo 2 - 3 cm v premeru. Ako je odprtina premajhna, se kaj lahko zamaši in v posodi nastane močvirje, zemlja se skisa, največkrat rastlina oboli in večkrat umrje. Vobče so manjše posode bolj zdrave nego prevelike.

2. Z e m l j a

Vrtnarji uporabljajo za razne rastline tudi različno zemljo. V naših navadnih razmerah pa uspevamo z dobro udelano humozno, raje bolj težko nego proščko vrtno zemljo. Tako zemljo si pripravimo, ako vzamemo predelano predelano prst iz gnojaka in ji navsalih 10 litrov primešamo pol litra oglene prahu, osminko litra ometa (ali v prah razpadlega živega apna) in dober liter šotnega zdroba ali šotne zemlje. Namesto tega vzamemo lahko tudi gozdne črnice ali prsti iz votlih debel, vrbovih dupel itd. Dodatek zdrobljene rogovine je tudi prav koristen. Tako pripravljeno mešanico pustimo dalje časa na kupu in jo večkrat premešamo, da se temeljito pretvori. Jalo dobro je tudi, ako jo nekolikokrat zalijemo z gnojnico. Ako dodenemo umetnih gnojil, mora taka zemlja ležati vsaj 4 - 6 mesecev, da se gnojila razkroje.

3. Z a l i v a n j e

Največ sobnih rastlin hira in tudi pogine zaradi napačnega zalivanja. Navadno zalivajo preveč, le redkeje premalo. Zemlja, v kateri naj rastlina dobro uspeva, mora biti vlažna, ne pa mokra. Vrhnja plast je pa lahko suha, odznotraj pa dovolj vlažna. Zato je treba zemljo, preden jo zalijemo, preizkusiti s prstom ali s primer-
nim klinčkom in šele potem zaliti, ko se prepričamo, da je 2 - 4 cm

na globoko presušena. Ako potrkamo s prstom po loncu in doni polno, ni treba zalivati. Votli glas nam pove, da je zemlja izsušena. Zalivajmo torej samo tedaj, kadar je potreba, a takrat dobro! To spoznamo, ako priteče voda iz odprtine na dnu lončka. Včasih se pri-meri, da se zemlja v njem tako izsuši, da je z navadnim zalivanjem ne moremo premočiti. Tedaj je treba lončke postaviti za pol ure v vodo.

Voda za zalivanje naj bo prestana in najmanj toliko topla kakor zrak, v katerem so rastline. Najboljša je deževnica. Ako moramo zalivati ali iz studenca ali iz vodnjaka, naj vsekakor prej stoji na zraku vsaj čez noč.

Pomniti moramo tudi, da potrebujejo rastline največ vode takrat, ko rastejo in cveto, torej v poletnem času, v vročini in ob suhem vremenu mnogo več nego ob deževju in oblačnem vremenu. Ko odcveto, oziroma na jesen, ko preneha rast, moramo zalivati veliko redkeje. Pozimi, ko rastline večinoma počivajo, pa je treba v tem oziru največje opreznosti.

Nekatere rastline potrebujejo že po naravi zelo veliko vode, drugim pa jako škoduje količkaj prevelika moča. Imamo tudi take, ki rasto v močvirju. (Isolepis, Ciperus).

4. V z g o j a

Sobne rastline lahko kupimo pri vrtnarju. Še bolj zanimivo in pobudno pa je, ako jih vzgajamo sami, kajti brez dvoma imamo s tako rastlino več veselja nego s kupljeno. Nekatere sobne rastline vzgajamo iz semena (primule, petunije, cinerarije, palme itd.), največ pa iz potaknjencev (pelargonije, fuksije, naglje itd.), pa tudi na druge načine.

Sejemo navadno prav lano spomladi (februarju, marca meseca) v plitve lesene zabožke v lahno in peščeno zemljo. Kmalu, ko skale rastline, jih presadimo (pikiramo), pozneje pa še večkrat presadimo v vedno večje posode, vse dotlej, da se popolnoma razvijejo.

Tudi vršički nekaterih rastlin prav radi in hitro poženejo korenine, ako jih potaknemo v droben, vlažen pesek ali v prav peščeno zemljo in srbimo, da imajo dovolj vlage, da so v senci in v zaprtem prostoru z enakomerno toplino (n.pr. pelargonije, tradeskancije, fuksije, krizanteme). Kmalu potem, ko poženejo potaknjenci korenine, jih presadimo posamez v majhne lončke. Nadalje ravnamo z njimi kakor s semenčaki. Druge so pa v tem oziru bolj počasne (n.pr. naglji, filus, vrtnice, hortenzije, mirta, oleander i.dr.). Vendar pa dosežemo tudi tu prav lepe uspehe, ako smo dovolj vztrajni in prav oprezni. Nekatere sobne rastline razmnožujemo na ta način, da starejše rastline razdelimo na več delov, katere posamezno posadimo v manjše posode (aspidistra). Juke poganjajo iz korenin mlade rastline, gomelje od begonij razrežemo na več delov, ki morajo pa imeti brste.

5. P r e s a j a n j e

Vobče je treba sobne rastline presajati vsako pomlad. Le nekaterim ugaja bolj, ako jih puščamo v miru po več let (palme, acaleje, kamelije), take presajamo vsako 3. ali 4. leto. Navadno vzamemo pri presajanju nekoliko večje lončke, da dobe rastline nove zemlje in z njo nove hrane. V to svrho tudi nekoliko zrahljamo kupo, ki je na gosto prerasla s koreninami. Korenin pa navadno ne skrajšujemo, razen če so bolne, oziroma odmrle.

Rastlino moramo vzeti iz lončka tako, da ostane kopa cela. V to svrho jo obrnemo narobe. Ako ne gre rada, malo potrkamo z ro- bom ob mizo. Ker mora ostati kopa cela, zato ne smemo presajati izsušenih rastlin, ker se sicer zemlja rada ospe. Nove suhe lončke moramo pred uporabo namakati nekaj ur v vodi. Važno je tudi, da

star. lonce, preden presajamo vanje, temeljito umijemo zunaj in znotraj s trdo četko, potem pa jih nekoliko osušimo.

Preden pričnemo presajati, pokrijemo odvodnice v dnu lončkov s črepinjami. Pri večjih posodah je jako umestno, ako vse dno pokrijemo prst na debelo s črepinjami ali lot lešnik debelim kamenjem. Tudi gnojimo lahko ob tej priliki. V to svrho denemo na dno lonca nekaj koscev dobrega gnojevca ali konjskega gnoja. Nanj naspemo primerno prsti in nato šele postavimo rastlino tako, da ne stoji niti preplitvo niti previsoko in ravno v sredini. Z levico držimo rastlino v pravi legi, z desnico pa napolnimo z zemljo praznino med staro zrahljano lepo in lončeno steno. Ko je lonec poln, z njim malo potrkamo ob tizo, da se zemlja uleže in naspe vsa praznina med oreninami, nato je okrog in okrog čvrsto pritismo s prsti obeh rok in po potrebi dodenemo toliko prsti, da ostane na vrhu vsaj za 1 cm praznega prostora za zalivanje. Samo ob s bi se umeje, da zemlja za presajanje ne sme biti ne mokra ali celo blatna, ampak primerno usehla.

Vsako presajeno rastlino moramo takoj zaliti, in sicer toliko, da skozi odvodnico začne odtekati voda.

Kadar sadimo čebule (lilije, hijacinte, tulipane itd.), moramo paziti, da pridejo v pravo višino. Tiste čebule, ki poganjajo korenine zgoraj (lilije, arum), sadimo globoko, tiste, ki delajo korenine spodaj (tulipani, hijacinte i.dr.) pa na vrh, tako da gleda brst iz zemlje.

6. S v e t l o b a

Rastlina je veliko bolj odvisna od svetlobe nego druga bitja. Rastline v sobah vobče zelo pogrešajo svetlobe. Seveda niso v tem oziru vse enake. Nekatero nikdar ne uspevajo dobro brez sonca (pelagonije, oleander itd.), druge pa ne marajo neposrednih sončnih žarkov, vendar pa hočejo imeti popolnoma svetlo stojišče (palme, aralije itd.). Le malo jih je, ki so zadovoljne s kakim mračnim kotom v sobi (aspidistra, praproti, brčljan). Zato razpostavljamo rastline po njih potrebi in prirodnih zahtevah med okna, na okna, k oknom in tudi na razna stojala v bližini oken. Pri tem pa skrbno razločujemo sončna in senčna okna, južno, vzhodno, zahodno in severno stran.

7. Z r a k

Veliko rastlin v sobah boleha in odmira, ker jih obdajajo za tohel, zlasti pa presuh zrak. To zlo se v sobah nikdar ne da popolnoma odpraviti. Izboljša se samo s primernim zračenjem in pa s tem, da rastline ob suhem in vročem vremenu večkrat na dan popršimo z vodo. Brez tega pripomočka je naravnost nemogoče, da bi v sobi vzgojili zdrave in lepe rastline. To velja posebno za tista plemena, ki ostanejo tudi pozimi zelena, in ki jih gojimo v kurjenih sobah. Trde rastline za mrzle sobe v tem oziru niso občutljive. Poleti postavimo rastline na vrt, pred okno ali na balkon!

Le malo je sobnih rastlin, ki morejo ostati leto in dan v sobi in ne prenesejo na planem našega podnebja (rancarija, sobne praproti). Večino lahko postavimo junija meseca na primeren prostor na vrt ali v zabojske zunaj pod okno, ali na balkon. Najugodnejše stališče imajo rastline na vrtu, ako izberemo vsakteri njeni naravi primerno mesto. Večina hoče imeti bolj senčni prostor, na pol senco (palme, aralije itd.), nekatere so pa lahko tudi na soncu ali pa celo morajo imeti, (juka, oleander itd.). Loncev pa ne postavljamo kar na zemljo, ampak jih zadelajmo do roba v tla. V to svrho naredimo z debelim, zašiljenim kolom primerno luknjo, ki je precej globlja, nego je visok lonec, tako da ostane pod loncem precejšnja votlina. Ako jih hočemo imeti na vrtu, jih pa na vsak način obložimo s kamenjem ali z laboro, praznine med njimi in ka-

menjem pa zatlačimo z mahom.

Veliko neugodnejše stališče imajo rastline zunaj pred okni ali na balkonu, ker so preveč izpostavljene vetrovom in se prehitro izsuše. Proti vetru jih zavarujemo s tem, da jih zadostno pritrdimo, vlago v loncih pa pridržujemo, ako vse prazne prostore med lonci izpolnimo z mahom, ki ga večkrat poškopimo.

Preden prenesemo rastline na vrt, jih moramo utrditi s tem, da marljivo vetrimo stanovanje.

Oskrbovanje rastline na vrtu je veliko lažje in preprostejše nego v sobi. Vendar pa moramo: v obeh krakih vse poletje skrbeti predvsem za zadostno vlago, v sončnih sobah pa za potrebno senco ob vročih dneh.

8. K a k o g o j i m o s o b n e r a s t l i n e

Z zalivanjem izperemo iz zemlje v loncih mnogo redilnih snovi. Zato ni napačno, ako sobne rastline tudi gojimo, toda vedno le tiste, ki so zdrave in bujno rasto. Popolnoma napačno bi bilo, ko bi hoteli bolešno rastlino z gnojenjem pozdraviti. Dosegli bi ravno nasprotno, še prej bi jo ugonobili.

Najpreprosteje gnojimo sobne rastline s tekočimi gnojili - z gnojnico, kakor je opisano pri vrtnih rastlinah. Seveda je treba tu še večje previdnosti nego pri rastlinah na planem, kajti s premočno gnojnico in s prepogostim zalivanjem naredimo lahko veliko škode. Jako ugodno tekoče gnojilo si napravimo ako vzamemo na 10 litrov vode kakih 60 gr parjene rogovine (drobno zmletih odpadkov od rogov in parkljev). Tudi pokipela in dovolj redka hlevska gnojnica je dobra. Z umetnimi gnojili moramo biti pri sobnih rastlinah jako previdni, ker je težko odmeriti tako majhno količino, da ne bi škodovala. Najbolje se sponese tako gnojenje, ako umetna gnojila v pravem razmerju primešamo zemlji za presajanje, ki se mora pa potem več mesecev (čez zimo) goditi na kupu, da se pridejane snovi razkroje.

S tekočimi gnojili gnojimo vedno le ob jutranjih ali večernih urah ali pri oblačnem, mokrotnem vremenu, nikdar pa ne ob vročini in pekočem soncu.

9. Z a j e d a l c i

Tudi sobne rastline imajo nekaj sovražnikov, ki napadajo pa le bolj bolešne in slabo oskrbovane. Listne ušice in kaparji se kaj radi naselijo na nekaterih rastlinah. Ušice preženemo prav lahko, ako umijemo liste s pol do 3/4% tobačnim izvlečkom, kaparje pa odstranimo s kako ščetko, ki jo pomakamo v zelo razredčeno petrolejevo emulzijo. V loncih so nadležne gliste. S sajami jih preženemo zanesljivo. Tudi gniloba in nekateri glivičasti zajedalci narede včasih škodo.

Sploh pa velja pravilo, da se travih, dobro postreženih in z ljubeznijo negovanih rastlin vsi zajedalci ogibljejo.

Zelo koristno je tudi, ako liste nekaterih sobnih rastlin večkrat umijemo z gobo in z mlačno vodo.

10. B o l n e r a s t l i n e

Zaradi napačnega ravnanja kaj lahko zbole sobne rastline. Največkrat je temu kriva prevelika posoda, nepravilno zalivanje, pomanjkanje svetlobe, premajhna ali prehuda toplina, suh zrak, žgoči sončni žarki, neprimeren prostor, preprih itd. Bolezni spoznamo iz raznih pojavov, ako rast preneha, ako listje porumeni ali porjavi, cvetno popje odpada, korenine gnijejo.

Najbolj napačno bi bilo, ako bi hoteli bolno rastlino pozdraviti z zalivanjem in z gnojenjem. S takim ravnanjem bi bolezen še pohujšali in pospešili končni pogin.

Rastlino, ki kaže znake bolezni, je treba najprej preizkusi, na ta način izkušamo dognati, kje tiči pravi vzrok bolezni. Ako vidimo, da so korenine zdrave, je zdravljenje razmeroma lahko. Navadno so pa pokvarjene. Tedaj je treba iztrebiti vse neboljene ali mrtve korenine in rastlino presaditi v manjšo posodo. Tudi nasehle, pokvarjene nadzemske dele odstranimo. Nekatere rastline sploh na kratko obrežemo (pelargonije, fuhsije). Presajene bolnike postavimo na ugodnejši, toplejši prostor in sicer same za se, kajti med drugimi zdravimi rastlinami radi pozabimo na nje. Zalivati jih moramo posebno previdno. Jako koristno je, ako gojimo bolne rastline nekaj mesecev na topli gredi.

Razmeroma lahko vse bolne rastline pozdravijo poleti. Težko delo pa imamo z njimi, ako začno bolehati na jesen. Take rastline največkrat preminejo čez zimo.

11. I z b o r r a s t l i n z a s o b o

a) R a s t l i n e z a p r a v t o p l o s o b o

1. A s p i d i s t r a (Aspidistra elatior) je menda izmed vseh sobnih rastlin najtrdnjša. Prenese namreč vse neugodnosti brez kake večje škode, samo da ji ne manjka vode in da nima prevelikih loncev. Najbolje uspeva v gnojni publici, ki ji primešamo 1/3 šotnega zdroba. Razmnožujemo jo, ako večje grmiče raztrgamo. Ostane lahko več let nepresajena.

2. B e g o n i j e. Pri nas povsod znane, vedno cvetoče listne in gomoljaste begonije so jako h aležne sobne rastline. Vse potrebujejo poleti mnogo vode in hrane (gnojno zemljo), pozimi pa malo, nekatere celo nič vode. Grmičaste begonije razmnožujemo s potaknjenci, gomoljaste pa s semenom ali tudi tako, da gomolje razrežemo na več delov.

Mlade listne begonije pa si vzgojimo na ta način, da stare liste odrežemo in razgrnemo po vlažnem pesku in prav narahlo pokrijemo s sipo. Iz vozlov, kjer se stikata dve žili, poženejo korenine in brst za novo rastlino. - Grmičaste in gomoljaste begonije čez leto lahko uporabljamo tudi na vrtu (zahtevajo pa senco), listne begonije pa ostanejo navadno vse leto v sobi.

3. F i l o d e n d r o n je trdna in zelo priljubljena sobna rastlina. Stoji lahko precej od okna na svetlem prostoru, kjer ni prepiha. Dobra listna zemlja, pomešana s peskom, ne prevelik loncev in redno zalivanje so njegove pglavitne zahteve. Liste moramo večkrat univati. Ostane vse leto v sobi. Razmnožujemo ga s potaknjenci.

4. D r a c e n a je krasna sobna rastlina, zlasti nekatere vrste (indivisa, congesta). Poleti jim ugaja napol senčnat prostor na vrtu. Ob tem času potrebujejo mnogo vode, pozimi moramo biti z zalivanjem previdni. Dracaena fragrans Lindenii je zelo lepa, zahteva pa veliko toplote, zato ostane vse leto v sobi. Odlikuje se z rumenopisanimi, širokimi listi.

5. P a l m e so zlasti po mestih znane in priljubljene sobne rastline. Navadno jih kupujejo pri vrtnarjih. Vzgoja iz semena je zelo počasna. Vse palme zahtevajo svetlo, a sončno stališče, poleti jim ugaja zavetno, napol senčno mesto na vrtu. Od vrtnarja in cvetličnjaka prinesena palma je jako občutljiva in jo moramo iz početka bolj zalivati nego pozneje. Ko se privadi novemu bivališču, ni več tako izbirčna. Vse palme potrebujejo mnogo vode, zlasti poleti, pa tudi pozimi se ne smejo nikdar popolnoma izsušiti. Mlade rastline presajamo vsako ali vsako drugo leto, starejše pa na tri ali štiri leta. Pozimi zadostuje palmam 8 - 10°C.

Izmed mnogih vrst priporočajo zlasti te: Chameadora elegans, Chamaerops excelsa, Corypha australis, Latania borbonica,

Phoenix canariensis, Kentia Baueri, Cocos Wedelliana.

6. Praprotnice so pri nas malo znane, dasi spadajo med najlepše sobne rastline. Naletimo jih tu pa tam največ po mestih. Praprotnice hočejo imeti gozdno listno zemljo, ki ji prinešamo nekaj prav gnojne vrtno prsti in šotnega zdroba. Tudi ne trpe velikih loncev in nimajo radi prepogostega presajanja (vsako 3. ali 4. leto). Svetel, topel prostor in pa enakomerna vlaga je pogoj za dobro, zdravo rast. Pozimi so zadovoljne s 5 - 8° C toplote. Najlepše in najtrpežnejše so sorte iz skupine Nephrolepis in Pteris (N. Whitmanni, Piersoni, magnifica in P. umbrosus in Dutrianum). Ker jih poredko presajamo, jih gnojimo s tekočimi gnojili.

7. Sprengerjev beluš ali špargelj (Asparagus Sprengeri) je pri nas že tako udomačena sobna rastlina, da je ni treba šele posebe priporočati. Dobra, rahla, vrtna zemlja, majhni lončki (ne nad 15 cm premera), prav poredko presajanje, veliko vode in tuintam prilivanje s tekočimi gnojili so pogoji za dobro uspevanje.

Lončki s šparglji naj stoje čez poletje vedno v podstavkih z vodo. Pozimi zalivajmo bolj zmerno!

8. Tradescantia navicularis (Tradescantia navicularis discolor in razne druge zvrsti) je povsod znana viseča sobna rastlina, ki jo lahko razmnožujemo s potaknjenci. Ako spomladi aprila ali maja meseca vtaknemo 4. 5 vršičkov v majhen lonček, ki ga postavimo na svetlo na okno, poženejo prav v kratkem korenine in se razvijejo tekom poletja v obširne rastline.

b) Rastline za bolj hladno sobo (8 - 10° C).

1. Abutilon je lepo cvetoča drevesasta rastlina, ki jo lahko vzgojimo iz semena ali iz potaknjencev. Potrebuje mnogo svetlobe in vode.

2. Amaryllis vitrata hybrida je neke vrste lilija, ki krasno cvete. Navadno jih kupimo cvetoče pri vrtnarju. Ko odcvete, jih zalivajmo vedno manj in manj, in ko listi dozore, jih porežimo in potem spravimo lončke s čebulami na suh prostor, kjer je 10 - 12° C toplote. Januarja ali februarja meseca denimo lončke na topel prostor (20° C) in začnimo po malem zalivati. Ko čebula odžene, je presadimo v dobro zemljo in postavimo na svetlo.

3. Aralia Sieboldi. To jako lepo in hvaležno sobno rastlino pozna skoro vsakdo, saj jo imamo tako pogostoma po sobah. Vzgojamo jo iz semena. Raste jako hitro in bujno. Potrebuje svetel, a ne sončen prostor, poleti mnogo vode in pa razmeroma majhne lončke z dobro vrtno zemljo. Poleti jo smemo postaviti tudi na vrt v senco.

4. Araucaria excelsa (Araucaria excelsa), krasna sobna smrečica, ne sme stati na pretoplem kraju (8 - 10° C). Moramo jo previdno zalivati, varovati prepriha, hoče veliko svežega zraka, sence. Gozdna zemlja!

5. Bršljan je včasih tudi kot sobna rastlina prav uporaben. Ugaja mu senčen prostor, potrebuje mnogo vode in hoče najboljšo gnojno zemljo.

6. Kala (Calla aethiopica) je močvirnica in ni ji nikoli preveč vode, dokler raste in cvete. Ko pa odcvete, hoče počivati. Potem jo moramo zalivati vedno bolj po malem. Ako hočemo, da bo cvetla pozimi, jo presadimo avgusta meseca in lončke pustimo zunaj, dokler ne zamrzuje, potem jo postavimo pa na okno.

7. Ciklamen (Cyclamen persicum). Vrtnarji goje ciklamen iz semena, in dokler ga imajo v rokah sami, se razvija

jako lepo. Ko pa pride na okno neveščega človeka, je pa kmalu konec krasote. Ciklanen ljubi mnogo svetlobe in enakomerno vlago, morita ga pa presuh in pretopen zrak in žgoče sonce. Zalivati ga moramo tako, da se gomolj povrhu, kjer poganjajo listi in cvetje, nikdar ne zmoči. Ko odcvete, z zalivanjem odnehavamo bolj in bolj, da dozri listje. Nato postavimo lonec na hladni prostor in zalivamo le toliko, da ne zvenejo gomolji. Gomolj hoče počivati 3 - 4 mesece. Potem ga zopet posadimo v vlažno gozdno zemljo, zmešano z vrtno pastjo, ga postavimo na toplo in iz početka zalivamo prav po ma-lem. Šele potem, ko se začne razvijati listje in kazati cvetno po-pje, prilivamo obilneje. Kdor tako ravna, vzdrži ciklanen mnogo let.

8. F i g o v e c (*Ficus elastica*) zahteva jako svetlo stališče, previdno, enakomerno zalivanje, gozdno prst, pomešano z močno vrtno zemljo. Hvaležen je tudi, ako ga zalivamo z gnoj-nico. Pozimi naj počiva v hladni sobi (ne nad 10° C).

9. O r h i d e j e so najkrasnejše sobne rastline. Žal, da so pri nas še popolnoma neznane, dasi niso tako občutljive, da bi se nikakor ne dale gojiti v sobi. Pred vsem morajo imeti posebno zemljo, ki obstoji iz močvirnega mahu (*Sphagnum*), gozdne ali list-ne zemlje, črnice in praprotnih korenin (*Polipodium*). Loncem zbi-jemo 3/4 dna in jih na visoko založimo s črepinami. Korenine mora-jo imeti zraka. Rastline posadimo prav na vrh. V dobi, ko rastejo in cveto, nimajo nikdar preveč vode, ko pa počivajo, jih zalivamo le toliko, da ostanejo žive.

Najhvaležnejša prhideja za sobe je *Odontoglossum grande*. Čas počitka traja od novembra do marca meseca. Cvete v začetku septembra. *Cypripedium insigne* cvete od novembra do januarja. Raz-množujemo jo na ta način, da večjo rastlino razdelimo na dva, tri dele.

10. P e l a r g o n i j e. Vse pelargonije ljubijo bolj težko zemljo, veliko sonca in poletni mnogo vode. Razmnožujemo jih s potaknjenci junija in julija meseca. Pozimi počivajo, tedaj jih moramo zalivati jako previdno, da ne gnijejo. Na pomlad jih obre-žemo in presadimo. Najlepše pelargonije so škrlataste, pisanoliste, angleške, bršljanaste in viseče. Pelargonija je izrazita rastlina za pred okno ali za balkon.

11. J e g l i č i, p r i m u l e. Kdo ne pozna ljubkih jegličev, ki krase z raznobarnim cvetjem okna naših stanovanj, posebno pa v rani pomladi. Najbolje se počutijo na sončnem oknu in v hladni sobi. Ako hočemo jegliče vzgajati sami, jih moramo sejati že maja ali junija meseca v listnato gozdno zemljo, ki ji primeša-mo nekoliko šotnega zdroba. Potem jih večkrat pikiramo in sproti zatiramo cvetne poganjke, da se tem bolj razkošatijo in prihranijo vse sile za zimsko cvetje (januar, april). Lepe vrste so kineški jegličiči in *Primula obconica*.

12. Rože hodijo kot sobna rastlina v poštev le, ako nimamo prav nič vrta. V sobi dobro uspevajo mešanice, čajevke in njih kri-žanke, pa tudi polkrite se dobro obnašajo. Težka, močna, gnojna zemlja, prav svetel prostor in dovolj vlage so glavni pogoji za dobro rast.

c) R a s t l i n e z a n e z a k u r j e n e s o b e,
k j e r p a n e s m e z m r z o v a t i .

1. A c a l e j a (*Acaleja indica* in *Pontica mollis*) uspevata tu-di na planem v zavetni legi, v loncih pa samo v nezakurjeni sobi, kjer je zrak nekoliko vlažen. Rasto v gozdni listnati zemlji. Za-livati jih je treba zelo previdno. Toplota in suh zrak jih najprej zatreta. Poletni jih lahko posadimo na vrt na senčnato gredo, da

poženejo popke.

2. **A l o a** (agava) in razne kakteje so zelo priljubljene rastline, ki se ob primerni postrežbi prav lepo razvijajo v sobah. Pozimi (od oktobra do marca meseca) počivajo in potrebujejo jako malo vode pa miren, suh, hladen prostor. Samo listne kakteje morajo biti tudi pozimi v topli sobi. Poleti potrebujejo vse mnogo vode.

3. **C i n e r a r i j e** goje naši vrtnarji prav pogostoma. Rasto v zelo gnojni zemlji in potrebujejo mnogo vode. Ko odcveto, jih zavržemo, ker rastejo vsako leto iznova iz semena.

4. **F u h s i j a** je zelo hvaležna in pri nas povsod znana sobna rastlina najrazličnejših zvrsti s krasnim cvetjem in listjem. Razmnožujemo jo s potaknjenci, ker vtšički prav radi poženejo korenine. Poleti raste na vrtu na senčnem kraju in cvete ne prestando do trde zime. Pozimi postavimo posode v klet. Poleti potrebuje mnogo vode, pozimi prav malo. Ko jih spomladi presajamo, jih na kratko obrežemo. Dobra, gnojna vrtna zemlja jim ugaja. Ako hočemo, da se jako razrastejo, jih moramo zalivati vsak teden z gnojnico (rogovina). Fuhsije gojimo v grmiče ali v drevesa. Nekatere imajo tudi visečo rast.

5. **Z l a t i š e b o j**, vijola, nam daje prav lepo zimsko cvetje.

6. **H o r t e n z i j e** rastejo v barjasti zemlji, ki ji primešamo rogovine. Hočejo velike lonce in dovolj vode. Presajamo jih septembra ali marca meseca.

7. **K r i z a n t e m e** so sicer vrtna rastline, vendar se dajo gojiti z uspehom tudi v loncih. Vzgajamo jih iz potaknjencev, ki jih moramo večkrat presaditi v vedno večje lonce in v kolikor moči mastno vrtno zemljo. Poleti imamo lončke na vrtu, potopljene do roba v zemlji, šele na jesen, preden so se razcvetili, jih postavimo v svetlo, nezakurjeno sobo, kjer se počasi razcvitajo.

8. **L a v o r** naj stoji poleti na planem, pozimi pa v svetlem, hladnem prostoru. Presajati ga moramo vsako drugo ali tretje leto. Poleti porabi mnogo vode, pozimi prav malo. Zalivati ga moramo med rastjo z vodo, ki ji primešamo 1% krvi. Preprih mu zelo škoduje.

9. **O l e a n d e r** je jako čislana rastlina. Le žal, da vidimo malo lepih, košatih in cvetočih drevesec. Privoščite oleandru sonca kolikor mogoče in obilo tople vode vse leto, pognojite mu večkrat z gnojnico, pozimi pa ga postavite na mrzlo in na suho, pa bo uspeval! Presajati ga je treba na 3, 4 leta, toda v najboljše gnojno zemljo. Posebno ljubi blato iz jarkov. Oleandre razmnožujemo s potaknjenci. Vsi deli rastline so strupeni.

10. **N a g e l j** je pravzaprav vrtna cvetica. Nekatere zvrsti pa prav lahko gojimo tudi v loncih. Zlasti lepi so gorenjski višički nageljni. A tudi razni drugi, n.pr. remontantni, so jako hvaležni. Naglje razmnožujemo s potaknjenci in s semenom. Potaknjenci se nič kaj radi ne ukoreninijo. Najlažje dosežemo dobre uspehe, ako ravnamo tako, kakor je že prej opisano.

Ako sejemo nagljevo seme februarja meseca, dobimo do jeseni tako čvrste rastline, da pozimi cveto.

11. **J u k a** je silno skromna in trdna rastlina, ki včasih tudi v sobi ali na stopnišču dobro služi za okrasek.

12. **P e t u n i j e**, zlasti z lepim gibatim cvetom, tudi radi goje v loncih.

Poleg naštetih gojimo v loncih na oknih ali na balkonu vefandah razne poletne vrtno rastline, n.pr. ageratum, lobelije, astre, resedo itd.

V rani pomladi pa si krasimo stanovanja s cvetjem raznih čebulnic, kakor hijacint, tulipanov, žafrana itd.

E. VRTNARSKA OPRAVILA V POSAMEZNIH MESECIH

J a n u a r . Kopna zima je najugodnejši čas za globoko prekopavanje zemlje (rigolanje). Ker pa ni treba rigolati, pognojimo prazno zemljišče, ga globoko prekopljimo ter pustimo v krepah. To je posebno važno za težko ilovnato zemljo. Ako je vrt pod snegom, naj vrtnar dovaža gnoj, razliva gnojnico, stranišnik, premeta kompost, pripravlja okna za tople grede, trebi zelenjad in druge rastline v zimski shrambi, deva kalit rani krompir, prebira vrtnarske spise, naroča semenā in rastline ter snuje načrte za drugo leto.

Januarja meseca režimo cepiče, podirajmo in spravljajmo staro suho drevje, uničujmo gosenična gnezda in zapredke, gnojimo sadovnjak z gnojnico in naročajmo sadno drevje.

F e b r u a r . Proti koncu meseca, ako je kopno in zemlja usehla, pričnimo pripravljati zemljo za prve setve. Sejemo že na plano peteršilj, korenje, čebulo, črni korenj in špinačo. Tudi čebulek in česen že lahko potaknemo, ne da bi se bali škode. V toplejših krajih in na prav ugodnih mestih sejejo tudi že grah, bob in berivko. Za tople grede je treba pripraviti oboje, okna, gnoj, oboje in zemljo.

Proti koncu meseca napravimo prve tople grede, v katerih silimo koronček, redkvico in solato, katero smo sejali že decembra v zabožčke v sobi.

Za naročanje semen je skrajni čas. Stare zaloge preiskujemo, so li še kalive.

V sobi sejmo begonije, marjetne naglje, verbene, petunije. Rože vzpenjalke, divjo trto in razne druge vzpenjalke obrežimo in privežimo, lepotično grmičje trebimo in zasajajmo nove nasade. Čredice s trajnicami osnažimo, okopljimo in pognojimo.

Februarja meseca cepimo češnje, obrezujemo ribez, kosmuljo, maline, špalirno drevje in vinsko trto. S snaženjem staroščepa sadnega drevja ne odlašajmo!

M a r e c . Setve, ki so bile označene že za prejšnji mesec, nadaljujmo in dovršimo. Tople grede priredimo čim prej in jih posejmo za vzgojo sadik kapusnic, čebule, pora, zelene, solate, paradiznika. Od poletnih cvetic sejmo v toplo gredo astre, balzamične, šeboje, petunije, naglje, floks, cinije, verbene in druge. V zavetnih, sončnih legah ob zidu sejmo kapusnice, peso, solato, redkvico. Grah, bob, repo, rani krompir spravimo v zemljo! Presajajmo prvo solato!

Lepotično grmičje trebimo, delimo in rzasajajmo, trajnice sadimo, visoke rože, ki smo jih posadili, takoj pripognimo in pokrijmo, pritlične zaspimo z rahlo prstjo. Lončnice otrebimo in presajajmo. Semenske zelenjadne rastline spravimo iz prezimovališč in jih posadimo na pripravljene prostore. Ob oblačnem ali deževnem vremenu odkrijmo rože, pa jih pustimo še nekaj časa na tleh. Vrt dodobra osnažimo, pograbimo trate, obsekajmo robove in u odimo pota.

Stratificirane peške in koščice sejmo čimprej, sadno drevje cepimo, staro drevje prekopljajmo, s snaženjem sadnega

drevja nadaljujmo in končujemo. Mlado sadno drevje presajujemo. Pritlično drevje mora biti obrezano in špalirno drevje privezано. Cvetiče breskve in marelice na stenah zavarujemo proti slani. Kure spravimo z vrta.

A p r i l. V sejalnici na planem sejmo zelje, ohrovt, karfijole, kolerabe, rožni kapus, solato, navadno in novozelandsko špinado in razne cvetice. Na stalnem mestu nadaljujmo s setvijo špinade, solate, graha, redkvice i. dr. V toplejših krajih in ugodnih legah sejejo proti koncu meseca tudi pritlični fižol. Ko se vreme ustanovi in se ni več bati hude slane, sadimo na plano prve kolerabe, solate, rano zelje, ohrovt, por. Za rani krompir je skrajni čas do srede meseca. V topli gredi pikirajmo zeleno, paradižnike, karfijole i. dr. Špargljeve grede okopljimo in zemljo zgrnimo v nasipe ali grebene. Za napravo novih špargljevih nasadov je april najugodnejši čas. Konec aprila pripravimo zemljo za kumare, buče, melone. Ob suši pridno zalivajmo, in sicer ob jutranjih urah. Sadike na toplih gredah pridno zračimo in utrjujmo.

Rože obrežimo in privežimo h kolom. Po rabatah sejmo resedo in druge cvetice, ki jih ne presajamo, sadimo pa georgine, gladijole in trajnice. Presajajmo tudi lepotično grmovje in drevje. Za presajanje iglavcev je sredi aprila najugodnejši čas. Sejmo tudi travnato seme. Iz prezimovališč postavimo bolj trdne lončnice. Vrtna pota osnažimo in posipajmo. Trato prvič pokosimo. Obrežimo zeleniko.

Do srede meseca še lahko požlahtnjujemo in sadimo peškato sadno drevje, do konca marca pa presajajmo vrtno jagode. Listne ušice in druge škodljivce zatirajmo takoj, ko se pojavijo.

M a j. Pletev in okopavanje se prične. Na tri tedne bi morali priti na vrsto vsaka gredica. Pozor posebno na trajne plevele! Mnogo posla daje zalivanje in škropljenje. Ob hladnem vremenu zalivajmo previdno, rajši ob jutranjih urah nego popoldne. Sejmo podzemeljske kolerabe, ohrovt, listni kapus, fižol, nizki in natiški, redkev, kumare, buče, melone. Drugič sejmo korenček, solato, špinado, redkvico. Presajajmo razno zelje, karfijole, por, solato, peso, zeleno in paradižnike.

Rabate in cvetične gredice obsadimo s poletnimi cveticami iz tople grede. Sadimo tudi begonije, pelargonije, kane in razne druge občutljive rastline. Trajnice, ki so odcvetele, lahko presajamo (primule, arabis, vijolice i. dr.). Sejmo zlasti šeboj, zvončnice. Divje poganjke iz rož zatirajmo. Vzpenjalke privezujemo, trato kosimo, pota snažimo. Konec meseca postavimo sobne rastline na vrt v senco.

Sadno grmičevje (ribez, kosmulja i. dr.) zalivajmo z gnojnico, špalirno in vse pritlično drevje prvič pincirajmo. Pozor na listne ušice na sadnem drevju in rožah ter na krvavo ušico na jablanah! Tobačni izvleček in arborin naj bosta vedno pri rokah!

J u n i j. Pletev, okopavanje, zalivanje in škropljenje so ob trajno lepem vremenu vsakdanja dela. Zalivajmo zarana, škropimo pod noč. Ko se zemlja močno razgreje, zalivajmo tudi proti večeru. Kapusnice osipavajmo in ob dežju zalivajmo z gnojnico. Sejmo poletno endivijo, za jesensko rabo pa še kolerabe, fižol, grah, redkev. Presajajmo solato, podzemeljske kolerabe, pozno zelje, ohrovt in rdečo peso. Paradižnike privezujemo h kolom in obrezujemo kalistnike. Šparglje nehajmo rezati o kresu.

Odcvetle rožne cvete režimo, šipek cepimo na živo oko, vzpenjalke privezujemo, plesen odvracajmo z žveplanjem. Sejmo turški nagelj in gorečo ljubezen, sobne cvetice razmnožujemo s potaknjenci. Podsajajmo še poletne cvetice in uredimo cvetične gredice. Snažimo pota in pokosimo trato.

Pritlično sadno drevje pincirajmo, vodilne poganjke na špalirnem drevju privezujemo in naravnavaemo v pravilno lego. Ob suši

zalivajmo presajeno drevje in grmiče. Drevesni kolobar porijmo z drobnim gnojem. Preobloženo drevje gnojimo s tekočim gnojem in iztrebimo pregosti narodek. Sadne in sploh vrtna škodljivce zatirajmo vedno sproti, preden se namnože.

Največ zaležejo pri delu na vrtu rane jutranje ure.

J u l i j. Pletev, okopavanje, zalivanje, škropljenje, to so stalna opravila tudi ta mesec. Vrt brez plevela, zemlja vedno lahka, dovolj moča, to izpričuje dobrega vrtnarja. Sejmo endivijo, repo, zadnjič tudi še solato, kolerabe in fižol, sadimo listnati in rožnati krapus in poletno endivijo. Privezujemo in obrezujemo paradiznike, gojimo belušnjak. V dežju spravljajmo gnojnico na grede! Rani krompir je dozorel, treba ga je spraviti. Izpraznjene gredice pognojimo takoj, prekopljimo in na novo posejmo ali zasedimo.

Vse odcvetlo rožno cverje porežimo sproti, okulirajmo šipek, na speče oko, sejmo mačehe in potočnice, presajajmo šeboj, privezujemo georgije, gladijole i.dr. Pota osnažimo vsaj vsako soboto, travo kosimo na 14 dni.

Sadno drevje pincirajmo, gladko porežimo poganjke iz divjaka in debela, iztrebimo pregoste poganjke v vrhu in naravnajmo ter privezujemo ali podpirajmo. Jagodam obirajmo vrvice, od najlepših si vzgojimo sadilke za nov nasad. Privezujemo mladje na trtah. Močno obloženo sadno drevje gnojimo s tekočim gnojem ob dolgotrajni suši ga zalivajmo. Škodljivcem ne pustimo, da bi se razpasli.

Vrtnar je zjutraj z dnevom na nogah, zvečer je na vrtu, dokler se vidi.

A v g u s t. Vrt je na višku. Nekateri pridelki zore, drugi so v najlepšem razvoju. V začetku meseca še lahko sejmo zadnjo endivijo, proti koncu pa zimsko špinačo, motovilec. Vrtnarji sejejo tudi karfijske in druge krapusnice, ki jih prezimajo, da imajo drugo polnad čim ranjši pridelok. Presajajmo endivijo, zadnje kolerabe in solato. Drobnjačove grmiče raztrgajmo in presadimo, čebulo, česenj, šalotke spravljajmo, povezujemo endivijo. S menske rastline začno zoreti, spravljajmo seme, obrezujemo paradiznike. Skrbimo za gnoj. Ta česna najlže dobimo. Uredimo kompost.

Nadaljujmo požlahtnjevanje rož na speče oko, presajajmo in razmnožujemo z delitvijo trajnice, n.pr. srčke, lilije, narcise i.dr., sejmo spomladne cvetice, razmnožujemo naglje z grebenicami, delajmo potaknjence, n.pr. od pelargonije, fuhsij, rož i.dr., obrezujemo odcvetlo lepotično grmiče in žive meje, nabirajmo cvrtlična semena, pazimo na rjo in rožno plesen, snažimo poto, kosimo trato in jo ob suši močno zalivajmo. Vsako izpraznjeno gredico takoj iznova obdelajmo in jo zasedimo ali obsejmo. Vse setve obsenčimo, dokler seme ne skali.

Sadje zori. Nekatero je še obrano. Izrežimo stari obrani les v malinovitih nasadih, podpirajmo jako polna drevesa, debelo sadje na špalirjih privezujemo, pobirajmo trebež, požlahtnjajmo na speče oko, skrajšujmo mladje na trtah, zasajajmo mlade jagode. Škodljivci se silno hitro množe. Pobirajmo polže, obirajmo kosonice, pazimo posebno na livavo ušico.

S e p t e m b e r. Poletje se nagiblje h koncu, rast pojenuje, pridelki zore, moča je navadno preveč, plevel raste bujno. V prvi polovici meseca sejmo zimsko solato, špinačo, motovilec. Tudi redkvico sejmo, še lahko zelje "ekspres" ali erfurtsko rano, ohrovt, karfijske. Včasih sejmo tudi peteršilj, korenček. Sadimo pa šalotko, zimsko solato. Zrele semenske rastline požanjemo in obesimo v senco, da pozore. Pozor na ptice! Povezujemo endivijo, porežimo paradiznikom vršičke, okopljimo še enkrat šparglje in zatirajmo plevel.

Spomladne cvetice in čebule spomladi cvetočih čebulnic (hiacint, tulipanov itd.) sadimo. Rože požlahtnjajmo po Foxcroftovem

načinu. V lončke presajajmo pelargonije, begonije, naglje i. dr. Urejajmo kompost, širbino za gnoj, snažimo pota. Občutljive sobne rastline spravljamo na varno.

Večina sadja je dozorela. Trgajmo ga o pravem času, ne šele potem, ko je prezrelo. Naročimo sadno drevje in pripravimo vse za pravočasno jesensko saditev. Otrebimo jagode in pognojimo z drobnim gnojem, lovimo ali nastrupljamo miši in voluharje.

O k t o b e r. Jesn je tu. Peterara zelenjad se baš v tem času najbolje razvija (zelje, endivijske i. dr.). Širbino z gnoj, kompost. Grede, ki so prazne, pognojimo takoj in globoko preplopljimo in pustimo neporavnane čez zimo. Peteršilj, zelena in drobni jak posadimo v lončke ali zabojčke za vsakdanjo rabo. Rabarbaro presajajmo. Endivijske povežujemo. Nekaj je spravimo na varno že pred prvo slano. Proti koncu meseca pripravimo vse potrebno za shranjevanje zelenjadi čez zimo, ne prenačimo pa se s spravljanjem. Presajajmo še zimsko solato in v prav ugodnih legah in topleni podnebnju tudi zelje in ohrovt za pomlad. Visoke rože odvežimo, naredimo potalnjenice od vzpenjak in mnogocvetk, izkopavajmo šipek po gozdu, vzemimo iz zemlje gomolje kan in dalij ter gladijolne čebule, sadimo in gnojimo lepotično grmovje in drevje, izpraznimo cvetične gredice ter jih globoko prekopljimo in pognojimo, poborimo zadnja semena, pokosimo zadnjiš trato prav na kratko, osnažimo še enkrat vrtna pota, spravimo na varno vse občutljivejše rastline v loncih.

Zadnje zimsko sadje spravimo v shrambe, drevje gnojimo in snažimo, debla mažimo z arborinom ali z apnenim beležem, vrhove pa štropimo z rastopino arborina v dežnici.

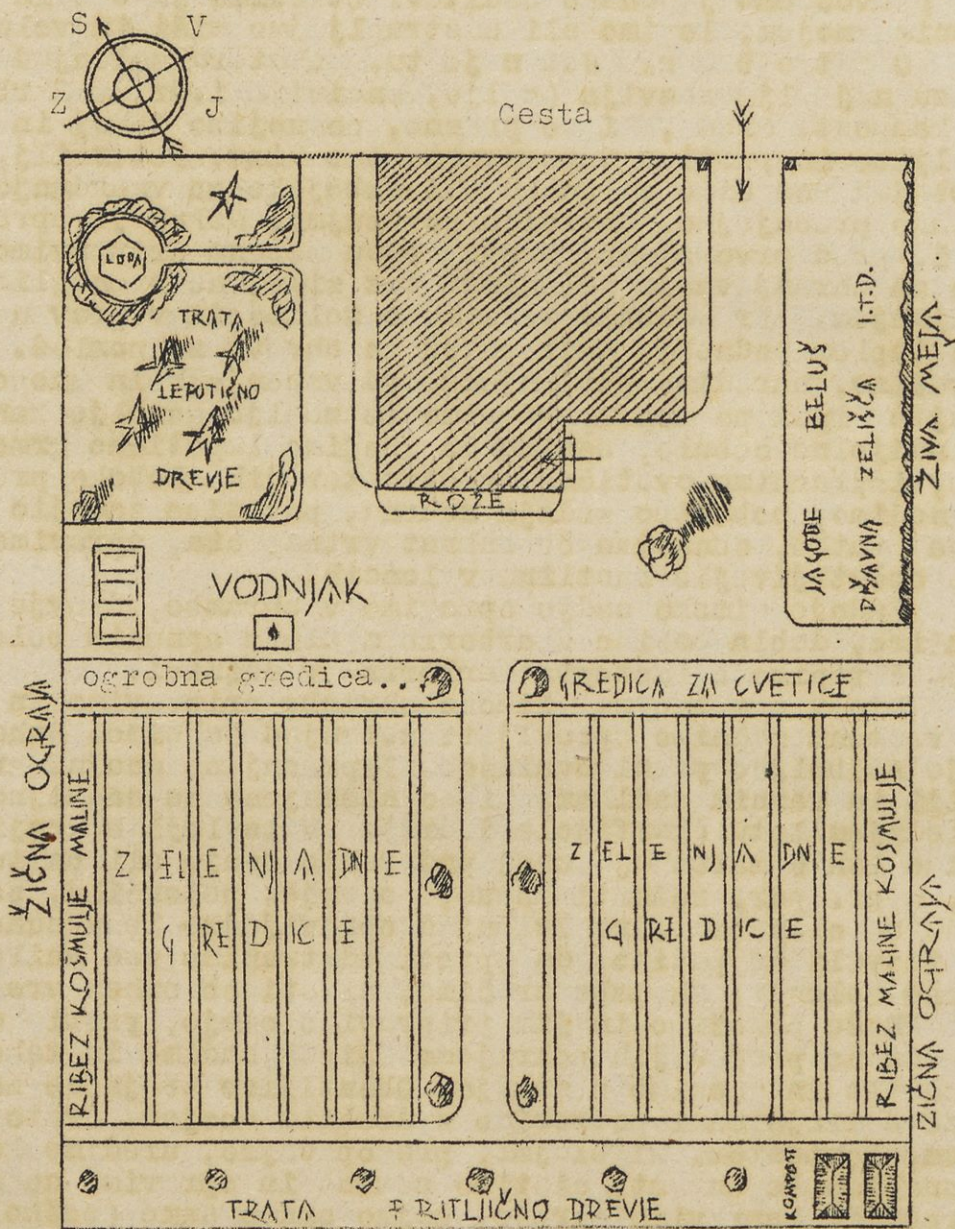
N o v e m b e r. Zimsko shrambo pripravimo in ravna je se po vremenu začnimo spravljati zelenjad za zimo. Suha, zračna hlet je najboljšo prezimovališče. Izpraznjena gnojna greda prija endiviji in raznim sadikam, ki so namenjene za nadaljno vzgojo v naslednjem letu (karfijole i. dr.). V toplejših krajih ostane čez zimo lahko marsikaj zunaj pod rahlo odejo ali pa tudi brez odeje, n. pr. por, rožnati kapus, borjenje, peteršilj, zelena, pozemeljske olerabe i. dr. Zelenjad spravljamo le v suhem vremenu. V prezimovališču pazimo, da sproti odstranimo vse gnilo in pokvarjeno zelenje. Shrambe zrčimo, gladi ob suhem vremenu.

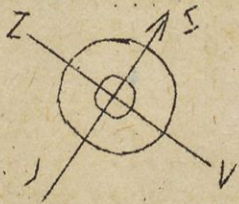
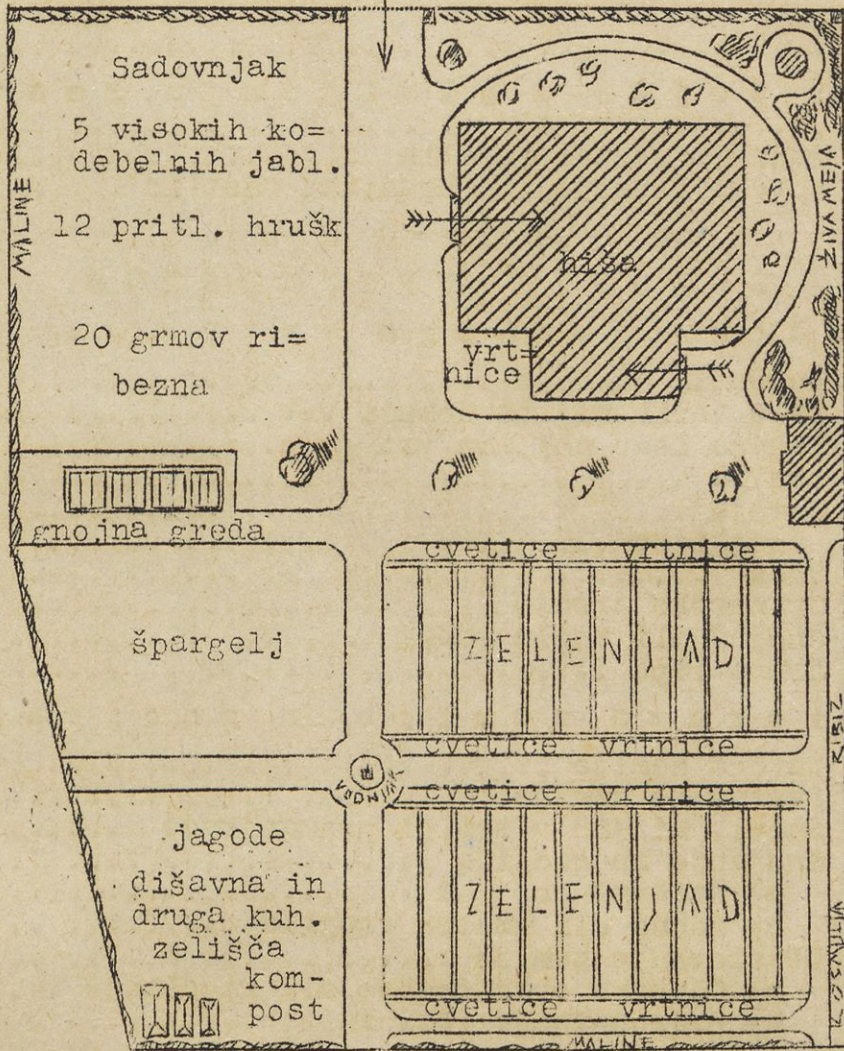
Rože položimo in jim pripravimo odejo, proti koncu meseca če ne prej jih pokrijemo. Šipek sadimo in takoj položimo na tla in naspimo z zemljo. Občutljive trajnice zavarujemo. Gredice s trajnicami potrosimo z drobnim gnojem. Trato gnojimo z apnom, kompostom. Rigolajmo, prekopavajmo, uredimo kompost, vrt osnažimo še enkrat, čistimo semena in spravimo na suh, hladni prostor. Popravimo ograjo, sejmo sadno seme (peške, koščice) snažimo drevje in mu gnojimo, mlade jablane zavarujemo proti najcem. V toplih legah še lahko presajamo, pod drevjem pograbimo listje in trebež ter ga sežgimo, voluharjem nastavimo pasti ali jih nastrupljamo.

D e c e m b e r. Vsa dela v varstvo rastlin dokončajmo čez zimo. Ako je kopno, rigolajmo, prekopavajmo, dovažajmo gnoj, pist, pripravljajmo zemljo za toplo gredo, preglejmo vrtnarske zapiske in izkušnje, ki smo si jih zabeležili čez leto. Ko napade sneg in pritisne hud mraz, potrečajmo hrane pticam pevkom. Pazimo na najca. V shrambah snažimo zimsko zalogo, zračimo, urejajmo in popravljajmo orodje, olna in odeje za tople grede, čistimo semena, naročajmo, česar manjka, prebirajmo vrtnarske spise.

NAČRT ZA VEČJI VRT PRI HIŠI

Merilo 1 : 300
Ploščina 14 arov

NACRT VELIKEGA VRTA PRI HIŠI

Merilo 1 : 400

Ploščina 24 arov

K A Z A L O

	Stran
Uvod	1
Temeljni pojmi o življenju rast-	
lin	1
1. Zunanji organi rastlin	1
2. Notranji razvoj in hranitba rastlin	2
P R V I D E L	
S P L O Š N O V R T N A R S T V O	
I. Uredba domačega vrta	4
1. Pomen in važnost	4
2. Kako velik naj bo domači vrt	4
3. Kakšno lego naj ima vrt	5
4. Zemlja	5
5. Ograja	6
6. Razdelitev	7
7. Voda	8
8. Vrtnarsko orodje	8
9. Gnojna ali topla greda	9
10. Vrtna lopa	11
II. Priprava zemlje in gnojenje	12
1. Naloga zemlje	12
2. Sestavine zemlje	12
3. Snovi, ki jih v zemlji primanjkuje	13
4. Gnojenje in gnojila	14
a) Naravna gnojila	14
b) Močna ali umetna gnojila	16
5. Obdelovanje zemlje	17
a) Globoko obdelovanje ali rigolanje	18
b) Prekopavanje (štihanje)	19
c) Okopavanje	19
III. Glavna vrtnarska pravila	20
1. Vrstitev vrtnih sadežev	20
a) Kolobarjenje	20
b) Načrt	21
c) Več pridelkov na leto	22
2. Setev	23
a) Seme	23
b) Čas setve	24
c) Prostor in zemlja	24
d) Razdalja, setev in gojitev setve	25
3. Presajanje	26
4. Pletev	27
5. Okopavanje	28
6. Namakanje	28
7. Varstvo	29
Deset zapovedi v obrambo proti zajedalcem ..	31

D R U G I D E L
P O S E B N O V R T N A R S T V O

Stran

A. Zelenjadarstvo	33
I. Kapusnice	33
1. Zelje	33
2. Ohrovt	34
3. Karfijola	35
4. Glavičasti ali rožnati kapus	36
5. Kodrasti ali listnati kapus	36
6. Koleraba	36
7. Podzemeljska koleraba	37
II. Sočivje ali stročnice	37
1. Grah	38
2. Fižol	38
3. Bob	39
III. Listnata zelenjad	40
1. Solate	40
a) Berivka	40
b) Glavnata solata	40
c) Zimska solata	41
d) Vezulja	41
e) Endivija	41
2. Motovilec	42
3. Kreša	42
4. Potrošnik ali radič	42
5. Špinača	43
6. Mangold	44
IV. Korenasta zelenjad	44
1. Vrtno korenje	44
2. Peteršilj	45
3. Zelena	45
4. Repa	46
5. Rdeča pesa	46
6. Redkvice ali redkev	46
7. Crni koren	47
V. Čebulnice	48
1. Čebula	48
2. Česen	49
3. Šalotke	49
4. Por	49
5. Drobnjak	49
VI. Bučnice	50
1. Kumare	50
2. Užitne buče	51
3. Melone	51
VII. Paradižnik, paprika, jajčevc	52
1. Paradižnik	52
2. Paprika	53
3. Jajčevc	54
VIII. Rani krompir	54
IX. Trajna (večletna) zelenjad	55
1. Beluš ali špargelj	55

2. Hren	57
3. Rabarbara	58
X. Dišavna zelišča	58
1. Enoletna in dvoletna dišavna zelišča	59
2. Dvoletna in trajna dišavna zelišča	59
XI. Kako spravljamo zelenjad čez zimo	61
C. Kako vrt krasimo	63
I. Splošna pojasnila	63
II. Okrasno rastlinje	65
1. Enoletne ali poletne cvetice	65
2. Dvoletne cvetice	67
3. Trajnice ali perene	68
a) Spomladi cvetoče trajnice	68
b) Poleti cvetoče trajnice	69
c) Jeseni cvetoče trajnice	71
4. Čebuljnice in gomoljnice	72
5. Ovijalke in vzpenjalke	74
6. Nagelj ali klinček	75
7. Rože	76
a) Kako razmnožujemo rože	76
b) Oblika rožnih rastlin	77
c) Požlahtnjevanje	78
d) Prostor in zemlja za rože	79
e) Kako rože sadimo in negujemo	80
f) Izbor	81
8. Lepotično grmovje in drevje	83
9. Vrtna trata	86
D. Navodila o gojitvi sobnih cve- tia	87
I. Splošne opombe	87
1. Posoda	88
2. Zemlja	88
3. Zalivanje	88
4. Vzgoja	89
5. Presajanje	89
6. Svetloba	90
7. Zrak	90
8. Kako gojimo sobne rastline	91
9. Zajedalci	91
10. Bolne rastline	91
11. Izbor rastlin za sobo	92
a) Rastline za prav toplo sobo	92
b) Rastline za bolj hladno sobo	93
c) Rastline za nezakurjeno sobo	94
E. Vrtnarska opravila v posamez- nih mesecih	96

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIZNICA

COBISS *

00000099740

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

D II 546554